

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Sven-Harrys konstmuseum
- Ny syn på romantiken i dansk konst
- Ibsen, Strindberg och Przybyszewski
- Beträktelser om Danmark och Sverige
- Fuglsang konstmuseum
- Intervju med författaren Kim Leine
- Nordiskt försvarssamarbete
- Bokessä om Oslo universitet 200 år

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 89 • 2013 • Häfte 1

INNEHÅLL

Artiklar

Villa Ville Kulla – Sven-Harrys (Konstmuseum). <i>Henrik Wivel</i>	1
Nye syn på romantikkens danske kunst. <i>Ole Nørlyng</i>	7
Ibsen, Strindberg og Przybyszewski. <i>Knut Brynhildsvoll</i>	19
Danmark-Sverige mellem håndkantslag og håndtryk. <i>Poul Houe</i>	29
Kunstmuseet Fuglsang. <i>Torben Weirup</i>	39
NT-Intervjun. Mænd er en hårsbredde fra undergang. Samtale med Kim Leine. <i>Marianne Krogh Andersen</i>	43

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Reflexioner kring det nordiska försvarssamarbetet. <i>Jan-Erik Enestam</i>	47
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	51

* * *

Bokessä

Hovedstadsuniversitetet skriver sitt liv. <i>Trond Berg Eriksen</i>	55
---	----

* * *

Kring böcker och människor

Gustav af Hällström in memoriam. <i>Henrik Wilén</i>	61
Nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete: framgångsväg eller återvändsgränd? <i>Mats Bergquist</i>	61
Presidenten Martti Ahtisaari – flyktingen som fick Nobels fredspris. <i>Henrik Wilén</i>	64
Margot Wallström – inte den enda sympatiska politikern. <i>Lars J. Eriksson</i>	67
"Härlig är Norden" – reportern Bengt Lindroths uppenbarelser. <i>Bertil Jobeus</i> . .	69
Tre huvudvärkar för Tage Erlander. Några nedslag i dagböckerna 1963-64. <i>Claes Wiklund</i>	71
Kriminalgåte fra virkeligheten. <i>Hans H. Skei</i>	75
Kong Oscar II og Anton Chr. Bang – en norsk-svensk förbindelse på høyt nivå. <i>Hans H. Skei</i>	78
Toblerone-affär och andra intriger – svensk socialdemokrati inifrån. <i>Bo Högländer</i>	79
Ekonomi är att välja. Assar Lindbecks memoarer. <i>Lars Engwall</i>	82
Sammanfattning	87
Tiivistelmä.	88

HENRIK WIVEL

VILLA VILLE KULLA – SVEN-HARRYS (KONSTMUSEUM)

Stockholm har fået en ny kunsthall og et nyt kunstmuseum i en og samme bygning, skabt af mæcenen Sven-Harry Karlsson. Der er langt fra tale om et stykke helstøbt arkitektur, snarere om et bizart sammenstød af stilarter og hensigter, hvor slagger fra det helt private liv flyder ind i værket. Resultatet er interessant, bevægende og anfægtende; en umulig konstruktion af kunst og hjem, uden at det bliver et kunstnerhjem.

NTs danske redaktør Henrik Wivel har besøgt stedet ved Vasaparken.

Sven-Harry Karlsson foretager et faderopgør med sin kunsthall og sit museum.

Når svenskernes tale falder på de øvrige nordiske hovedstæder, Oslo, Helsingfors, Reykjavik og København, hvor nye museer og operahuse skyder op, er det som regel med en resigneret bemærkning om, at i Stockholm *händer bara ingenting alls*. Nu har byen jo igennem mere end 100 år haft misundelsesværdigt fornemme scenehuse, og museer med samlinger, som de fleste andre nordiske lande ville give hvad som helst for at eje. Sveriges status som tidligere europæisk stormagt fornægter sig i den henseende ikke, og Stockholm er smykket med pragtfulde klassiske kulturbyggerier.

Men nyt er der ganske rigtigt ikke meget af. Ser man bort fra Rafael Moneos ikke fuldt ud vellykkede udbygning af Moderna Museet på Skeppsholmen har byen ikke været plaget af meget kulturelt nybyggeri de seneste tiår. Måske godt det samme, for Stockholm tog den store tur med moderniteten omkring år 1900 med Ferdinand Bobergs imponerende jugendhuse, i 1930'erne med Gunnar Asplunds stilfulde funkis, og så ikke mindst i 1950'erne og 60'erne, hvor den ny bymidte omkring Sergels Torg blev til efter brutale saneringer, herunder det monumentale Kulturhuset med Stadsteatret og beton, stål og glas i ganske overvældene udtryksfylde.

Men på det seneste er byen begyndt at rykke igen. Bonniers Konsthall er kommet til ved Bonnierhuset på Torsgatan i udkanten af området ved Odenplan, og i 2011 er en ny kunstbygning tændt på kanten af Vasaparken ganske nær ved. Bygningen annoncerer med sin egen tilstedeværelse som en sært sleben guldklump. For huset er heldækket af en blank skinnende lege-

Sven-Harrys (Konstmuseum) ligger ved Vasaparken og Odenplan i Stockholm og er beklædt med gyldent skinnende messing.

ring af zink, aluminium og messing i en vejrbestandig udgave. Mæcenen og bygherren er entreprenøren Sven-Harry Karlsson i samarbejde med *Wingårdh* Arkitektkontor. Sven-Harry Karlsson har hele livet levet af at tegne og bygge kvalitetshuse til andre, nu har han bygget et til sig selv. Hans store flerstrengede firma Folkhem er koncentreret til ét konsthem. Skinnende blankt i det ydre, hemmelighedsfuldt i det indre.

Entreprenøren har i pagt med tidsånden skabt stedet som en blanding af ejerlejligheder, liberalt erhverv, museum og kunsthall i forholdet 60 til 40 procent. Husets nedre del er formet efter den normale skala for dens slags kulturbyggerier. Her er foyér, butik, kunsthall, galleri og café ud til gaden og Vasaparken. Huset er velfungerende med høje vinduespartier, gode lysindfald og saglige og reelle udstillingsrum til de skiftende særudstillinger.

Men herefter holder normaliteten og den givne arkitektoniske skala også op. For på toppen af denne kubiske curtain-wall bygning har Sven-Harry Karlsson placeret en skærgårdsvilla fra Ekholmäs i træ i en stil hentet fra 1890ernes Palladio-imitationer, snickerglädje og skærgårds idyl. Eller rettere: det er en bevidst korrektion af netop dette billede, der er skyld i den bizarre konstruktion, hvor klassisk modernisme møder hemslöjd midt i Stockholm. Som i et

skærgårdsdrama af Strindberg, er der noget, som ligger begravet, og nogen som begraver sig selv. Hvilket spooky penthouse!

Det er nu en anden svensk forfatter, man først tænker på, når man hjem søger stedet. Astrid Lindgren boede livet igennem i en lejlighed på Dalagatan med udsigt over Vasaparken. Det var her hun undfangede sine historier om Pippi fra barndommens Vimmerby. Når man ser Sven-Harry Karlssons særprægede dobbelthus et stenkast derfra dukker Villa Ville Kulla op som forbillede. Også han synes at være i gang med en lettere eventyrlig fortælling, men modsat Astrid Lindgren, der holdt sin barndoms steder ud i strakt arm, og lejrede minderne ind i fiktionens fuldstændig frisættende virke, har Sven-Harry Karlsson fragtet barndommen med helt ind i sin kunsthall, og gjort den nærværende på en alarmerende, påtrængende, men også anfægtende og bevægende måde. Hans ambition med stedet er arkitektonisk bizar, men menneskeligt givende, og fungerer som et dybdesnit i hans personlighed.

I forbindelse med åbningen af kunsthallen og museet er der udgivet en smukt udstyret bog om stedet og manden bag. Bogen bærer stedets navn: *Sven-Harrys (Konstmuseum)*. Det er en meget præcis titel på både bog og sted, hvor man ikke skal tage fejl af parentesen. Det er Sven-Harrys hjem før det er et kunstmuseum, og kunstmuseet udspringer af et helt personligt opgør med fortiden. Museet er intet uden denne fortid, og Sven-Harry Karlssons besværgende omgang med den. I bogens forord og i den indledende samtale mellem Sven-Harry Karlsson og Thielska Galleriets legendariske, tidligere direktør *Ulf Linde*, begrundet entreprenøren sine valg som samler og bygherre.

Sven-Harry Karlsson skriver, at han først og fremmest samler på kunstnere, der i det indre er ligeså langt ude som ham selv.: ”Selv går jeg rundt med et indre, der koger lige så helt vildt som hos Hill, Josephson og Strindberg. Hill havde dårlige relationer til sin far, præcis som jeg selv har haft det. I hans malerier kan jeg se ensomheden, ambitionen og sårbarheden. Lige børn leger bedst.” Her er vi med Karlsson på taget, oppe i villaen, og ikke nede i kunsthallen. Sven-Harry skriver åbenhjertigt om sit barndomshjem i den skånske by Lund, der var plaget af en psykisk syg mor og en fraværende og streng far, tilsyneladende helt uden empatiske evner og uselvsk kærlighed. Da moderen indlægges og faderen overtager opdragelsen går det galt. Det eneste faderen går op i er sin entreprenørvirksomhed og sin kunstsamling. Hans børn synes at være irrelevante og irriterende i den sammenhæng. ”Han kunne aldrig erkende, at vi duede til noget, og det varede livet ud”, som Sven-Harry Karlsson skriver, og føjer til: ”Hvis du ikke bliver anerkendt af den, der står dig nærmest, bukker du enten under eller bliver bedre til alt, end han var”.

Der er altså tale om et klassisk, ja mytologisk faderopgør hos Sven-Harry Karlsson, hvor sønnen negligeres og nedvurderes af faderen, og derfor nærer

*Fra samlingen: August
Strindberg: Høj sø.
1894. Olie på lærred.*

en brændende ambition om at bevise sit værd og i sidste ende overtrumfe patriarken. Opgøret kendes ikke mindst i mæcenatssammenhænge, hvor erhverv og filantropi indgår en intrikat forbindelse, i Danmark eksempelvis i opgøret mellem brygger J.C. Jacobsen og sønnen Carl, Carlsberg-dynastiets far og søn, der kæmpede både som erhvervsledere, produktudviklere og filantroper. Historien gentager sig i mindre målestok mellem Sven-Harry Karlsson og hans far. Begge bygger huse, og begge samler kunst, men i arven og udviklingen synes Sven-Harry Karlsson at være den, der sætter slutstenen. Hans opgør med faderen manifesteres i et hus på taget af et andet hus, hvor han stedfæster og mytologiserer sit opgør i forholdet 1:1.

Sådan er det, når man tager elevatoren op til penthouseniveau i Sven-Harrys (Konstmuseum). Parentesen bibeholdes af den oprørske giver. Det er først og fremmest hans hjem igennem tre årtier, vi ser, og sådan skal vi opfatte det, før vi anskuer værkerne som museale. Værkerne er samlet som en slags genspejlinger af Sven-Harrys Karlsson psykiske svingninger, og derefter

*Fra samlingen: Evert Lundqvist:
Søjler på Sicilien. Olie på lærred.
1957-58.*

iscenesat i en hjemlig kulisse med alt fra møbler over tekstiler til kunstbøger i et rumligt forløb, der svarer til hans tidligere hjem i Skærgården; en slags mentalt dødsbo, som han ikke længere vil være ved, og som han dog alligevel stedfæster her over al måde og hinsides al rimelighed og fornuft. Rummene følger stueplanen i skærgårdsvillaen med en genkendelig fortrolighed. Det er hjemligt, det er hemmeligt og det er med sit skin af virkelighed ikke så lidt uhyggeligt. *Unheimlich*, som Freud og konsorter ville have kaldt det.

I interviewet med *Ulf Linde* understreger Sven-Harry Karlsson ligheden mellem kunsten og det gode håndværk, altså hans egen livsgerning som bygningskonstruktør og entreprenør. Og føjer til, at han alene samler på kunst, der har sjæl, indre lidenskab eller med Strindbergs ord, ild. Kunst for Sven-Harry Karlsson er, at ”kunne vise sine indre følelser”. Derfor er hans kunstsamling også rig på kunstnere, der er ekspressive, den sene Helene Schjerfbeckes nøgne selvportrætter, flere af dem malet under hendes sidste eksil på et sygehus i Saltsjöbaden, Munchs dæmoniske kvindeportræt, Strindbergs skærgårdsmotiver, Hill og Josephsons syner på kanten af sindsyge, og længere oppe i det 20. århundredets nordiske kanon, Evert Lundqvist pastose ophobninger af farve og størknet potens. Ikke at der ikke er andet i samlingen, Bruno Liljefors, Bror Hjorth, GANs abstraktioner og Dan Wolgers skulpturer. Der er således konsekvens i samlingen, men også inkonsekvens, og så disse hjemlige forviklinger, hvor det hele er stuvet sammen mellem empirømøbler, gustavianske stole og skandinavian modern i noget, der skal ligne, hvad det ikke er: et hjem.

*Fra samlingen: Dan
Wolgers: Barnets
forfører. Sten og por-
celæn. 2000.*

I stedet transformeres det til et (kunstmuseum) på toppen af et modernistisk hus med alle kunsthallens trivialiteter og normaliteter i de nedre regioner. På et par mellemetager er der lejligheder, måske bor den aldrende Sven-Harry Karlsson selv i en af dem, og har derfor et rigtigt hjem, der ikke, som det udstillede og eksponerede på taget, skal demonstrere noget: magt, triumf, værdi og kunstforstand. I hvert fald, da undertegnede besøgte huset i maj måned, gik Sven-Harry Karlsson selv rundt i det. Kom til syne og forsvandt. Han har ikke – som Elvis – *left the building*. Han er til stede i huset som en uafklaret ånd, en uro og en anfægtelse, der nok ikke forsvinder.

OLE NØRLYNG

NYE SYN PÅ ROMANTIKKENS DANSKE KUNST

Danske guldalderkunst. Nye store udstillinger med tilhørende forskningsbaserede kataloger af nationalklenodiet P.C. Skovgaard, den noget blegnede stjerne Vilhelm Kyhn, den i mange kredse foragtede Carl Bloch og den så godt som ukendte Thorald Brendstrup tegner en kunsthistorisk tradition i opbrud.

Cand.mag. Ole Nørlyng skriver om den nationale kulturarvs revurdering.

Kunst er ikke dokumentation – men tolkning, og tolkninger skal, hvis de overhovedet interesserer os, nødvendigvis nytolkes. Det er kunsthistoriens opgave, og det er et uafsluttet projekt, enhver generation må give sig i kast med – for derefter at skrive sit eget kapitel af kunsthistorien.

Efter årtusindskiftet har den fortløbende danske kunsthistoriskrivning barslet med adskillige store bogværker, herunder flere monografier som Suzanne Ludvigssens klassiske monument med værkfortegnelse over maleren Dankvart Dreyer (1816-1852) udgivet i 2008 og den mere utraditionelle *Tusmørkemesteren. 10 kapitler om Lorenz Frølich og hans tid* om maleren Lorenz Frølich (1820-1908) af Lotte Thrane udgivet i 2008. Vi har også fået institutionsanalyser som Flemming Friborgs bog *Det gode selskab* om Kunstforeningens historie fra 1825 til år 2000, udgivet i 2000, og vi har fået smæk for skillingen i Dorthe Sondrup Andersens *Guldalder uden forgyldning* udgivet 2004, hvor hun, ved at afdække misforholdene i en række ægteskaber blandt datidens kendte, tegner et nok så interessant modbillede til det ellers så fasttømrede og idylliske guldalderbillede, dansk kultur traditionelt har kolporteret videre. Nye tanker hentet ikke mindst fra de aktuelle køns- og kropsteoridannelser var mærkbare bag den meget smukke udstilling af Nikolaj Abildgaard (1743-1809), som Statens Museum for Kunst afholdt i 2009, en udstilling der netop have 'Kroppen i oprør' som undertitel. Eksemplerne på nybrud og anderledes fokuseringer end de vanlige biografiske, stilhistoriske og ikonografiske er således talrige.

Danske guldalderkunstnere på rejse

Det er måske store ord, men et heldigvis fredeligt oprør har været under udvikling i mere end det seneste halve snes år, og oprøret er især blevet næret af en række dygtige, kvindelige forskere og museumsfolk, der har set det frugtbare i at hente nye optikker ind i det kunsthistoriske interessefelt. Således

gør Karina Lykke Grand glimrende rede for de nye tendenser i et spændende kapitel af hendes netop udkomne bog *Dansk Guldalder Rejssebilleder 2012*. Karina Lykke Grand har med denne bog lagt alen til den viden og forståelse, vi har omkring den danske guldalderkunstner på rejse – det være sig indlands såvel som til det forjættede Italien – idet hun har allieret sig med den moderne turismeforskning med dens forskellige kategorier så som masseturismen over for den rejsende og anti-turisten, der seriøst søger den unikke oplevelse af det endnu uberørte over for de nedtrampede stiers problematik.

I et indledningskapitel ridser hun baggrunde og positioner op i forbindelse med forskningstraditioner og udstillinger med guldalderkunst. Hun påviser, hvorledes en selvbekræftende empiri havde medført et indsnævret undersøgelsesfelt; en situation der måtte afløses af nye kunstfaglige forskningsmetoder, hvor det tværfaglige og et bredere empiri område bliver afgørende, således at billedkunsten ikke `udspaltes fra den øvrige kultur som et særligt privilegeret opmærksomhedsfelt`.¹

Den nyeste kunsthistoriske forskning, der arbejder med tværfaglighed og et bredere visuelt kulturbegreb end tidligere tiders mere indsnævrede og isolerede kunstbegreb, følger lidt forskellige spor alt efter om den udøves på et universitet, hvor hensigten er at udklække kandidater, eller på et museum, hvor et planlagt udstillingsprojekt normalt er udgangspunktet og slutresultatet. Ligeledes kan der spores forskelle mellem den forskning, der udøves på Københavns Universitet og på Aarhus Universitet. Karin Lykke Grand, der har sine faglige rødder i det jyske, giver derefter læseren flere eksempler på, hvad hun kalder eksemplariske udstillinger med tilhørende kataloger.

Hendes første eksempel er Den Hirschsprungske Samlings udstilling *Tegninger & Huletanker – Johan Thomas Lundbye 1818-1848*, der blev afviklet i 1998-1999, og den var `eksemplarisk`, fordi den trængte længere ned i stoffet, end hvad vi tidligere havde set, hvorved der blev afdækket nye aspekter ved Lundbyes ellers nok så velkendte kunst.

Det følgende eksempel – udstillingen *Ånden i Naturen – Dansk Guldalder 1800-1850* afholdt på Nationalmuseet i København som led i festivalen Golden Days år 2000 – lancerede netop det nye bredere og tværfaglige kultursyn. Kunstværket ses her ikke som en autonom enhed, men som en del af en større kulturel kontekst, hvor ikke blot litteratur og andet skriftligt materiale inddrages; men hvor samtidens naturvidenskabelige udvikling, herunder de teknologiske landevindinger direkte inddrages, hvorved der etableres et større helhedssyn, der rækker ud over tidens og eftertidens æstetiske debatter.

Nationalisme og identitetshistoriske perspektiver blev for alvor inddraget i forbindelse med udstillingen *Under samme himmel – Land og by i dansk og tysk kunst 1800-1850* afholdt på Thorvaldsens Museum i år 2000. Guldalderforskningen har af hensyn til ønsket om national identitet traditio-

net nedtonet den tyske forbindelse. Denne `betændte´ problematik fik her for alvor frit lejde, og det er en problematik, der netop i sammenhænge med nationale klenodier som landskabsmalerne P.C. Skovgaard og Vilhelm Kyhn med succes er blevet endevendt i senere udstillinger og publikationer.

Med udstillingen *Himlens spejl – Skyer og vejrlig i dansk maleri 1770-1880* på Fyns Kunstmuseum og Storstrøms Kunstmuseum 2002-2003 var der foruden fokus på tysk romantik og dansk kunst en særlig vinkling, der inddrog datidens naturvidenskabelige teorier fra skyformationslære til meteorologi. Det var ligeledes i denne forbindelse, at kvindelige forskere som Gertrud Hvidberg Hansen (Fyns Kunstmuseum) og Gertrud Oelsner (Fuglsang Kunstmuseum) markerede sig med nye strategier.

Det nyanlagte billede af guldalderen, der gradvist var ved at tone frem, fik noget mere ansigt i den tematiske og stor anlagte udstilling med tilhørende bog *Udsigt til guldalderen* fra 2005 afholdt på Storstrøms Kunstmuseum og Skovgaard Museet i Viborg. `Åh nej´, var der dem, der sukkede, ved synet af P.C. Skovgaards gamle malerkasse sat på udstilling. Nu ikke mere af den slags gammeldags biografisk fetichisme.² Men malerkassen var med for at fortælle, at det var først, da farven kom på tube, at de danske malere for alvor kunne bevæge sig frit i naturen – hvilket selvfølgelig havde afgørende betydning for udviklingen af landskabsmaleriet. Bogen *Udsigt til guldalderen*, der uddybede udstillingen med 17 bidrag af 15 forskellige forfattere, var meget kalejdoskopisk. Der var det samfundsperspektiverende, det nationale, det naturvidenskabelig etc., og nok så interessant mødte vi her en introduktion af de moderne turismeteorier applikeret på den rejsende guldalderkunstner – en problematik Karina Lykke Grand i sin bog *Dansk guldalder* netop udfolder for fuld damp.

Det første store monografiske kunstnereftersyn baseret på de her skitserede nye tværfaglige forskningsmetoder blev med format eksemplificeret i forbindelse med den betydningsfulde udstilling af skaberen af det danske landskab par excellence P.C. Skovgaard (1817-1875). Udstillingen blev vist på Fuglsang Kunstmuseum og Skovgaard Museet i Viborg 2010-2011, og den blev ledsaget af en diger og ambitiøs bog med undertitlen *Dansk guldalder revurderet*, redigeret af Gertrud Oelsner og Karina Lykke Grand.

P.C. Skovgaards landskabskunst

Med P.C. Skovgaard står vi foran indbegrebet af dansk, nationalromantisk landskabskunst. Han cementerede med en *Bøgeskov i maj. Motiv fra Iselingen* 1857, at `Der er et yndigt land´. Han viste med sine motiver fra Møns Klint, at det flade Danmark også har højder, vidder og uendelighed. Han forsynede `Danas have´ med naturens uberørte vildt, ligesom han gav os bonde- og herregårdens kultiverede landskaber. Han skildrede såvel det nære og intime som det fjerne og sublime.

P.C. Skovgaard: Parti fra Møns Klint. 1852. Fuglsang Kunstmuseum.

Bogen *P.C. Skovgaard Dansk guldalder revurderet* er som tilfældet var med bogen *Udsigt til guldalderen* kalejdoskopisk og pluralistisk. 14 forskellige artikler af 12 bidragydere er næppe den helt rigtige vej til etablering af et samlet overblik, men måske er denne mangfoldighed – fragmentation – netop et karakteristika ved det nye guldalderbillede, der tegner sig ud fra de aktuelle teorier og forskningsmetoder. Den syntese, man tidligere postulerede eller konstruerede sig frem til, er i hvert fald brudt ned til fordel for mangfoldighed med indbyggede modsigelser og mangler. F.eks. mangler man i bogen et mere overordnet bidrag, der placerer P.C. Skovgaard i forbindelse med kristendommen, dansk digtning og filosofi.³ Derimod lægger bogen megen ny viden indenfor et utal af områder for dagen, og af stor interesse er den særlige sans for at aktualisere, hvorved Skovgaards kunst og hele univers ikke forbliver et fjernt levn fra en historisk fortid, der kun er af betydning for de få, men pludselig indskrives 1800-tallets guldindrammede kunst i en aktualitet, hvorved den bliver en relevant del af en nutidig optik.

Spændende er det også, at bogen fokuserer på ikke almindeligt anerkendte områder i Skovgaards produktion. Således får vi netop en artikel om nationalromantikerens P.C. Skovgaards rejse til Italien, ligesom Lotte Nishanthi Winther skriver om Skovgaard som portrætmaler, og Mette Bliigaard redegør for Skovgaards dekorative arbejder – alle fine eksempler på, hvad man kunne kalde det utraditionelle eller `skæve´ blik på kunstneren, hvor det, der kan betragtes som en niche i kunstnerens samlede produktion, bliver genstand for særlig udforskning.

Samtidig med, P.C. Skovgaard var udstillingsaktuel, viste Thorvaldsens Museum og senere Fyns Kunstmuseum udstillingen *Aftenlandet. Motiver og stemninger i dansk landskabsmaleri omkring år 1800*, der både supplerede det skovgaardske landskabsbillede og etablerede et givende fundament for hele 1800-tallets danske landskabsmaleri. Udstillingen *Aftenlandet* beskæftigede sig med den tidligste fase i det danske landskabsmaleri vel at mærke sat ind ikke blot i en åndshistorisk, men også landbrugshistorisk og samfundsøkonomisk sammenhæng. Her blev den florissante periodes optimistiske tænken læst ind i den landskabskunst, malere som bl.a. Erik Paulsen, Peter Cramer og Jens Juels m.fl. skabte i perioden 1780-1800, hvorved værker, der tidligere havde været betragtet som dekorative idyller, også fik et dybere perspektiv. Udstillingen blev fulgt af en væsentlig og nok mindre prætentios bog med fagligt gedigne artikler bl.a. om *Kulturlandskab og landskabskultur* af Bo Fritzboerge. Allerede i denne tidlige fase af det nationale landskabsmaleri fremgår det, at periodens kunstnere langt fra ønskede at skildre landskabet nøgternt eller værdifrit. Malerierne fra dengang var allerede ladet med betydninger; en konstatering, der naturligvis er en væsentlig baggrund for en videre indholdsmæssig læsning af den landskabskunst, der så dagens lys i store dele af det 19. århundrede.

Carl Bloch – anerkendt og senere dømt ude

Samtidig med den ny kunsthistoriske forskning inddrager det tværfaglige og introducerer metodepluralisme, arbejdes der også med dels at efterse gamle vedtagne dogmer dels at revurdere kunstnere, der i tiden løb har været genstand for betydelig nedvurdering. Ikke mindst kunstnere som Vilhelm Kyhn og Carl Bloch har været igennem kunsthistoriens store centrifuge og begge, der i den grad blev æret i deres samtid og vandt betydelig berømmelse, har længe været henvist til museernes mørke magasiner. Derfor var det også med spænding og store forventninger, at man gik til udstillingen *Carl Bloch – Kunst eller Kitsch, Hyldet og Hånnet*, en udstilling der først blev vist på Museet for Religiøs Kunst i Lemvig, hvorefter den blev ophængt på Øregaard i Hellerup.

Carl Bloch (1834-1890) er en af de danske kunstnere, der har modtaget mest anerkendelse i levende live for så efter sin død at blive dømt ude af Parnasset. Han, der rent teknisk var en virtuoso, opnåede at blive etatsråd og professor, ligesom han blev bedt om at levere sit selvportræt til Uffizierne i Firenze. Blandt hans historiemalerier er *Christian II i fængslet på Sønderborg* malet i 1871 et billede, alle danske kender, og hans udsmykning af Kongens Bedekammer på Frederiksborg Slot (Hillerød), der blev genskabt efter slotsbranden i 1859, har givet Bloch ikonstatus blandt alle kristne malere. For en mere ædruelig protestant af i dag er disse og mange andre af Carl Blochs religiøse billeder – herunder også flere altertavlebilleder i svenske kirker – noget

*Carl Bloch: Samson
hos filistrene. Statens
Museum for Kunst.*

af en udfordring. Men f.eks. er Carl Bloch i umådelig høj kurs blandt mormoner, og i 2010 afholdt man på Brigham Young University i Salt Lake City, Utah, en Carl Bloch udstilling, der blev den femte mest besøgte i USA det år.

Fra starten griber forfatterne Sidsel Maria Søndergaard, Gerd Rathje og Jens Toft til den store fornemme bog, der fulgte udstillingen, ud efter det, der ved nøjere eftersyn også skulle vise sig at være den bedste fortælling i forbindelse med Carl Bloch – nemlig den receptionshistoriske. Det er virkelig forunderligt, hvorledes synet på Bloch har vippet frem og tilbage mellem forgudelse og foragt. En søgang og et skibbrud, der i nogen grad skygger for selve værket.

Carl Bloch var en maler af den gamle, akademiske skole, men han tilegnede sig en betydelig grad af realisme i fremstillingen af såvel historiske som religiøse miljøer samtid med, han levede langt op i en tid, hvor modernismen i stigende grad satte dagsordenen. Dvs. han var et barn af en tid med klas-

siske traditioner for skildringen af mennesket og det menneskelige i kunsten – jævnfør kunsthistorikeren Julius Lange og dennes hovedværk *Billedkunstens Fremstilling af Menneskeskikkelsen* – og han forblev trofast mod dette ideal samtidig med, at noget kritisk, noget ironisk, kontrært og bizart sneg sig ind i den ellers så tilsyneladende uskyldige og idylliske `guldalder`, der var Carl Blochs udgangspunkt. Det er dette sære element – det skæve blik – der nu er blevet kastet lys på. Med `det skæve blik` som en slags nøgle til kunstneres værk, giver det pludselig Carl Bloch en ny chance. Det er således iøjnefaldende, at adskillige fredsommelige genremotiver som *En romersk gadebarber* eller *Et køkkenbord* foruden det sødlatne og klichebefængte også rummer noget uventet og i bedste fald noget foruroligende. Har man først fået øje for dette aparte element, så virker f.eks. maleriet *Gamle fyre i et værtshus* fra 1873 slet ikke som en idyl, men som et galehus, hvor de ældre cafégæster skuler uvenligt ud på beskueren.

Annette Rosenvold Hvid blænder i sin artikel op for Blochs skildring af krop, kød og blod. Her sættes den akademiske og realistiske iscenesættelse ind i en sanselig og filmisk sammenhæng, og det er jo ganske rigtig, at manganen en film fra Hollywood senere har betjent sig af samme billedunivers, som det Bloch malede frem, længe inden filmen blev opfundet. Peter Nørgaard Larsen går endnu et skridt videre, idet han i sin artikel *Kødets ulyst. Om kropsnære genremalerier* skriver om den påfaldende og vilde ulyst ved at beskæftige sig med det ulækre, det katastrofale og det smertefulde: – En munk med tandpine, en gabende kone omgivet af ekstremt realistiske, våde og slimede fisk. Eller en gademusikant, der spiller for en flok rappende ænder. Jamen, hvad har manden egentlig gang i!

Carl Bloch var først og fremmest historiemaler. Hans første tour de force i så henseende blev *Samson hos filistrene*, der i 1863 blev modtaget med enorm begejstring. I mange år befandt det sig gemt væk i magasinerne på Statens Museum for Kunst. I dag ser man med blandede følelser på det, og i hvert fald en del af publikum får nok sære seksuelle associationer. Bloch var en stor iscenesætter, og der er næste noget præ Lars von Trier over ham. Det er både pirrende og frastødende. Således også påviselige bizarre elementer i Christian II billedet, hvor et læderbetræk på en stol og graffitien på væggen i fængselscellen tiltrækker sig opmærksomheden. Men det lå til familien. Carl Blochs brødre var henholdsvis den berømte sceneinstruktør ved Det Kongelige Teater, Wilhelm Bloch, og den væsentlige kirurg, Oscar Bloch, der skrev en vigtig afhandling om døden.

Det var den religiøse produktion, der bragte Carl Bloch ud i den store verden. Malerierne til *Bedestolen* på Frederiksborg er en blændende og medrivende billedbibel (Det ny Testamente), der ikke mindst takket være missionsbevægelserne og reproduktionsteknikkerne har gået sin sejrsgang.

Netop kunstnerens sans for den følelsesmættede vækkelse og det umiddelbart appellerende betager mange, men virker i dag også både manipulerende og anmassende, og forfatteren Gerd Rathje tøver ikke med at anvende ordet kitsch. Dog – er man vokset op med Gustav Dorés billedbibel, ja så er man jo vant til lidt af hvert. Måske er `miraklernes tid ikke forbi´, men man kan ikke lade være med at sende gamle Emil Hannover, der skrev, at man skulle tro, at Bloch råber til døve! en venlig tanke.

På udstillingen måtte man desværre undvære de fleste af Carl Blochs religiøse malerier. Altretavler er ikke lette at låne. Bedestolen på Frederiksborg lader sig ikke demontere, og det store maleri *Kristus helbreder den syge ved Bethesda dam* fra 1883 – malet på bestilling af Indre Mission til Bethesda i Rømersgade i København – befinder sig i dag på Brigham Young University i Salt Lake City. Men hvad man måtte mangle i Lemvig og i Hellerup, kan studeres i den monumentalt udførte bog, hvor man også har sat Carl Blochs religiøse grafik op mod Rembrandts tilsvarende raderinger over samme motiver. Det er illustrativt. Her kan man direkte se, hvorledes Rembrandt er dramatisk ekstrem uden at være udadvendt appellerende. Rembrandt er grov og `grim´, der hvor beretningen kræver det, mens Bloch renser ud og forskønner, hvorved hans gengivelser indsvøbes i sentimentalitet.

Men hvor var Carl Bloch dog dygtig. Dejlige portrætter uden alt for nærgående psykologisk karakteristik. Herlige studier af blankpoleret kobbertøj, der kan hamle op med enhver hollandsk 1600-tals mester. Dog er det en forførende dygtighed! – Jo mere `dygtighed´ motivet krævede af Carl Bloch, jo lettere havde han ved at havne i teatralisk iscenesættelse og åbenlys følelsesmæssig manipulation. Er der derimod tale om øjeblikke af indre ro, hvor Bloch ikke skal oprulle historiens eller religionens vingesus, kan maleren nå det virkelig mesterlige. Netop denne genuine sans for indre ro finder vi i adskillige af Carl Blochs mere uprætentiose grafiske arbejder, som f.eks. en fornem gengivelse af hans kone, Alma, koncentreret om en bog, mens alt lys i rummet lander på en potteplante, der står på et bord foran den læsende dame. Det er så smukt, som var det Hammershøi.

Thorald Brendstrup – glemt landskabsmaler

Var Carl Bloch højt berømmet i samtiden, så opnåede den i dag næsten helt glemte landskabsmaler Thorald Brendstrup (1812-1883) ikke meget mere end pæn anerkendelse for efter sin død hurtigt at forsvinde ud i mørket. Det har især Gertrud Oelsner og Ingeborg Bugge med bogen *Thorald Brendstrup. I guldalderens skygge*, der fulgte udstillingen af Brendstrups malerier og tegninger på Ribe og Fuglsang Kunstmuseer, gjort noget ved. Thorald Brendstrup var en gedigen landskabsmaler, der ikke mindst forevigede det smukke søland omkring Maribo på Lolland, det monumentale bakkeland ved Skamlingsbanken og andre områder i det sydlige Jylland.

Han har også skabt både smukke kyst- og skovpartier. Han havde sans for steder, og han havde en karriere som porcelænsmaler, hvor det topografiske prospekt var i høj kurs. Brendstrup rejste meget, og som noget usædvanligt besøgte han bl.a. Portugal omkring 1840. Mesterlige er ikke mindst hans panoramiske tegninger fra syden, og i det hele taget er der tale om en dejlig maler, som det er herligt, at vi igen har fået øje på. Men han overrasker ikke. Den tyske indflydelse, man kan spore i hans palet, var vel med til at begrænse hans hjemlige popularitet, og der er noget lidt vejt over de mange rødmende aftenstemninger. Fortjenstfuldt – uden at der rykkes hegnspæle.

Vilhelm Kyhn

Så er der trods alt mere på spil, når vi retter blikket mod Vilhelm Kyhn (1819-1903) – en landskabsmaler der med en enestående trofasthed gengav det 'ædle' danske landskab, således som guldalderen med dens idealisme og harmonisøgende idyl lærte os det at kende, en trofasthed han fastholdt helt op til omkring år 1900. Hvis guldalderen har kastet lange skygger, så er Vilhelm Kyhns dog den længste.

Også Kyhn har været genstand for revurdering og relancering. Udstillingen *Vilhelm Kyhn & det danske landskab* åbnede på Randers Kunstmuseum i august 2012, hvorefter den vises på Fuglsang Kunstmuseum og Ribe Kunstmuseum for at slutte af på HEART Herning Museum of Contemporary Art den 5. januar 2014. Den ledsagende bog er som tilfældet var med de øvrigt omtalte udstillingskataloger og -bøger monumental, og igen støder vi på navne som Gertrud Oelsner og Karina Lykke Grand, der her suppleres med Finn Terman Frederiksen, Ingeborg Bugge, Lise Jeppesen og Henrik Wivel.

Hvor væsentlige dele af den forsknings- og udstillingsmæssige energi i den seneste snes år er gået med at fremdrage det moderne gennembrud, realismen, naturalismen, symbolismen og vitalismen⁴, så er Vilhelm Kyhn et eksempel på en kunstner, der i samme periode, hvor nybruddet fandt sted, med stædighed fastholdt et konservativt, nationalliberalt farvet billede af Danmark, og det på trods af netop den fejlslagne nationalliberale politik, der havde medført nederlaget til Preussen i 1864 og tabet af Sønderjylland. Kunsthistorikeren N.L. Høyen havde i 1840'erne fastlagt opgaven for den danske kunstner. Det gjaldt om at skildre 'det kjære Danmark' – et Danmarks billede, der hørte romantikken og første halvdel af 1800-tallet til. Kyhn fravej ikke denne opgave, og da han blev meget gammel, kom han til at repræsentere det stærkt konservative i århundredes anden halvdel.

Kyhn langede gevaldigt ud efter de unge, der lod sig påvirke af friske vinde fra udlandet. Han meldte sig f.eks. ud af Akademiet i protest med P.S. Krøyers gennembrud i begyndelsen af 1880'erne. Han afskyede 'franskneriet', og han,

*Vilhelm Kyhn: Sommerdag. Motiv fra Horneland ved Faaborg. 1869.
Statens Museum for Kunst.*

der tilmed tjente gode penge på sin private malerskole, ironiserede kraftigt over de mange `kvindelige spadserende malerkasser´. Blandt hans talrige kvindelige elever var Anna Ancher, som han indstændigt rådede til at opgive `hyggemaleriet´ for i stedet at tage sig af manden, Michael Ancher.

De her opridsede forhold har ikke lettet Vilhelm Kyhns omdømme; men var han en dårlig maler? Et er de traditionelle synsmåder, noget andet den ny forskning, der sætter spørgsmålstegn ved den nationale identitetskonstruktioner, kunsten og dens placering i en politisk, social- og litteraturhistorisk perspektivering, ligesom den aktuelle forskning søger at kulegrave de receptionshistoriske forhold, der har været bestemmende for vort syn på fortidens kunst. Det er som om, man i virkeligheden er på vej til at finde rødderne til den dagsaktuelle problematik i forholdet mellem `de fremmede´ – den etniske indvandring – og os, de etniske dansker – gennem en analyse af 1800-tallets nationalliberale politik og det sviende nederlag i 1864.

Det er i hvert fald tankevækkende at sætte datidens opblæste nationalbegejstring, således som den også finder indpas i Vilhelm Kyhns landskabskunst, i forbindelse med det mentalhistoriske billede, historikeren Hans Vammen så fremragende beskriver i bogen *Den tomme stat* fra 2011 – en bog der kulegraver de nationalliberale og deres ansvarsløshed i perioden 1849-1864.

Resultatet dengang var en stigende kløft mellem realiteter og ønskedrømme. En farlig situation – og måske en problematik, der også har relevans i forbindelse med Carl Bloch og Vilhelm Kyhn.

Vilhelm Kyhn var betaget af den nationalliberale politik og hele tænkning. Han var nær ven med flere ledende politikere bl.a. Orla Lehmann, men det er farligt udelukkende at anskue hans kunst ud fra disse tanker. I bogen gøres der en del ud af at proklamere, at Vilhelm Kyhns projekt var at male HELE Danmark fra Bornholm til Vesterhavet, fra Gedser til Skagen. Imidlertid kom han ikke længere sydpå end til egnen omkring Haderslev, hvorfor man ikke uden videre kan tage hans maleri til indtægt for de nationalliberales `Danmark til Ejderen´ politik.

Spændende er det at se, hvorledes Kyhn i sit visuelle digt forsøger at monumentalisere Danmark. Landet er småt, og efter 1864 var det amputeret indtil det blødende. Hvad gør Kyhn? Ja – groft sagt kravler han enten op på en høj og finder en panoramisk synsvinkel, som kan vise vidder og storhed, eller han dukker sig som frøerne – især i forbindelse med gengivelser af det flade fjordland, hvorved kysten også får et skær af storhed. Med en vis flothed kan det hævdes, at han løfter sofastykket op til et nationalt monument.

Interessant er det også, at vi midt i den stædige hyldest til det danske kan ane en stemning af undergang. Maleriet *Vinteraften ved en dansk fjord* fra 1875 er, som Finn Terman Frederiksen redegør for, spækket med død og forgængelighedselementer, og det er en betydelig oplevelse at se dette dystre, rødstemte og isnende landskab sammen med det harmonisk storladne *Sommerdag. Motiv fra Horneland ved Faaborg* fra 1869. Begge malerier var i sin tid med på verdensudstillingen i Paris i 1878, hvor dansk kunst generelt fik meget knubbede ord med på vejen. Dog – Vilhelm Kyhn blev vel omtalt, og de to store billeder vandt faktisk de franske anmelderes begejstring. Hermed bringes endnu et eksempel på, at forholdene er mere komplekse end den gængse kunsthistorie har villet fortælle os.

Ved siden af de store lærreder, der blev malet med henblik på salg til Nationalgalleriet eller godsejere og andre velhavere, malede Kyhn også mere overkommelige lærreder til det pæne borgerskab. Her er kvaliteten mere slingrende, og det noget rutineprægede medfører, at man som besøgende på en stor Kyhn udstilling også kan gribe sig selv i kedsomhed. I samtiden kritiserede man ofte Kyhn for manglende virtuositet, ligesom ydre dramatik er så godt som totalt fraværende. Der var endog dem, der erklærede, at det var `søndagsmaleri´ og `sløj hjemmeflid´, og det er rigtigt, at Kyhn ikke beflittede sig med salonmaleriet virkelig brillante effekter. Derimod var han optaget af lyset, ikke mindst det indirekte lys, der kommer fra en højttstående sol, hvis stråler sies gennem en diset og skyet himmel. Kyhn kunne virkelig noget med disse

lysende himle, om det så var over søerne ved Himmelbjerget, vidderne ved Vejle fjord eller den monotone udsigt fra et højdepunkt i nærheden af Horsens.

Med Kyhn og hans store produktion blev et Danmarks billede fra en for længst forsvunden tid bragt helt ind i det 20. århundrede. Da Vilhelm Kyhn døde i 1903, så det danske land anderledes ud, gennemskåret af veje og jernebanespor, præget af industrialismens fremmarch med andelsbevægelsens mange mejerier spredt over det ganske land og med en randbebyggelse omkring byerne, der tordnede fremskridt. Det kyhn'ske billede derimod gengav gamel egeskov, uberørt hede, uforstyrret fjordland, kantet af maleriske klinter. Allerede dengang var det nostalgi, men hvad er der galt med nostalgi og drømme, hvis blot man ved, at det er det, der er tale om?

Det ved vi i dag – fordi vi klart erkender, at kunst ikke er dokumentarisme – men tolkning, og at tolkning altid implicerer en tidsmæssig og mentalhistorisk dimension. Og derfor kan vi godt tillade os, at gnide øjnene og glæde os over det kyhn'ske landskabsmaleri.

Noter:

1. Karina Lykke Grand, side 16.
2. Niels Houkjær. Da Jylland kom på tube. Anmeldelse i *Weekendavisen*, 17-23. oktober 2005.
3. Henrik Wivel. Der er et yndigt land. Anmeldelse i *Weekendavisen*, 29. oktober 2010.
4. Væsentlige udstillinger med tilhørende publikationer er her f.eks. 'Sjælebilleder Symbolismen i dansk og europæisk maleri 1870-1910', Statens Museum for Kunst 2000, 'Drømmetid. Fortællinger fra Det sjælelige Gennembruds København', redigeret af Henrik Wivel i anledning af Golden Days festival, 'Livslyst Sundhed Skønhed Styrke i dansk kunst 1890-1940' red: Gertrud Hvidberg-Hansen og Gertrud Oelsner, Fuglsang Kunstmuseum & Fyns Kunstmuseum, 2008, engelsk udgave Museum Tusulanum Press 2011.

Kataloger og bøger:

- Karina Lykke Grand. *Dansk guldalder. Rejsebilleder*. Aarhus Universitetsforlag 2012.
- P.C. Skovgaard. *Dansk guldalder revurderet*. Aarhus Universitetsforlag 2010.
- Aftenlandet. Motiver og stemninger i dansk landskabsmaleri omkring år 1800*. Thorvaldsens Museum/Fyns Kunstmuseum 2011.
- Carl Bloch 1834-1890*. Museet for Religiøs Kunst/Øregaard Museum 2012.
- Thorald Brendstrup. *I guldalderens skygge*. Aarhus Universitetsforlag 2012.
- Vilhelm Kyhn & det danske landskabsmaleri*. Aarhus Universitet 2012.

KNUT BRYNHILDSVOLL

IBSEN, STRINDBERG OG PRZYBYSZEWSKI

Knut Brynhildsvoll, tidligere norskprofessor i Tyskland og lenge knyttet til Ibsensenteret ved Universitetet i Oslo, skriver om hvordan Ibsens verk *Kjærlighetens komedie* og August Strindbergs verk *Röda rummet* er "gjenbrukt" i Stanislaw Przybyszewskis roman fra 1896, *Over bord*.

I tiden mellom 1894 og 1896 utga Stanislaw Przybyszewski de tre romanene *Unterwegs*, *Über Bord* og *Im Mahlstrom*, som til sammen danner trilogien *Homo sapiens*. *Über Bord* forelå i dansk oversettelse i 1896,¹ ennå før den tyske utgaven var kommet ut, men etter at fortsettelsesromanen *Unterwegs* allerede forelå.

Over bord er første del av trilogien. Både strukturelt og innholdsmessig er romanen konstruert etter modell av Strindbergs *Röda rummet* og hans øvrige bohemromaner. Den sparsommelige handlingen utspilles i radikale kunstnerkretser i Berlin og er tuftet på dokumentarisk materiale, der et velkjent vertshus danner navet i en syklus av episodiske opptrinn, og et vekslende klientell i skiftende konstallasjoner diskuterer aktuelle estetiske, filosofiske, politiske og medisinske temaer mot en horisont av kjønnskamp og fri kjærlighet. Bak de fiktive figurene i romanen skjuler det seg lett identifiserbare kunstnere og intellektuelle, i første rekke kvartetten August Strindberg, Edvard Munch, Dagny Juel og Przybyszewski selv.

Subtekstuelle referanser og gjenbruk av litterære figurer

Przybyszewski har innført seg selv i romanen under navnet Erik Falk. Navnet denoterer en sterk skikkelse med opp- og fremdrift, men betegner samtidig en relasjon til i det minste to Falker i litterære verk av Strindberg og Ibsen. Det finnes en rekke signaler som gjør det nærliggende å sette dem i relasjon til minst to sentrale verk i nordisk litteratur i andre halvdel av det 19. århundre: Henrik Ibsens *Kjærlighetens komedie* (1862) og August Strindbergs *Röda rummet* (1879). Sammenhengen er av intertekstuell art, og kommer til syne i form av "henvisninger" eller "sitater" som indikerer at en ny tekst "gjenbrucker" eldre tekster.

Det som i første rekke er med på å etablere en slik intertekstuell horisont mellom de nevnte tekstene, er navnene på hovedpersonene og deres yrke. Hos Ibsen er Falk en ung forfatter; hos Strindberg er Arvid Falk litteratör, og hos

Przybyszewski er Erik Falk forfatter. Przybyszewski har dessuten innført både Ibsen og Strindberg som referansefigurer i sitt verk. Ibsen omtales flere steder i romanen, der han sies å ha gjort et uutslettelig inntrykk på den unge Erik Falk i egenskap av talsmann for det kompromissløse. Det er tydeligvis i første rekke *Brand* og Brand-tradisjonen hos Ibsen som appellerer til ham og hans krets. Et sted er det snakk om ”hvordan de pludselig opdagede Ibsen, hvordan *Brand* fordrejede hovedet på dem. Alt eller intet! Det blev nu deres parole,” (s. 5) I motsetning til Ibsen, som inngår i romanen som en samtidshistorisk skikkelse, er Strindberg innlemmet som fiksjonsfigur under navnet Ilderen.² I Przybyszewskis beskrivelse av Ilderen er det ikke vanskelig å finne trekk som viser i retning av Strindberg. Han betegnes ”som rentud et dilettantisk geni”, som ”ved alt, [...] har undersøgt alt, læst alt,” men som i sin konsekvente tankevirksomhet ”kommer [...] til sådanne besynderlige slutninger, som alltid ødelægger hans hele arbejde.” (s. 52) Dessuten beskrives han som en utpreget kvinnehater: ”Kvinderne (er) onskabsfulde, kokette, djævelens sande tjenerinder.” (s. 53)

En kort presentasjon av hovedfigurer og konfliktstruktur kan se slik ut: Maleren Mikita kommer fra Paris til Berlin med sin forlovede Isa. Han oppsøker straks sin gamle skolevenn, forfatteren Erik Falk. Sammen med Isa begir de seg til vinrestauranten *Zur grünen Nachtigall*, hvor de treffer andre kunstnere, deriblant forfatteren Ilderen. Under samtalene om kontroversielle litterære temaer her og senere under en atelierfest hjemme hos Ilderen oppstår det en sterk erotisk spenning mellom Isa og Falk, som sistnevnte av lojalitet overfor sin gamle venn Mikita forgjeves søker å bekjempe. I romanens videre forløp forsterkes denne seksuelle attraksjonen. Etter at Mikita, oppfylt av blind sjalusi, har tiltvunget seg intime kontakter til Isa, vender hun ham ryggen. Da Mikita vender tilbake fra åpningen av en kunstutstilling med egne bilder i München, har Isa og Falk slått seg sammen. Deprimert og full av selvmedykn skyter Mikita seg selv i sitt atelier.³

Gjennom hele romanen er grensene mellom fiksjon og fakta flytende, men den biografiske andelen av teksten er sjelden til å ta feil av. Forholdet mellom Falk og Isa gjenspeiler i grove trekk forholdet mellom Przybyszewski og Dagny Juel, Ilderen er en fiksjonalisert Strindberg, og Mikita har lånt trekk av Edvard Munch. Hvor sterkt det autentiske innslaget har vært følt, går frem av beroligende brev fra Przybyszewski og Dagny Juel til Edvard (Edu) Munch i Kristiania, hvor de dementerer ryktene om at han skal ha stått modell til romanens lite flatterende fremstilling av Mikita. Ved å ta opp i seg trekk av *Röda rummets* Arvid Falk forholder han seg kritisk til romanens Strindbergfigur – Ilderen. Strindberg er således kamuflert til stede i romanen både under pseudonymet Ilderen og som Arvid Falk, som i *Röda rummet* konverterer fra

byråkrat til "litteratör" og i flere av Strindbergs romaner bærer preg av å være en autentisk biografisk skikkelse. Helt tydelig går det frem av en tekstpassasje i *Götiska rummen*, der Strindberg, eller kanskje bare det som er en projeksjon av ham, iakttas mens han går forbi bysten av seg selv foran kunsthallens loggia. Det utspinner seg en dialog mellom Ester og Max, der begge undrer seg på hva utmeislingen av "eldslågor"-lignende symboler på bystens sokkel vel skal forestille: "Svavlet han oppger sig ha analyserat, eller [...] infernot, som han nu går igjennom?" (AS 4, s. 158)⁴

Selve møtestedet for kunstnerbohemene hos SP, vertshuset *Zur grünen Nachtigall*, er en litterær variant av det autentiske etablissementet *Zum schwarzen Ferkel*, der kretsen rundt Strindberg feiret sine bakkanaler. Det er en avlegger av beslektede skjenkesteder av typen Röda rummet eller Grand kafé, hvor Stockholms- og Kristianiabohemene med sitt antiborgerlige klientell av kunstnere og intellektuelle holder til i verker av Strindberg, Jæger, Krohg – og mer antydnet enn utført hos Ibsen, hvor det i bakgrunnen, ikke bare i *Kjærlighetens komedie*, spøker en forestilling om kneipeliv med opprørske talemåter og uhemmet driftsliv.

Det tredobbelte perspektiv

Det er selvsagt viktig at de mannlige hovedpersonene i alle tre verkene enten gjennomgående eller i faser av sin virksomhet er forfattere. Jeg skal se på referansetekstene i et kronologisk perspektiv, for derved å kunne belyse estetiske innovasjoner i tilknytning til deres sammenheng med hele den sosio-kulturelle differensieringsprosessen i andre halvdel av det tjuende århundre. Przybyszewski har stilt Erik Falk inn i en litteraturhistorisk anerekke som har sine umiddelbare røtter i den senromantiske estetisisme. Han lar denne tradisjonslinje begynne med *Kjærlighetens komedie* og fører den videre via det moderne gjennombrudds realisme frem til 90-årenes premodernistiske uttrykksformer. Erik Falk gjøres synlig i et tredobbelt perspektiv. Han er trippeleksponert i den forstand at han på samme tid har trekk av romantisk idealisme, pittoresk bohemrealisme og det Przybyszewski kaller psykologisk naturalisme.⁵ Et av de mest interessante aspekter ved dette prosjektet er altså at mennesketypen Falk sluses gjennom tre forskjellige versjoner av seg selv og at tyngdepunktet i dette foretagendet mer ligger i det å fremstille det estetiske som en livsholdning og mindre i det å formulere konkrete programatiske alternativer.

Det ser man tydeligst hos anerekkens første Falk som i sine retoriske utfall mot statlig autorisert kjønnsomgang profilerer seg som talsmann for det stadium Kierkegaard kalte det estetiske. Allerede i dramaets innledende vers formulerer Ibsens Falk sin kritikk av de institusjonaliserte samlivsformer.

Til kampfelle i striden for å virkeliggjøre sin falkeatur søker han å vinne Svanhild, men hun vender seg bort fra ham da hun skjønner at han vil misbruke henne som sangmø og inspirasjonskilde for egen estetisk produksjon. Heller ikke Erik Falk står fremmed for tanken om å (mis)bruke Isa som muse, i hvert fall så lenge forholdet ennå befinner seg i sin inkubasjonsfase og bølgjer frem og tilbake: ”Nu kunde han måske endnu glemme hende. Hun kunne nu blive en herlig oplevelse for ham, som han kunde udnytte litterært.” (s. 47) I likhet med Ibsens Falk har Przybyszewskis Erik Falk et promiskuøst forhold til kvinner, som han, uten å elske dem, anstiller psykologiske eksperimenter med. Han kaller dette å studere ”kjærlighetens biogenese”, og som ledd i denne prosessen utsetter han sin reservekjæreste Janina for Brands absolutte imperativ: ”Og hvor han havde pint hende med de brandske fordringer og den brandske hårdhed (...) *Brand* overført på det erotiske. Alt eller intet...”. (s. 7)

Ilderen/Strindberg og kvinnens inferioritet

I Przybyszewskis roman er det først og fremst Ilderen, romanens interne Strindbergsikkelse, som målbærer teorien om ”kvindens inferioritet.” (s. 67) Dermed knytter romanen an til den demoniseringen av kvinnekjønnnet man støter på overalt hos Strindberg, ikke minst i *Röda rummet*, der dets representanter kalles ”de där små satarna.” (AS 1, s. 282) I romanen underbygges de polemiske utfallene med en del eventyrlige anatomiske og fysiologiske begrunnelser. Ifølge disse er kvinner infantile og som sådanne sammenlignbare med de ”larver” de setter til verden: ”kvinden er et i udviklingen tilbageblevet barn. Børn og kvinder har runde former og bløde knokler. Børn og kvinder forstår ikke at tænke logisk og er ikke i stand til at regere følelsen med hjernen.” (s. 53)

Ilderen, den verkinterne Strindberg, er den som forfekter denne kvinneforakten, men også den som samtidig mest kynisk vet å sette pris på de runde, barnslige former når det naturlige begjær melder seg. To tekststeder viser hvor sterkt den feminine attraksjonskraft og den maskuline respons utfyller de ”intermittenta strömmar” (AS 4, s. 142) mellom kjønnene. Mikita har i et av sine malerier visualisert denne tiltrekningskraften:

En kvinde måtte det være, midt i billedet, forlokkende, forførerisk, og til alle sider, ja, ovenfra, nedenfra tusind hender udstrakte efter hende. Magre, nervøse kunstnerhænder, – tykke, kødfulde børsjobberhænder med store ringe, tusind andre hænder – et orgie af attrående, begærlige hænder... Og hun med forlokkende, hemmelighedsfulde blikke... (s. 59)

Mens Erik Falk lider under uvissheten i forholdet til Isa, hevder Ilderen aldri å ha lidd for en kvinnes skyld, noe som foranlediger Falk til å gi følgende kommentar:

Det er, fordi din organisme er rå, min kjære Ilder. Dit kønsliv er endnu uafhængigt af din hjerne. Du er som hydromedusen, der pludselig kan afkaste en fangearm med kønsorganerne og lade den søge en hun, uden at bekymre sig videre om den, Gud, hvor lykkelig du er, min kære Ilder! Men jeg misunder dig ikke din lykke. Jeg har aldrig misundt kvæget, at det kan æde græs – lad mig så.

Dersom man setter Ilderens/Strindbergs kvinneforakt inn i en biografisk sammenheng, vil man kunne dra en del interessante slutninger. I kretsen rundt de nordiske kunstnerne i Berlin gikk Dagny Juel under økenavnet Aspasia. Det er mye som taler for at Strindberg er opphavsmannen til denne betegnelsen, som sikter til den attiske Aspasia, hustruen til Perikles, som var kjent for sitt engasjement for å bedre kvinnens status i ekteskap og samfunn. Hun gjøres videre ansvarlig for å ha ”fördärvat männens instinkter så att de blivit perversa.” og ”så slutade Grekland! Med aspasier, väninnor och sodomiter.” (AS 4, s. 141)

Det finnes få holdepunkter for at den virkelige Dagny Juel har meget til felles med antikkens Aspasia. Som modell for Przybyszewskis Isa fremstår hun i høyden som en attraksjonspol for kunstnerbohemens voyeuraktige oppmerksomhet. Hos Ilderens/Strindberg finnes det ingen spor av det hat Strindberg ifølge Olof Lagercrantz følte mot den norske *belle dame sans merci*, som han etter egne angivelser skal ha hatt et intimt forhold til gjennom tre uker.⁶ At Strindberg i utgangspunktet har vært betatt av Dagny Juel, går frem av en nedtegnelse i Przybyszewskis erindringer fra Berlin og Krakow, der det heter: ”Han (Strindberg) forelsket seg i en norsk kvinne, som nettopp var kommet til Berlin for å studere musikk – i frøken Dagny Juel, og det i en slik grad at han uaktet sin forlovelse med frøken Uhl fridde til henne enda han kunne ha vært hennes far.”

Første kapittel i *Röda rummet* heter ”Stockholm i fågelperspektiv.” I Przybyszewskis roman veksler fugleperspektivet med fjernperspektivet. Fugleperspektivet er det genuint estetiske; det kommer ikke i stand ved vertikal oppstigning, men ved hjelp av erotisk levitasjon, stimulert ved flittig kjønnskonsumpsjon. Denne nære tilknytningen mellom begjær, forførelse og estetisk livsholdning kan minne om tilsvarende forestillinger hos Kierkegaard, og den ytrer seg ved at Erik Falk eksperimenterer med kjønnsdriften på samme måte som Ibsens Falk, som ynder å ”bryde blomsten” (s. 262), for i første rekke å tilfredsstille sitt estetiske, ikke sitt seksuelle begjær. Hos Przybyszewski er fugleperspektivet identisk med at man tester ekstasens sensuelle muligheter, hos Strindberg derimot er det et middel til å unnsnippe nærperspektivets lidelser: ”Om du vil förekomma den självförbränning, du som fanatiker går til mötes, så anlägg med det snaraste en ny synpunkt över saker och ting; öva dig i att se världen i fågelperspektiv, och du skall se huru smått och betydelselöst allt förefaller;” (AS 1, s. 236)

Over bord-motivet

Ibsens Falk er forbundet med Strindbergs og Przybyszewskis ved erfaringer som bl.a. har å gjøre med skibbrudds- eller overborderfaringer. Når den ibsenke Falk avslutter sitt lavlandsliv og setter kursen til fjells for å skape et alternativ til sin innendørsdiktning, er han seg bevisst at det innebærer risikoen for å kullseile:

Jeg spiler min vinge, hejser mit sejl,
suser som ørn over livssjøens spejl;
agter går mågernes skare.
Over bord med fornuftens ballast kun!
Kanhænde jeg sejler min skude på grund;
men så er det dog dejligt at fare! (s. 291)

Hos Ibsen er overborderfaringen en del av Falkskikkelsens eksistensielle livskonsept, mens den hos de to andre forfatterne er gjenkjennelig via titler eller kapitteoverskrifter. Første del av homo *sapiens-trilogien* heter *Over bord*; det 21. kapittel i *Röda rummet* har overskriften "En själ över bord." Ved at denne overbord-forestillingen gis en så sentral posisjon i alle tre verkene, betones det farefulle og risikofulle ved eksistensen, men i alle tre verkene inntas det avvikende holdninger til det å bukke under underveis. Hos Ibsen formidler korsangen et inntrykk av at den estetiske nytelse ligger i det å være underveis og at det i første rekke ikke kommer an på å nå frem til målet. Øyeblikkets ekstase og jubel er alt, "løftets land" (s. 317) i høiden en projeksjon som gir reisen en transcendentalidealistisk horisont. Przybyszewski har i sin roman tydeligvis videreutviklet et par sekvenser fra overbord-kapitlet i *Röda rummet*, hvor skuespilleren Rehnjelm har et sjalusimotivert oppgjør med Agnes Rundgren, som gjøres til representant for "den vanliga kvinnohistorien: otrohet, falskhet, förstås!" (AS 1, s. 210) Med visse tillempninger vender følgende innholdsmomenter tilbake:

"Han blev bedragen naturligvis.
Han var en ung målare som
älskade en annans älskarinna."

Mikitas situasjon i slutten
av *Over bord*

"Förlovade hon sig inte senare
med en som hon verkligen
älskade?"

Isa slår seg sammen med
Falk i slutten av *Over bord*

"Men så kom en dag da hennes
trolovade skulle lämna en
tavla til pristävlan." (s. 210)

Mikita reiser til München
for å stille ut egne bilder.

Hos Strindberg er det romantiske paradigme byttet ut mot et realistisk-satirisk, hvor overbord-forestillingen bringes i forbindelse med sosiale og økonomiske

determinanter, og her ligger den sterkeste intertekstuelle tilknytningen til Przybyszewskis roman. Strindbergs Falk-skikkelse er ikke hovedperson i samme forstand som tilfellet er hos Ibsen og SP; han inngår i en periode i det pittoreske miljøet av marginaliserte eksistenser i kunstnerkolonien Lill-Jans, Berns salong og andre skjenkesteder før han mot slutten av romanen igjen reintegreres i det borgerlige miljø han er utgått fra. Hans bohemeeksistens er av forbigående natur.

Under innflytelse av nye prioriteringer blir avgrunns-, sprang- og svevemotivet slik man kjenner det fra Ibsen, gjenstand for omfunksjonalisering uten at Ibsens tekst mistes av syne, men snarere aktiveres som en gjennomgående undertekst.

Avgrunnen – dansen – sluket

Her kommer begrepet "avgrunnen" inn i bildet igjen. Hos Ibsen er denne metaforen knyttet til "spranget" – enten fra det umiddelbare til det estetiske eller fra et stadium til et annet. Utgangspunktet er den umiddelbart rådende livspraksis som i *Kjærlighetens komedie* impliserer at avgrunnen er blitt ufarliggjort ved å integreres i det hjemlige. Hos Przybyszewski derimot er avgrunnen knyttet til livsbegrepet som dettes umiddelbare undergrunn, og den er derfor alltid forbundet med fare og risiko. Kunstens oppgave er det således i sin egenkap av "livets dybeste instinkt" å anskueliggjøre "livet [...] med dets frygtelige dybder, med dets afgrunde" for derved å forberede "en ny verden, en ny livsanskuelse." (s. 32f) Forestillingen om at kunsten så å si ex nihilo, dvs. ut av den nakne sjels indre bevegelse skal skape "det nye menneske," (s. 33) foregriper ekspresjonistiske konsepter, og det er sånn sett ikke grepet ut av luften når Albrecht Soergel i sin litteraturhistorie forbinder Przybyszewskis tekster med begrepet "ekspresjonisme" – ikke uten å fremheve Edvard Munchs rene sjelelandskaper som et forbilde fra billedmediens verden.

Avgrunnsproblematikken kan undersøkes med utgangspunkt i dansemotivet. I *Kjærlighetens komedie* er dansen del av den konvensjonelle fornøyelsen ved de ettermiddaglige te-sammenkomster i borgerlige kretser. Som en direkte motsetning til slike averotiserte tilstelninger fremhever Ibsens Falk ballets dans:

Jeg tar ærbødig hatten av, min frue
for balheltinden, hun er skönhedsbarn,-
og idealet spænder gyldne garn
I ballets sal, men knapt i ammens stue. (s. 310)

Ibsen bruker altså ballets dans som referanse for det estetiske spranget. Hos Przybyszewski derimot er dansen avkledd all idealisme. I motsetning til Ibsen

fremhever han piruettbevegelsen, det roterende moment som bevirker ørske og svimmelhet, som forbinder de dansende i en sentrifugal kretsing om seg selv. Bevegelsen produserer det sanselige spenningsfelt mellom de dansende, den avgrunn og det dragsug figurene hos Przybyszewski lett trekkes ned i. Særlig i første bind av trilogien er det Isa, den Dagny Juel-inspirerte *femme fatale*-skikkelsen, som er dansens muse.

Første gang Falk ser Isa, blir han hensatt i indre svingninger av hennes vesens elektriske utstråling:

Jeg træder ind i værelset. Et vidunderligt rødt. Og dette røde flyder i hed bølgebrydning om en kvinde, som er mig så bekendt [...], endskønt jeg aldrig før har set hende. (s. 92)

Det første inntrykket av Isas tilknytning til bølge- og svingningsbevegelser fortsettes i skildringen av henne som et primært dansende vesen. Mens Mikita plager seg selv i sitt atelier ved tanken på hvorledes Isa og Falk svinger seg i dansen på festen hos Ilderen/Strindberg, får leserne formidlet et innblikk i hans mentale tilstand:

Dans...dans. Isa, elskede dans. Isa var født danserinde... Hun havde kun denne ene lidenskab. Han så hende engang danse. Alt brast i ham. Denne vilde, bakkantiske ekstase...(s. 59f)

Det "brustne" er sjalusien slik man kjenner den fra Munchs bilder. Det konkrete bildet på slike ekstreme sjelsytringer, som ikke underliggjer fornuftens eller viljens kontroll, er hvirvelen eller malstrømmen.

Første gang Falk danser med Isa, inntreer denne malstrømopplevelsen:

Blodet skød ham med et pludseligt ryk til hovedet, da han trykkede hendes slanke legeme ind til sig. Han kom som i en hvirvel, der rev ham med. (s. 69)

Samtidig forandres under inntrykk av den intensive indre bevegelse perspektivet på omverdenen:

De omståendes ansigter svandt hen i en kødrød stribe, der kredsede om dem som en solring. Han følte blot sig selv og den kvinde, som var hans. (s. 70)

Det sterkt subjektive blikket på omverdenen er det man sikter til når Przybyszewskis tekster bringes i forbindelse med ekspresjonistiske kunstuttrykk. Det er en radikal forskjell mellom naturalismens bruk av kroppen som et produkt av arv, miljø og sosiale determinanter og ekspresjonismens fremstilling av kroppen som en synliggjøring av indre, sjelelige tilstander. Verken hos Ibsen eller Strindberg finner man en slik ytterliggående eksponeering av kjønnskampen som hos SP, der kvinnen er det demoniske element som fører mannen ut i hvirvelen og ned i sluket:

Og så kom strømmen, hvirvlen ...stjernen begyndte at dreje sig om sig selv og kredsede hurtigere og hurtigere ned i kønnets avgrundsdybe trag. (s. 158)

Fra å være en nokså abstrakt grense mellom to livsformer blir avgrunnen hos Przybyszewski tematisert som et sted hvor avstanden kan overvinnes i møtet med et sjelelig og kroppslig supplement. Przybyszewski opererer altså ikke bare med forestillingen om mennesket som bestående av en rasjonell og en irrasjonell del. Men som hos Ibsen strander alle tilløp til å konservere øyeblikket.

Przybyszewski deler altså århundreskiftets pessimisme med henblikk på å etablere en varig lykketilstand under tidelighetens betingelser. I motsetning til Ibsens og Strindbergs Falker inntar Erik Falk etter hvert en mer og mer kynisk holdning, der han rendyrker forestillingen om den sterkeres rett. Falk hengir seg til svevet uten å unngå fallet. Etter hvert innreder han seg i dekadansen og nyter fallet, som et sted skildres i tilknytning til Ibsens *Brand*:

Fra et højt bjærg styrtede jeg ned. Jeg sad på en gletscher, som gled afsted med rasende hurtighed. Kunde jeg gøre noget med det? Kunde jeg vægre mig? Gletscheren bar mig, gletscheren var bred, den rasede og rasede uophørlig... Kan jeg bringe mine nervers molekyler i en anden stilling? Kan jeg standse strømmen i min kjerne? Hvad? Kan jeg det? Kan du det? Gletscheren bærer mig – jeg styrter og styrter, indtil den spytter mig ud i havet. (s. 94)⁷

Til forskjell fra Ibsen hører man her ingen stemme fra det høye som forkynner idéen om en *deus caritatis*. Det er en lang vei fra Ibsens øyeblikksnyter Falk til Przybyszewskis Falk, som i radikal forstand er en mann som tas av livsrasen, men samtidig nyter fallet før han for godt spys ut i tilintetgjørelsen – over bord.

Noter:

1. I det følgende sitert etter denne utgaven, København 1896, uten angivelse av oversetter. *Unterwegs*, 2. bind i trilogien, ble oversatt til dansk av Dagny Juel. Sitatsidene angis i parantes etter sitatene i løpende tekst.

2. Georg Klim har henvist til at Strindberg ofte underskrev sine brev med "grevling" – av pur begeistring for Richard Dehmels dikt Ein Ewiger, hvor han –Strindberg – omtales som "eine grosse /nebelvolle Höhle./in der ein riesenhafter Dachs der Urzeit/neue Welten träumte." Przybyszewski byttet ut "grevling" med "ilder", polsk "tchörz", som også har betydningen "feiging." Jfr. George Klim: *Stanislaw Przybyszewski. Leben, Werk und Weltanschauung im Rahmen der deutschen Literatur der Jahrhundertwende*, Paderborn 1992, s.155, anmerkning 444.

3. Mikita og Erik Falk er rivaler i striden om den samme kvinne. Det er i tråd med romanens maskuline beileroppfatning at denne striden bare kan ende med den enes undergang. Hensynet til den overordnede kjønnskampforståelsen har her gått på bekostning av referansemodellen. Romanens Mikita har vanskeligheter med å begripe at han etter hvert mister grepet på Isa, for, som han resonerer: "Hva er det egentlig ved Falk? Jeg er dog heller ikke faldet ned fra bordet som lille Eyolf. Min rygmarv er dog hel." (s. 61) Reisen til München er forenlig med dokumenterbar virkelighet. Munch hadde i løpet av 1890-årene to utstillinger i München, hvorav i 1893 en separatutstilling med 53 malerier i Kunstverein Lichtenberg. Kilde: *Munch und Deutschland*, utstillingskatalog, Nationalgalerie, Staatliche Museen zu Berlin 1995.

4. Strindbergs *Röda rummet*, *Götiska rummen* og *Svarta fanor* er sitert etter A.S.:*Skrifter*, bd. I, IV og VII, Stockholm 1983. Sitatstedene angis i parentes etter sitatene i løpende tekst.
5. Betegnelsen er hentet fra Przybyszewskis essay om Edvard Munch i Stanislaw Przybyszewski: "Das Werk des Edvard Munch", i: *Kritische und essayistische Schriften*, bd. 6, Paderborn 1992, s. 157. Psykisk naturalisme er en tidlig betegnelse på ekspresjonistisk kunst, og Przybyszewski betrakter sitt eget verk som en litterær ekvivalent til denne kunstoppfatningen.
6. Olof Lagercrantz: *August Strindberg*, Stockholm 1983, s. 284.
7. En helt kontrær oppfatning av livsreisen kommer til uttrykk hos Ibsen når han legger Svanhild følgende ord i munnen: "glem ej, at farten nedad livets elv/er ingen leg, er ej at nyde, svælge;" (s. 336).

POUL HOUE

DANMARK-SVERIGE MELLEM HÅNDKANTSLAG OG HÅNDTRYK

Professor Poul Houe, Minneapolis, skriver på baggrund af en række nye bøger om forholdet mellem Danmark og Sverige, og det historisk betingede dansk-svenske arveffjendepgør. Skønt de to nordiske lande de seneste årtier er blevet knyttet tæt til hinanden, er der stadig markante forskelle – og fordomme – som giver baggrund for karske meningsudvekslinger.

I århundreder blev der ikke lagt fingre imellem når Danmark og Sverige mødtes. Kort før reformationen skilte danskerne i Stockholm knoppen fra kroppen på svensk adel og gejstlighed, og kort før enevælden lemlæstede svenskerne den danske nation ved freden i Roskilde. I nok et par generationer buldrede dansk revanchelyst som tomme tønder, så stilnede stridighederne af, dog først efter Napoleonskrigene så meget at skandinavismens broderskabsånd kunne sænke sig over Norden. Der har den, fodboldlandskampe ufortalt, stort set ligget siden, retorisk forførende eller mere klamt, men gerne som et skalkesjul.

En lang krigshistorie, som langt om længe ebber ud i fred, lader selvsagt ikke rørstrømske gemytter uberørte. Men ender nationale håndkantslag så enkelt i håndtryk? Man bør her huske at de fredelige forhold mellem landene og deres regenter ikke så meget udsprang af gensidig imødekommenhed som af at begge lande storpolitisk var skåret ned til sokkeholderne. Når danskere indtil broen åbnedes spøjte med at det holdt Danmark rent at følge en svensker til færgen, kunne noget tyde på at gammelt nid vel nok har mistet politisk bid, men mest ved at gå under jorden, derned hvor usminket folkevid henter næring. Og når den danske og svenske politichef i en Sjöwall/Wahlöö-roman tilbringer en weekend sammen med at foregøgle hinanden en nabosprogsforståelse som begge er blottet for, er det udtryk for det samme: at gamle nationale konflikter for enhver pris må fortrænges, om det så indebærer den floveste udsondring af indgroet berøringsangst.

Vist står de to lande i meget hinanden nær, og vist har forholdet dem imellem været ganske godt i 150 år. Fra begge sider regnes stor samhandel og tæt samkvem for en selvfølge, hvad Øresundsregionen kun er det seneste og synligste udtryk for. Sådan har landet – landene – i hvert fald ligget indtil for nylig.

Nogle af de vægtigste danske vidnesbyrd om Sverige skriver sig netop fra overgangen mellem krig og fred i 1800-tallets begyndelse og skyldes forskerpersonligheder som Christian Molbech og Rasmus'erne Rask og Nyerup. Alle

var de spioner for den danske konge, og især den førstes betydelige kontakter med svenske kulturpersonligheder, bevidnet i brevformede rejseskildringer, illustrerer glimrende hvor accenterne i nabolandsforståelsen i lang tid fremover kom til at ligge: på kulturområdet, jævnført med danske forhold; på natur- og vejrforhold, anskuet romantisk-filosofisk, men også i praktisk rejseøjemed; og på befolkningens særpræg, akademiske kollegers og andre åndsbeslægtedes, såvel som almuens, gerne vurderet ud fra et klassestandpunkt.

Af spionrapporter at være var Molbechs påfaldende upolitiske, og betoningen af naturen, kulturen og historien på det politiskes og militæres bekostning bliver kun mere udtalt som vi nærmer os nutidige rejseskildringer og iagttagelser af nabolandet. Helt frem til 50erne holder karakteristikken stik. Forfatterne er typisk lærde akademikere og humanister som Fredrik Böök og Aage Marcus, hvis *Strövtåg i Danmark* (1950) og *Rejse i Sverige* (1955) prioriterer som Molbech. Böök har kapitler om Jægerspris og Nordskoven, indslag om Absalon og Aftonstämning i Sorø, afstikkere til Fyn og Strövtåg til Jyllands Himmelbjerg og Viborg. Slotte og byer med rig kulturhistorie og historisk-mytologiske personer dominerer, og selv naturbeskrivelsen bliver kulturhistorisk og åndfuldt indfølelse.

Også i Marcus' fremstilling vejer natur- og landskabsforhold og fortidsminder tungt – i denne rækkefølge. Han er mindre professoral og bagudrettet, mere sanseligt naturvendt end Böök, men forskellen er beskednen sammenlignet med den fælles tilsidesættelse af politiske, militære og økonomisk-sociale forhold, i det hele taget konflikter af enhver samtidshistorisk art. Den kolde krig, som var på frysepunktet i de tidlige 50ere, er forduftet som dug for solen i disse nabolandsskildringer! Vi befinder os i de år hvor Svante forgæves stod og længtes efter Sveriges kyst og er med forfatterne på borgerligt-kultiverede herreture hinsides de efterkrigsrationeringer og stormagtskonflikter, der ellers plagede tidsånden – for slet ikke at tale om de køns- og arbejdskampe, studenter- og ungdomsoprør, miljøproblemer og velfærdsmyter der vinkede forude.

Hvor megen værdipolitisk berøringsangst og konfliktskyhed der vider sig og klinger i de blot 50-60 år gamle nabolandsdiskurser, mærkes specielt lyset af aktuelle skildringer, som hverken skænker natur og landskab eller nordismens høflighedsfraser større opmærksomhed. Tre af slagsen er *Lena Sundströms Verdens lykkeligste folk: En bog om Danmark* (da. og sv. udg. 2009), *Ann-Sofie Dahls Matadorlandet: Om det borgerliga Danmark* (2011) og *Mikael Jalvings Absolut Sverige: En rejse i tavshedens rige* (2011).

*

Kronologisk var det *Lena Sundström* der gav bolden op til bølgen af nye indlæg, eller skulle vi sige indspark. For uden at være spion som Molbech har hun og de andre om ikke spionblikket, så meget kritiske briller på. Det udadtil

fredelige dansk-svenske forhold o. 2010 taget i betragtning, er der godt med håndkantslag, specielt i Sundströms og Jalvings tekster. Meget går forfatterne i en bue udenom, ikke blot natur og –landskabsforhold, men hvor de slår til, er det med social- og kulturkritiske smæk for skillingen.

Sundströms bog er veloplagt, men letkøbt; den springsk-kokette stil kører på ultrakorte sætningsemner og en dumsmart friskfyragtighed. Humoren er mest overdrivelsens, hvad der virker anstrengt når den ikke udfoldes på egen bekostning. En let ondskabsfuld sødme fremlokker svagheder i det danske, men mest tangerer fremstillingen et smædeskrift – om dansk fremmedfjendtlighed. Dahl er mere sober, og hendes statskunskabsbaggrund så solid som hendes emne er klart begrænset; men den ferme avisskribent skriver træet og farveløst i bogform og træder vande i gentagelser, specielt til sidst, hvor hun vil forklare hvorfor danske borgerlige regeringer på det seneste har siddet så længe. Ulig Sundström, som i 90erne læste en tid på RUC, men mest baserer sin bog på få måneders research i København, har Dahl været bosat i byen i en årrække og deler i meget ståsted med de borgerlige som hun behandler. Hendes indforståethed er til større gavn end skade, skønt en vis respektløshed, lidt mindre løbsk end Sundströms, havde været forfriskende.

Men med al respekt for de svenske Danmarksbøgers dyder, er det danskeren Jalvings værk om de blå-gule der fortjener den gule førertrøje. Hans greb om sit emne befordres af en træffende journalistisk-akademisk stil. Gode interviews og habil læsning – og personlige indtryk fra en halvårsrejse gennem Sverige fra nord til syd – fylder den store bog, som endda er velgørende fri for unødige gentagelser. Dens repertoire er mere sammensat end de svenske titlers. Man oplyses historisk og aktuelt, politisk og økonomisk, socialt og kulturelt, og som tilgangsveje og interviewofre er valgte, er læsestoffet relevant og varieret. Meget som siges er situationsbestemt, andet har principielle perspektiver, men det meste hænger sammen, fordi Jalving både er en god multitasker og kompositør.

Hans bog er dog ikke hævet over diskussion, men kan minde om *Mogens Berendts* tyve år gamle *Tilfældet Sverige*, der var tidligt på banen med en dansk hudfletning af det moderne svenske samfund. Men Berendts bog var en tyndbenet skallesmækker sammenlignet med Jalvings, der mere er et modstykke til Sundströms bredside mod Danmark, som den forholder sig til som krone til plad. Til forsvar for *Absolut Sverige* kan også siges, hvad der dårligt kan om hverken Berendts eller Sundströms titler: dens vilje til forståelse er båret af en argumentation og dokumentation der inviterer til diskussion af dens ståsted. Ægger den stedvis til modsigelse, rummer den altid stof til eftertanke.

*

Men hvordan ligger så landet – mere præcist: landene Sverige og Danmark vis-à-vis hinanden – ifølge de seneste iagttagere? Af Sundströms impressionisme kunne man vente sig et flygtigt svar, men bag hendes (svinke)ærinde i det danske tegner der sig, til hendes ære, et vist mønster. Danmark er ikke så let at komme på skudhold af, selv ikke for en journalist fra den anden side Sundet, der har været her og læst femten år før. Hvor meget mere på udebane må da ikke landets virkelig fremmede indbyggere føle sig! Deres misere er omdrejningspunktet i *Verdens lykkeligste folk*; forfatteren er knapt arriveret før hun til sin (forstilte?) overraskelse opdager “at alting handler om integration i det her land” (s. 22), hvis “indvandringspolitik snart skulle høre til en af de mest restriktive i Europa” (s. 92).

Sundström er ikke den første til at angribe problemet; tidligere har fx den dansk-svenske historiker *Hanne Sanders*, i bogen *Nyfiken på Danmark – klo-kare på Sverige* (2006), set det danske som en (svensk) myte (om Danmark) der ikke holder til nærmere eftersyn. Hvad Sundström ikke ser er at det hun afslører bag den falske myte ikke er den skinbarlige virkelighed, men mest en anden, modsattrettet (svensk) myte. Vist har virkeligheden bag den første myte ændret sig til det værre, som Sanders bemærker, men ændringen indgår i den nye mytes omsvøb, og det er denne effekt Sundström vil skrive på virkelighedens regning. For så vidt bliver hendes mytekritik led i en ny mytologi.

Faktisk trækker hun selv tæppet væk under tesen om dansk indvandrerfjendtlighed ved at udstille spektret af holdninger til indvandringen: fra den aggressive nationalisme hos Glistrup, Pia Kjærsgaard og Søren Krarup via den bekymrede hos Lisbeth Knudsen til Thøger Seidenfadens klassiske liberalisme. Hvor Krarup ser menneskerettighederne som “en trussel mod den danske og den europæiske livsstil”, betyder demokrati for Seidenfaden “anerkendelse af ligeværd og respekt”; ikke at “alle skulle være ens, og at alle skulle være enige”, men at man “kan blive enige om ikke at være enige” (s. 266-67). Når danskere sådan selv ved af at der er noget galt, kan det vel ikke være helt galt.

Bedst får Sundström skovlen under Gentofte kommune, som omsider imødekom et krav om flygtninge-boliger med at anbringe byggeriet “på en tidligere losseplads mellem to motorveje” (s. 181), hvad der unægtelig lugter mistænkeligt. Men også på anden vis hænges dansk indvandrerpolitik til tørre. Sagesløse fremmede holdes ude med 24-årsreglen og dens følgekrav, mens unge overklasseeuropæere som engelske Michelle og svenske Harry tages imod med kyshånd, selv om Danmark rager det narcissistiske ægtepar en papand. Her vil Sundström mene at der er andre boller på indvandrersuppen i Sverige – og at forskellen har målelige konsekvenser. Mens turismen i Europa steg med 23%, og i verden med 32%, fra 2000-2007, faldt den i Danmark med 2% (s. 25), hvad turisme- og reklamefolk tilskriver landets dårlige image som indvandrer- og karikaturtegnerland (s. 26).

Der lå muligvis fremmedangst bag politiets aggressive tiltag mod aktivisterne på Nørrebro i 70erne og 80erne; men ellers trækker Sundström i sit felttog mod myten om de lykkelige danskere letkøbt på historien – fx om hr. pauseklovn og fængselskandidat Glistrup og de pianister som førte krigen mod de fremmede videre med bedre orden i geledderne end landsbytosserne der fulgte den faldne partiejær og kaospilot.

Så meget er der dog om snakken at der var tre gange så mange vælgere der skiftede parti mellem valgene mellem 1998 og 2002 som der var i 50erne og 60erne. Det udlægges derhen at “faktorer, der påvirker stemmeadfærden på kort sigt, er blevet vigtigere end de langsigtede faktorer i jagten på vælgerne. Man kunne også beskrive det som mere slik, færre fibre og ingen fælles måltider. Det er det, der bliver den nye deal” (s. 123). Hvorfor denne deal ytrede sig som den gjorde netop i Danmark o. 2000, henstår dog i det uvisse.

Mindre uvist, ifølge internationale undersøgelser, er at Dansk Folkeparti har markant lave indekstal for social tillid, “social trust” og at “der er en sammenhæng mellem social tillid og tolerance over for indvandrere” (s. 206). Men hvorfor denne erosion af tillid, især blandt dårligt stillede (s. 191), og ikke kun til fremmede? Der er en belejringsmentalitet i Under-Danmark, noterer Sundström – “Pyt med, om vi har 90 % af befolkningen imod os. Bare vi har 10% med os” – men hun forklarer ikke hvorfor den netop befinder sig her, hvad der forstærker indtrykket af *Verdens lykkeligste folk* som en lidt flagrende, overfladisk og sjusket korrekturlæst bog – om en højaktuel krises dybe kradsen i et nabolands make-up.

*

Ann-Sofie Dahls skrift om det borgerlige Danmark har et svensk motto som siger at verden – læs: borgerligheden – begynder på den anden side Sundet. Det lyder som en kompliment til Danmark og som andre toner end vi hørte hos Sundström, der da også kritiseres for at have overset det borgerlige Danmark på sine cykelture i landet (s. 17). At danskere er borgerlige som aktørerne i Lise Nørgaards Matador-serie – men ikke som svenskere er det, selv ikke efter statsminister Reinfeldts magtovertagelse i Stockholm – slår Dahl fast med syvtommersøm. Og når hun gør op med svenskernes Danmarksbilleder der, som hos Sundström, er stærkt mytologiserede, er det med den borgerlige del af mytologien.

Hvor borgerlig i Sverige har været et fyord for ikke-socialistisk, har det i Danmark været et honnørsord for småkapitalisme, decentralisering og individcentrering (derimod ikke racisme, som den svenske myte om DFs rolle og magt vil vide). I Danmark er der rødt flertal i de store byer, borgerligt i provinsen og på landet, mens det i Sverige forholder sig omvendt. Siden forfatningskampens tid har bondelandet været dansk reformpolitik og -økonomis basis;

her var Grundvigs frihedsbegreb, som aldrig slog rod i Sverige, forankret, som et bolværk mod de rødes fremmarch.

Set på nærmere hold, viser Dahl sine landsmænd, kompliceres billedet. Inkarnationen af erhvervsvenlig borgerlighed, Det Konservative Folkeparti, har i årtier været i splid med sig selv, om det skulle være konservativt eller folkeparti, stå til højre eller i midten. Dertil kom i perioder spliden mellem de Konservative og et Venstre der kalder sig liberalt, men har haft sine egne interne konflikter. Partiets forrige statsminister Anders Fogh Rasmussen lagde ud som minimalstatsfortaler, men endte, som den seneste konservative, Poul Schlüter, med at administrere en voksende velfærdsstat, endda overbevist om klimaforandringer og grønne værdier, mens borgerligheden reserveredes for en indædt værdi- og kulturkamp. Videre på borgerlig fløj – skønt med hældning mod de røde – befinder sig Det Radikale Venstre, hvis navn Dahl finder endnu mere misvisende, da partiet hverken er radikalt eller venstreorienteret.

Endelig rummer den borgerlige fold, bortset fra småpartier på spærregrensen, Dansk Folkeparti, som for Dahl at se er en nationalistisk og fremmedfjendtlig forsamling med varme følelser for velfærdsstatens sikkerhedsnet for gamle og syge og en tilsvarende aversion mod skattesænkninger og andre konservative mærkesager. DFs kernevælgere er som gamle socialdemokrater fra provinsen, der nok er med på borgerlige tiltag som frit sygehusvalg, men ellers har stået som garanter for velfærdspolitik og en stadig voksende offentlig sektor, mens det egentlige socialdemokrati har været forvist til kulissen. I betragtning af DFs udlændingefjendtlighed har det borgerlige Danmark betalt en høj pris for partiets regeringsstøtte.

Mens der altså har været borgerligt styre i længere sammenhængende perioder i Danmark end i Sverige – og stærkere borgerlige islæt i samfundslivet generelt – så er historien om det borgerlige Danmark også de forspildte muligheds historie. I de sene 60ere kolliderede VKR-regeringen under den radikale Hilmar Baunsgaard med en progressiv tidsånd og efterlod indtrykket af bovlam eftergivenhed over for uborgerlige kræfter. Da senere den konservative Schlüter overtog socialdemokraternes fallitbo i 1982, talte mange om et systemskifte, men selv om Dahl giver Schlüter æren for at have borgerliggjort Matador-landet, løb mange af hans regerings ambitioner ud i sandet. Med venstremanden Anders Fogh Rasmussens og hans partifælle Lars Løkke Rasmussens regeringer 2001-11 kom systemskiftetaforen ud af mølposen nok engang, men p.g.a. det indskrænkede manøvrerum i finanskrisens skygge endte ambitionerne på ny i modvind og som opblæst værdipolitik i en tiltrængt økonomisk politiks sted.

Pragmatisten Dahl skjuler ikke sin (svenske) skepsis overfor den slags “magiske begreber” og afledningsmanøvrer. Og da hun omsider kommer frem til hvad svenskere kan lære af de danske borgerliges eksempel, er meget af

gassen gået af ballonen; den svaghed for det danske hun lagde ud med er enten forduftet eller endt i reservation. En vis dansk individualisme tiltaler vel mere end svensk kollektivism – dog kun til den udarter i Muhammedtegninger m.m.

Det er Dahls påstand at dansk fremmedfobi er begrundet i en utryghedsfølelse der går tilbage til besættelsen 1940-45. Så mens danskere nyder fordel af deres svenske ødegårde, forbyder deres egen lovgivning fremmede at eje sommerhuse i Danmark. Svensk udlændingepolitik finder de rentud naiv, mens svenskere, der ikke i nyere tid er blevet løbet over ende udefra, kalder danskerne xenofober. Selv mener Dahl at især Fogh-regeringen spildte gode muligheder for at reformere skat og pension og afbøde virkningerne af økonomiske nedture. Væksten i den offentlige sektor og det verdensbergtede skattetryk er ingen imponerende arv efter årtiers borgerligt styre. Ikke tilfældigt, hører vi, gennemførte Reinfeldts regering i sine første fire år flere skattefradrag og socialforsikringsreformer end VK-regeringen i Danmark gjorde på den dobbelte tid.

*

Mikael Jalvings Sveriges-bog er et bestillingsarbejde, som forfatteren modvilligt påtog sig for sin avis *Jyllands-Postens* Forlag. Først efter nærmere eftertanke slog han til, men begav sig så til gengæld med brask og bram ud i landet, som han i en åbningssvada kalder “på vej ud ad en tangent, hvor stadig færre mennesker har noget til fælles, hvor det politiske og kulturelle establishment synes at arbejde målrettet på at afskaffe Sverige, og hvor det lader til, at det altid er de radikale, og ikke de moderate, der har magten” (s. 9). Sådan! Ingen falsk upartiskhed eller beskedenhed her!

At det Sverige han ser for sig allerede i udgangspunktet er et dystopia, “en højt avanceret fornægtelses- eller udelukkelseskultur” (s. 10), vækker uvægerligt bange anelser i en mindre forudindtaget læser. Når *Absolut Sverige* delvis magter at overvinde denne skepsis, skyldes det hverken at forfatteren senere går på kompromis med sit anslag eller linder det ind i en pseudo-objektiv fremstilling, derimod at han giver belæg for sin kritik og viser rimelig flair for at være fair og lade røster komme til udtryk som taler hans egen imod. Sådan fastholder han sit Sveriges-billedes indre spændinger.

I øvrigt er det ikke bare et Sveriges-billede; det famøse *folkhem* er for Jalving indbegrebet af fremskridtsmyten: “For fremad skal det gå. Jeg tror ikke, der findes noget folkefærd i hele Europa, hvor forestillingen om fremskridt og udvikling næres så ukritisk som i Sverige, der i denne henseende minder meget om Amerika, blot uden så meget at have det i” (s. 12). En åbenbart grundfæstet selvtillid – “at Sverige – sine skønhedsfejl til trods – er den bedste af alle verdener” (s. 14) – som i form af Myrdal-ægteparrets socialutopiske funktionalisme ragede op over det meste i 30ernes Europa. At det

i dag er Ikeas lavmælte fremtidsmytomani der tegner firmaet – og selve folkehjemsfirmaet Sverige – virker dog ikke som en mindre rød klud på Jalving, der foruden at være dansk selv er historiker.

Vel er det svenske eksempel ikke til udelt skræk og advarsel; for eksempel har man faktisk på den anden side Sundet beskatningsmæssigt lagt en stærkere dæmper på den løbske socialstat end i Danmark. Men mere end den indrømmelse giver Jalving ikke før han fortsætter sin bredside mod nabolandet som “en karikatur på et multikulturelt samfund med alle de sociale problemer der følger” (s. 15). Dermed frontalkolliderer han med Lena Sundström, hvis “samfund er et fuglereservat, som er dømt til at mislykkes, fordi mennesker ikke er fugle, men har brug for rødder, og fordi hendes syn på politik og samfund netop nægter at gå ind i kampen, den kamp, som karakteriserer, adskiller og nogle gange udmærker mennesket, uanset om det er dansk, svensk, irakisk eller somalisk, kampen om at være med til at definere sandhederne, kampen om vores børns fremtid” (s. 42).

Først at hæfte sine idiosynkrasier på en anden og derpå angribe dem der, er at slå under bæltstedet. Multikulturel harmoni er (social)demokratisk falskneri, mens kampberedt og monokulturel liberalisme er sandt demokrati. Men om svenskerne fatter det! “På den ene side insisterer (de) mere end noget andet folkefærd på at ville have en velfærdsstat. På den anden side insisterer de mere end noget andet land på at være et indvandrerland. Spørgsmålet er, om de kan beholde og være begge dele – samtidig og i længden? Eller om Sverige vil opløses i ghettoer, fraktioner, klaner og atomer og skridt for skridt blive et Ingenmandsland mellem skiftende fronter” (s. 44).

Citatet viser i hvor høj grad Sundströms og Jalvings bøger er hinandens spejl- og modbilleder. Forfatterne er fanget i den samme modsætning: velfærdsstat og/eller multikulturelt indvandrersamfund? For Jalving, der kun er svensk af navn, udelukker mulighederne hinanden, mens svenskerne selv vil have både i pose og sæk. Sundström, der er svensk med en fremmed kultur i sin bagage, svarer både-og med eftertryk og dømmer rent danske svar som Jalvings yt. Spørgsmålet er om nogen af parterne har fået noget ud af mødet med “de andre” som de ikke besad i forvejen.

I dagens Sverige er multikulturalisme ikke ene om at få folk til at gå på politisk korrekte listefødder. Overklassens magt i lighedsmytologiens land – specielt adelens blomstring og skatteparadis under sosserne – er et andet tys-tys, og sådan har offentligt hykleri gennemsyret Sverige siden det blev samlet under den principløse Gustav Vasa, hvis Gud og evighed blot betød penge og slægtens beståen, if. historiker Göran Hägg (s. 111). Ikke tilfældigt, viser andre historikere, munder de mudrede vande ud i den *statsindividualisme* hvis chefideolog var Bernadotte-kongens mentor Erik Gustav Geijer. Af

den ideologi udsprang folkehjemmets velfærdsstat, som balancerer borgernes sociale og egoistiske tilbøjeligheder og sikrer deres frihed – fra familie, stand og kirke. Statsaktivisme, ikke liberalisme, er nøglen til frihed for Geijer & Co (s. 131-32). For Jalving er det dybt godnat: “Imperiet, det politiske, moralske og kommercielle imperium, er imploderet. Konsensus kvast. Paradiset tabt. Det er tid til at vinke farvel til utopien, al den stund Sverige i dag er et sted på en modsætningsfyldt og kaotisk klode, ikke et forværelse til Paradis” (s. 192).

Til sine dommedagsvarsler føjer Jalving dels et litani over dissidenters kår i Sverige, folk der lider af “udenforskab” (s. 194), dels egne frustrationer over at have deltaget i et kollektivistisk cykelløb. “Fandens til land. Ligestilling i al slags vejr” (s. 230). Dertil et løgneland som stikker hovedet i busken når en ubehagelig sandhed trænger sig på, ligesom journalister og læger gør når de nægter at tro at folk kan lyve om deres sygdom (s. 233). En psykiater vil vide at ondets rod er dogmet om det gode menneske og om samfundets skyld i alt skidt. Ligesom “svenskerne er verdens sygeste folkefærd” (s. 240-41), er Sverige “på mere end én måde et sygt samfund. Skriv det i din bog” (s. 244).

Det gør Jalving gerne, for “det begynder at ligne et tema. I Danmark kæfter vi op, i Sverige klapper de i. Mens de nidkært vogter over deres nabo som i en anden angiverstat” (s. 246).

Det store dyr i Jalvigs åbenbaring er denne stat, som favner alt: partierne, adelen, kultureliten, you name it! Dyret har lange aner, hvad forfatteren gør rimeligt rede for, men det tilbedes aktuelt i form af disse gruppers servile forhold til staten, hvad han lettere skadefro påpeger med hjemmelmænd som Claes Kastholm og Ingmar Bergman. Jalving nyder at antyde hvor fint de moralsk forsurede talsmænd for fremskridtstroens og neutralitetens multikulturelle verdensborgerskab passer ind i statsfjæskeriets atmosfære. Ikke tilfældigt var Bernadottes hvide busser fyldt med skandinaver, hvis liv reddedes på bekostning af andre nationaliteter. Og mens neutralitetspolitikken under Olof Palme fejredes som en hellig ko, sejlede russiske U-både lystigt omkring i svenske farvande.

“I en vis forstand er Sverige allerede fortid. Det Sverige vi kendte for blot få år siden, er nu en saga blot. Resultatet er ekstremt. Resten er tavshed” (s. 288). Det ligner ground zero’s worst case scenario, men er dog stadig modsigelsernes land, dvs andet end tavshed. Tager man derfor *Absolut Sverige’s* tegn på hvor galt tingene kan gå som anledning til at tage ekstra bestik af modsatrettede tegn, går det måske ikke helt så galt som præsten præker.

*

Om Sverige-Danmark forholdet som helhed er der kun skrevet lidt de senere år, og ofte luftigt, berøringsangst, stereotypisk. De ovennævnte bøger har alle en rem af huden, mest Sundströms, mindst Jalvings. Men samlet som enkelt-

vis gør de med rette dansk-svensk naboskab til emne for diskussion og debat. Den første efterkrigs nordismes lidt forlorne goodwill har borte taget, og kritik er trådt i dens sted. Splinten i naboens øje syner oftest tydeligere end bjælken i iagttagersens, og lidt mere spejlrefleks, som nabolandsiagttagelse faktisk også kan byde på, havde ikke skadet. En kvalificeret meningsudveksling har observatøerne fra begge sider Sundet imidlertid vist er tiltrængt, så meget mere som der næppe engang er fuld enighed om hvad kvalificeret i sammenhængen betyder.

TORBEN WEIRUP

KUNSTMUSEET FUGLSANG

Fuglsang er ikke alene navnet på et dansk bryggeri men også et nyt kunstmuseum placeret i smuk natur på Lolland tæt ved en herregård, der også bærer navnet Fuglsang.

Torben Weirup, kunst- og arkitekturanmelder ved *Berlingske Tidende*, fortæller om det nye museum helliget dansk kunst og tegnet af den britiske arkitekt Tony Fretton.

Fuglsang ligger måske derude, hvor selv kragerne vender, men der ligger det nyopførte kunstmuseum til gengæld også smukt i tilknytning til herregården af samme navn. Fuglsang, hvis historie strækker sig tilbage til 1400-tallet, har en længere tradition for kultur og ikke mindst musik. Edvard Grieg og Carl Nielsen havde deres gang i herregårdens stuer – og i dag arrangeres hyppige koncerter med Storstrøms Kammerensemble og Fuglsang Musikforening.

Og smukt er der vitterligt på det flade Lolland. Vejene er lige, markerne langstrakte, mulden mørk og fulde af stubbe, og der er højt til himlen. Her er stynede popler på rad og forvitrede stengærder. Om foråret og efteråret væde i luften og fugt i jorden og små søer i vejkanten. Om sommeren summer det af sol over landskabet, der ved vintertide kan være skiftevist mørkladent og dækket af sne, så langt øjet rækker. Her er fuglefløjt i luften – og her er der altså opført et nyt kunstmuseum. Det er fra 2008 og tegnet af den britiske arkitekt Tony Fretton. Tony Fretton er blandt andet værdsat for sin evne til at indpasse nye byhuse i en eksisterende bygningsmasse på en meget fin måde. Han har tegnet et par kunstgallerier – og et hus til billedhuggeren Anish Kapoor. Fretton har i øvrigt i 2009 udarbejdet et overbevisende forslag til et nyt Munch-museum i Oslo.

Udover Fuglsang har han i Danmark opført et byhus på en grund i København, der blev kaldt Tietgens ærgrelse. Og når stedet har fået dét navn, skyldes det, at det til industri- og finansmanden C.F. Tietgens store irritation i sin tid ikke lykkedes at få ejerne til at sælge hjørneejendommene ved St. Kongensgade, da han og arkitekten Ferdinand Meldahl i 1880'erne opførte den firkant af store lejligheder, der omkranser Marmorkirken. Boligbyggeriet, der var en økonomisk forudsætning for opførelsen af kirken, er således aldrig blevet realiseret fuldt ud i forhold til den oprindelige plan.

Tilbage til Lolland. Men inden vi kommer til Toreby, hvor Fuglsang ligger, stopper vi i domkirkebyen Maribo, hvorfra museet stammer. Her lå det i en statelig bygning på banegårdspladsen, der blev opført i 1940'erne. Museet

Kunstmuseet Fuglsang. Foto: Karsten Weirup.

kan imidlertid føre sin historie tilbage til slutningen af 1880'erne, da det blev stiftet på foranledning af blandt andre tidens helt store mæcen, Brygger Carl Jacobsen, der så med velvilje på lokale initiativer fra kunstinteresserede borgere og gerne hjalp med at indfri ambitionerne og låne eller deponere malerier og skulpturer. Denne tilblivelseshistorie er fælles for en meget lang række danske kunstmuseer.

De tidligere lokaler var intime men utidssvarende, og som det har været tilfældet med så mange andre af Danmarks kunstmuseer, måtte der udvidelse eller ombygning eller nybygning til. Storstrøms Kunstmuseum valgte løsningen med at flytte langt uden for den by, hvor det var blevet til, og skiftede ved samme lejlighed også navn til Fuglsang.

Som andre museer, der har været igennem en tilsvarende proces, var flytningen en velegnet anledning til at gå samlingerne efter, med henblik på en ny fortælling. En kanoniseret maler som Olaf Rude er repræsenteret på praktisk taget alle danske kunstmuseer, fordi han er en så vigtig skikkelse i den danske modernisme, men han er særligt fint repræsenteret på, hvad der nu er Fuglsang, fordi han er opvokset på egnen – og i det hele taget holder Fuglsang Kunstmuseum sig ikke tilbage, når det drejer sig om at samle og udstille billeder af malere med tilknytning til området. Et koloristisk smukt maleri fra 1878 af Joakim Skovgaard forestillende fåreklipping i gråvejrs på Lolland er på mange måder karakteristisk for samlingens stemning. Natur og hverdag går op i en højere enhed.

*Kunstmuseet Fuglsang interiør. Skulptur af Johannes Bjerg: Abessinier.
Foto: Karsten Weirup.*

Museets fokus er i det hele taget dansk kunst gennem de sidste 200 år. Man kan faktisk under sin rundgang i den permanente samling spadsere fra guldalderen og efterklangene af den med de mange billeder af den danske natur og den danske folkesjæl over symbolisterne og de store nationalistiske historiefortællere og til Skagensmalerne. Fra Skagensmalerne og til Fynboerne og ind i de moderne gennembrud: Fra kubistisk inspiration som hos Jais Nielsen og Franciska Clausen til surrealistiske som Bjerke Petersen over mørkemalerne som den storartede Erik Raadahl. Og så lysende Cobra der blev afsæt til så meget andet. Men også de stramme og beherskede malere som Preben Hornung. Samtidskunsten glimrer ved sit fravær. På den måde er museet en tidslomme, hvis ledelse har defineret dets undersøgelsesområde og arbejder ud fra det perspektiv. Og således har museumsbyggeriet karakter af en skattekasse, man opsøger ved at bevæge sig gennem et dejligt landskab.

Som allerede nævnt har mange af billederne motivisk forbindelse til egnen. Her er adskillige malerier inspireret af det nærliggende Skejten, der er et fantastisk, overvejende uopdyrket istidslandskab med store sten og store vådområder, gamle krogede egetræer og et varieret dyreliv. Det har været et ofte benyttet motiv af danske kunstnere. Olaf Rude, meget markant, naturligvis, og så senere malere som Pia Andersen og Maja Lisa Engelhardt.

Ophængningen er kronologisk. Her er ikke så mange manerer på Fuglsang. Og nogle af værkerne er ledsaget af korte tekster, som afslører, at det muse-

umsfaglige personale tilhører den skole, der tror på, at formidling skal række ud til publikum frem for at forsøge at dupere det med egen selvglæde over et opstyltet og akademisk sprog. Den retning inden for formidling er ellers på retur for tiden.

Det interessante ved arkitekturen inden for murene er, at ophængningen af egen samling ser ud, som om den er skabt til stedet. Og omvendt. Her er selvfølgelig langt mere plads end i Maribo, men så stort er det nye museum heller ikke. Rummene er disponeret meget overskueligt. Tony Fretton har da også efter sigende indgående sat sig ind i museets samling, inden han nåede frem til udformningen af sin diskrete museumsbygning, der ikke udmærker sig ved spektakulære virkemidler men ved sin forståelse af landskabet og det æstetiske samspil med den nærliggende herregård og dens avlsbygninger.

Man kommer ind i et foyerområde, hvor man kan fordele sig alt efter, om man først skal se kunst eller have kaffe, og den sidstnævnte attraktion, den obligatoriske museumscafé, er tydeligvis for lille til tidspunkter med spidsbelastning. Man tør slet ikke tænke på, hvad der sker, hvis der en dag skulle komme indtil flere busfulde gæster på én gang. Men vælger man så kunsten, kan man gå gennem dens historie de seneste 200 år i form af et skarpt udvalg bestående af i reglen kun et enkelt værk af hver kunstner.

Der er en åbenlys invitation til fordybelse over præsentationen takket være disponeringen af salene i forskellige størrelser og herunder ganske små rum til præsentation af særlige værker, eksempelvis papirarbejder, der fordrer særlig intimitet. Usædvanligt for de danske kunstmuseer er en sal viet ældre gipsafstøbninger som en mulighed for at overveje billedkunstens lange perspektiv.

Arkitektonisk set er et af de store greb inden døre, at man kan følge en lang gang forbi udstillingsrummene, der bringer en frem til et mindre pauserum. Men hvilket rum! Et rum bestående af vinduer fra loft til gulv med en fin udsigt over landskabet over markerne helt ned til et nærliggende sund. Over det kultiverede kulturlandskab hvælver himlen sig.

Det er i denne blanding af kultiveret natur og landbrugsland, Tony Fretton har placeret sin hvide kunstborg. Trods det moderne udtryk – nogle regulære hvide klodser, nærmest en overdimensioneret nonfigurativ skulptur – følger bygningen sig fint ind i landskabet, takket være det regulære og helt afdæmpede arkitektoniske sprog. Bygningen er i to etager med administration placeret i overetagen, og til trods for, at den er fritliggende, understreger den sådan set Tony Frettons særlige evne til at arbejde med indpasninger i en eksisterende bygningsmasse. Hans museum på Lolland glider fint ind i det omgivende landskab og den omkringliggende – ældre – arkitektur.

NT-INTERVJUN

MÆND ER EN HÅRSBREDDE FRA UNDERGANG

Samtale med Kim Leine

Som katten har forfatteren Kim Leine mange liv. I barndommen boede han i Norge og voksede op blandt Jehovas Vidner. Da han blev teenager, stak han af fra bygden og flyttede til København hos sin far, frisøren, som misbrugte ham fysisk og psykisk. Så rejste Leine til Grønland, hvor han arbejdede som sygeplejerske, beskrevet i debutbogen *Kalak* (2007). I sin bog *Valdemarsdag* (2008), fortæller han om, hvordan hans egen farfar myrder farmoderens elsker. Kim Leine fulgte op med *Tunu* (2009), en rå roman fra en lille bygd i Østgrønland.

Marianne Krogh Andersen er journalist på *Weekendavisen* med speciale i arktiske forhold.

Kim Leine

Temaet i Kim Leines nyeste roman, *Profeterne i Evighedsfjorden* (2012), er også grønlandsk. Det handler om »den falske profet« Habakuk og hans hustru Maria Magdalena. De drev i 1700-tallet en sværmerisk mission, styret af Maria Magdalenas syner, i Evighedsfjorden nær det daværende Sukkertoppen. Leine gør parret til en slags frihedskæmpere i opposition til de danske missionærer og købmænd, som mest var optaget af hor og druk.

Sidst jeg interviewede forfatteren Kim Leine, foregik det i en mørk to-værelses lejlighed i Kastrup på Amager, hvor han boede trangt med en stor schæferhund, to teenagerbørn og Hieronymus Bosch plakater på væggene.

Nu er han flyttet i »magister-ghettoen«, som han kalder de eksklusive lejligheder i Ørestaden, der skinner af våde arkitektedrømme, og hvor lyset vælder ind gennem vinduer og altaner og beskiner lejlighedens bare, hvide vægge. Siden vi sås for fire år siden, er han blevet gift med Bodil. De har fået en lille dreng, og et barn mere er på vej. 50-årige Kim Leine har tabt 20 kilo. »Ja, det er min nye mani. Et nyt misbrug,« griner han. Et Fitnesscenter, hvor han »går op ad bakke, 6,5 km i timen«, mens han lytter til Rammstein.

Hver morgen klokken lidt i 9 går Kim Leine over på KUA, Københavns Universitet Amager. Her sidder han i et hyggeligt hjørne af læsesalen, i Dreyers Klub, som herreværelsesmiljøet kaldes. Her arbejder han i »trykke og rare rammer indtil klokken 15. Jeg er absolut modstander af at arbejde eksplosivt«. Da Kim Leine sagde sit trykke arbejde op som sygeplejerske, var

han angst for, om det gik. Som alkoholiker og tidligere narkoman var hans odds ikke gode. Men som i en rus skrev han *Kalak* på et hummer i Rudkøbing.

I arbejdet med sin nye roman har han ladet sig inspirere af de få historiske fakta om profeterne Habakuk og Maria Magdalena. Han har læst Hother Ostermanns biografier over danskere og nordmænd, som tjente handel og mission i Grønland 1721-1814.

»Man kan ikke bare løfte research over i en roman. Jeg lader underbevidstheden spille løs. Første gennemskrivning er angstfyldt. Det er som at sejle i tåge. Man ved, der er en vej. Ens underbevidsthed siger, det nok er i den retning, men så bliver man i tvivl. Det er meget angstprovokerende. Jeg skriver bare. Alt lortet kommer ud. Jeg opfatter mig selv som et venligt menneske, men alt det destruktive, der er i mig, kommer ud på den måde i mine bøger. Bagefter skriver jeg bogen igennem for anden gang og nørkler og nørkler med detaljer.«

Kim Leine kan godt lide den faste rytme med arbejde 9-15 hver dag. Vildskaben skal holdes inden for faste rammer.

»Die kontrollerede Extase, som Herbert von Karajan kaldte det.«

Dine romaner handler meget om mænd, som ikke kan styre deres liv. Selv har du levet mindst syv forskellige slags liv. Hvordan bar du dig ad med at overleve?

»Jeg føler, jeg har en flydende identitet. Jeg kunne være hvem som helst. Måske er det min opvækst i Jehovas Vidner. Her lærte man at være plastisk, at tale folk efter munden, når man skulle sælge det glade budskab. Når man udsættes for incest, så lærer man at gå ud af sig selv, fordi det ikke er til at holde ud at være sig selv. Jeg synes, at jeg efterhånden har fået lidt mere fast grund under fødderne. Men jeg oplever også, at andre mennesker kan være vidt forskellige. Jeg har mødt mange grønlandere, som er gået helt i opløsning, og så lige pludselig er de ovenpå igen. Eller omvendt.«

Du har været stiknarkoman, alkoholiker, sygeplejerske. Nu er du så en helt anden.

»Ja, nu er jeg forfatter, der rejser rundt og har selvtilid, holder foredrag og har rimelig succes. Det kunne mine venner ikke lige se komme,« smiler Kim Leine.

»Men jeg har altid følt, at jeg kunne alt. Mænd er bare en hårsbredde fra undergang. Bare et skridt, så er man subsistensløs. Alle mænd frygter at gå i opløsning. Men de har også en længsel efter det. For det er forbundet med frihed bare at drive væk med en eller anden strøm.«

Hovedpersonen i din roman, missionæren Morten Falck, siger: »Livet gør ikke krav på en. Man kan bare give slip.«

»Ja, det er noget, som mænd hele tiden flirter med. De laver små udskejelser.

De har brug for at kapsle sig inde i et frirum. Jeg ser det ude på Amager Fælled. Der sidder mændene på bænke og gemmer sig bag en bajer og *Ekstra Bladet*. De er stukket af fra konen.«

Hvordan slap du fri fra at være alkoholiker og narkoman?

»Det så jo ikke godt ud. Men jeg har et stærkt overlevelsesinstinkt. Nu slipper jeg min vildskab løs på litteraturen.«

Er du stadig religiøs?

»Nej! Jeg føler aversion mod religion. Jeg er ateist. Jeg kan have anfald af magisk tænkning. Jeg kan bede en bøn. Jeg ved, Gud ikke findes, men det er en form for selvhypnose. Jeg går til hypnotisør. Det er en god måde at fokusere på. At få underbevidstheden til at makke ret. Man skal have tillid til underbevidstheden. Den strukturerer ting, man ikke selv er i stand til at gennemskue.«

Mange går til psykolog, men hvorfor hypnose?

»Jeg går også til psykolog. Men det med hypnosen er ikke særlig mystisk. Det handler om at slappe af oppe i hovedet. Så bobler det op. Så kommer der nogle forbindelser, man ikke vidste var der. Det var underbevidstheden, som skabte forbindelsen mellem Bastillen og Grønland. At der kunne være et slags oprør i Evighedsfjorden 4000 kilometer væk fra Paris og den franske revolution. Den frihedshistorie kom fra min underbevidsthed. I første gennemskrivning af romanen lader jeg det bare pible ud. Jeg slapper af og lader tingene komme af sig selv. Hvis jeg mærker en blokering, gør jeg bare sådan her,« siger Kim Leine og sidder og stritter med sin højre pegefingertip.

Den er helt stiv, men når han fokuserer på fingeren, slapper den af. Og vupti – skriveblokeringen forsvinder.

»Den øvelse kan man lave alle steder, uden at folk opdager det. Når man så slapper af igen, kommer det uhindrede flow, hvor ordene løber som vand. Så må man tage alle rettelserne bagefter.«

Profeterne i Evighedsfjorden er tilegnet Grønlands Hjemmestyre og dets pionerer. Det er første bind i en trilogi om »grønlandernes frihedskamp«, som det annonceres. Kim Leine smiler lidt. »Jeg kalder det selv missionshistorie. Forlaget fandt på det med frihedskampen. Det er i orden med mig. Grønland er også min egen frigørelse. For mig symboliserer Grønland at krænge sin gamle slangeham af og skifte identitet. At gøre oprør mod vedtagne love og finde sin egen vej. Nogle gange sker det på en destruktiv måde. Både for mig selv og for personerne i mine bøger.

Det er farligt at udfordre sin identitet. Man kan dø af det. Men Grønland reddede mit liv, og så gik jeg ned igen. Jeg følte, det var meningsfuldt at være sygeplejerske i Grønland.

Det seksuelle blev en overvindelse af min incest-identitet. Det udviklede sig til sex-narkomani. Før det var jeg ekstremt genert over for kvinder. Jeg var den, der altid sad tilbage ved festen, når de andre gik hjem for at bolle. I Grønland gik jeg så ekstremt meget i den anden grøft.«

Kim Leine ser forholdet mellem Grønland og Danmark »som en forelskelse, hvor man ikke forstår hinanden«. I *Profeterne i Evighedsfjorden* slår forelskelsen ofte over i had og råhed.

Modsat andre dele af verden er der ikke affyret mange skud i kampe mod kolonimagten. Men gode historier er der nok af i Grønland.

De næste bind i Kim Leines frihedskamptrilogi skal handle om kolonien Godthåb i 1700-tallet, hvor 12 tugthusslaver og 12 letlevende kvinder blev sejlet op, for under ledelse af guvernør Claus E. Pors at danne grundstammen i det ny samfund. »Opdagelsen« af Østgrønland med kaptajn Gustav Holms konebådsekspedition bliver emnet for den tredje roman.

Er Profeterne i Evighedsfjorden ikke din egen historie bare for 300 år siden?

»Jo, på en måde. Det selvdestruktive er jo en del af mig og også problemet med alkohol. Men nu drikker jeg ikke mere. Kun lidt, når jeg er ude at rejse.«.

Marianne Krogh Andersen

FÖR EGEN RÄKNING

REFLEXIONER KRING

DET NORDISKA FÖRSVARSSAMARBETET

Foto: Johannes Jansson/norden.org

Jan-Erik Enestam

Författaren är sedan 2007 Nordiska rådets direktör med placering i Köpenhamn.

Jan-Erik Enestam har varit ordförande i Svenska folkpartiet. Han var ledamot av Finlands regering under tolv år bl.a. som försvarsminister och nordisk samarbetsminister.

Det är inte en överdrift att påstå, att försvarspolitiken hör till de mest dynamiska och spännande områdena inom det nordiska samarbetet av i dag. Orsakerna till detta är främst två. Dels finns det ett uppdämt behov, eftersom utrikes- och försvarspolitik var "icke-frågor" på den nordiska agendan under det kalla kriget. Dels tvingar de ständigt växande försvarsmaterielkostnaderna de små nordiska länderna att finna kostnadseffektiva lösningar, såsom gemensamma inköp med "mängdrabatt", samarbete inom specialutbildning av officerare, och gemensam luftövervakning, blott för att nämna några exempel.

Dagens nordiska försvarssamarbete har pågått länge. Sin "nystart" fick samarbetet då dåvarande norska försvarschefen Sverre Diesen kontaktade sin svenska kollega Håkan Syrén och uttryckte sitt bekymmer över sin försvarsbudget och föreslog att man skulle utreda möjligheterna till kostnadsinbesparande samarbete. Eftersom Syrén drogs med samma problem, behövde han inte fundera. Ganska snart kopplades också den finska kollegan Juhani Kaskeala in i diskussionerna. Också han förhöll sig positivt till ett fördjupat samarbete, medan den danska kollegan inledningsvis intog en mera reserverad hållning.

En svensk-norsk förstudie över möjliga samarbetsområden initierades år 2005. År 2008 färdigställde Diesen, Kaskeala och Syrén en omfattande utredning om hur det nordiska försvarssamarbetet kunde fördjupas och effektivteras. Rapporten identifierade 140 möjliga samarbetsprojekt.

Samarbetet får ytterligare en skjuts framåt i de förslag som den tidigare norska försvars- och utrikesministern Thorvald Stoltenberg på uppdrag av de nordiska utrikesministrarna presenterar i sin rapport "Nordisk samarbeid om utenriks- og sikkerhetspolitikk" år 2009. Av de 13 förslag som ingår i

rapporten berör hela nio direkt eller indirekt försvarssektorn. Hans trettonde förslag om en nordisk solidaritetsförklaring väckte mest diskussion och i början också direkt motstånd, särskilt i Finland, men har nu antagits av utrikesministrarna.

Också Stoltenberg motiverar sina förslag till utvidgat försvarssamarbete med stigande försvarsmaterielkostnader. Han säger att varje nordiskt land är för litet för att ensamt ha resurser att upprätthålla ett trovärdigt nationellt försvar. I Europa klarar endast Storbritannien, Tyskland, Frankrike och Ryssland av det. Oberoende av vad som låg bakom den svenska överbefälhavaren Sverker Göranssonns påstående att det svenska försvaret ensamt kan hålla ut bara en vecka vid ett eventuellt angrepp, kom han att bekräfta Stoltenbergs tes.

Axiomet verkar vara, att kostnadstillväxten framtvingar en flernationell försvarsintegration i länder med färre än 10 miljoner invånare. Det är därför logiskt att de nordiska länderna närmar sig varandra. Den politiska och kulturella gemenskapen är en god grund för detta. Både behoven och den politiska viljan är symmetriska. En växande geopolitisk och strategisk intressegemenskap är ytterligare ett viktigt argument för mera samarbete.

Medan opinionsmätningarna både i Sverige och Finland visar ett ringa stöd för ett medlemskap i försvarsalliansen NATO, är stödet för ett ökat nordiskt försvarssamarbete stort. I den finska regeringens program finns uppfordrande skrivningar till stöd för detta och president Sauli Niinistö, som också är försvarsmaktens överbefälhavare, har vid flera tillfällen talat varmt för mera samarbete.

Men allt är ändå icke en dans på rosor. Utrikesminister Carl Bildt och försvarsminister Karin Enström säger i en gemensam debattartikel i *Dagens Nyheter* den 13.1 2013 med rubriken "Försvarsmateriel kan ägas gemensamt i Norden": "Vi vill skapa en mer effektiv resursanvändning, högre kvalitet, ökad effekt och ytterligare bredd i den militära förmågan genom stärkt samarbete. Gemensamt ägande och utnyttjande av militära förmågor och resurser, så kallad pooling och sharing, är en central del av den svenska visionen för nordiskt försvarssamarbete. På sikt skulle de nordiska ländernas militära övningar kunna samordnas på ett strukturerat sätt och därmed uppnå ökad operativ effekt."

Det är svårt att se någon dramatik i detta, snarare tvärtom. Men dramatik blev det trots allt i Finland. Försvarsminister Carl Haglund, på söndagsshopping med sin familj i ett shoppingcenter kommenterar artikeln i finsk TV. Han välkomnar Bildts och Enströms visioner. På frågan om inte en sådan utveckling av försvarssamarbetet skulle kräva någon form av avtal mellan länderna och kanske på sikt leda till en försvarsunion, svarade Haglund lite vagt att

någon form av avtal säkert skulle komma att behövas och att han inte heller utesluter en union, men att en sådan inte är aktuell nu, utan möjligen någon gång i framtiden.

Så gick det som det brukar gå. Medierna valde att (miss)tolka honom så, att han föreslår en försvarsunion! Både president Niinistö och statsminister Jyrki Katainen skyndade sig att lovorda samarbetet, men tog klart avstånd från både avtal och union. Någon uppretad tjänsteman – naturligtvis anonym – på försvarsministeriet ”sågar” sin minister, som han kallar ”säkerligen intelligent, men oerfaren” då han kläcker ur sig sådana dumheter. Och så är mediadrevet igång. Det räcker en dryg vecka, tills de sista dropparna ur den citronen är pressade och man hittar ett nytt objekt att attackera.

Under hela den debatten brydde sig ingen om att intressera sig för vad ett eventuellt avtal skulle innehålla; hur skulle arbetsfördelningen mellan länderna se ut, vem bidrar med vad i en eventuell krissituation, hur garanterar man ömsesidigheten osv. Det hade väl varit rimligt att veta vad man skulle förhålla sig till, innan man säger nej?

Själv finner jag det solklart att ett avtal, helst i form av ett statsfördrag, behövs för att man har garantier för att samarbetet och den uttalade solidariteten faktiskt fungerar också i en kris. Märkligare än så är det faktiskt inte!

Också det Stoltenbergiska förslaget om nordiskt samarbete kring luftövervakning över Island väckte känslor i Finland. Orsaken är dels en processmiss; riksdagen uppfattade sig som överkörd av regeringens beslut om att också Finland deltar och reagerade med att säga att saken ingalunda är avgjord innan riksdagen har sagt sitt. Dels framträdde – vilket är legio i Finland – Nato-spöket. Ett deltagande under Nato-landet Norges ledning kunde vara en köksväg till Nato-medlemskap! Efter en del armbrytningar har nu enighet nåtts; också Finland deltar, men med obeväpnade jaktplan! Unikt även detta; de finska Hornet-planen är alltid annars beväpnade. Logiken bakom detta är för mig förborgad.

Men inte heller i Sverige är diskussionen enkel. Man är inne i en försvarsreform som skall vara slutförd år 2019 och riksdagen skall fatta nästa stora försvarsbeslut år 2015. Många tongivande politiker uttrycker oro över den svenska försvarsförmågan efter överbefälhavaren Sverker Göranssonns uttalande om att man ensam klarar av att försvara Sverige endast en vecka. Både Folkpartiet och Kristdemokraterna önskar mera resurser till försvaret, medan Moderaterna, av tradition betraktade som försvarsvänliga, är tveksamma. Tveksamheten får nog anses höra till det särskilda ansvar för helheten, som alltid tynger ett statsministerparti.

Den analys av den svenska försvarsförmågan som den Kungliga Krigsvetenskapsakademien gjort säger att för liten underhållsorganisation,

dålig kommunikationsförmåga och för svagt luftvärn gör att Sveriges försvarsförmåga kommer att vara mycket låg när det nya försvaret ska stå klart år 2019.

Även om det svenska försvarsanslaget höjts är det knappast sannolikt att ökningen kommer att fullt ut kompensera de snabbt stigande försvarsmaterielkostnaderna. Och eftersom ett Nato-medlemskap varken i Sverige eller i Finland ser ut att vara aktuellt kan det nordiska försvarssamarbetet faktiskt ge det "extra" som behövs för att upprätthålla en trovärdig försvarsförmåga. Det förutsätter politisk vilja till en långtgående integration av försvarsmakterna och ett statsfördrag mellan länderna. Att döma av diskussionen hittills är vägen dit inte alldeles spikrak. Men pengar, eller riktigare uttryckt, bristen på pengar är ibland den bästa konsulten.

Nordiska rådet kommer för sin del att bidra till utvecklandet av det nordiska försvarssamarbetet och tillföra en parlamentarisk dimension med dels sin temasession den 11.4 2013 i Stockholm och med dels en försvarspolitisk rundabordskonferens i september i Helsingfors.

Jan-Erik Enestam

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

GÖR NORDEN TILL EN GEMENSAM DIGITAL ARENA OCH MARKNAD

Det nordiska samarbetet spelade en sällsynt stor roll i årets utrikespolitiska deklARATION i Sverige. Det beror på att Sverige nu har ordförandeskapen i såväl Nordiska ministerrådet som i det nordisk-baltiska samarbetet, NB8. Läggs därtill att Sverige detta år också har ansvar för att leda det utrikespolitiska samarbetet mellan de nordiska staterna, ett samarbete som blivit allt viktigare. Och det är först i maj som Sverige kommer att överlämna ordförandeskapet i Arktiska rådet till Kanada.

Den svenska regeringens fokusering på det nordiska samarbetet har motsvarigheter i övriga nordiska länder. Det är kanske till och med en skönjbar trend i hela västvärlden att när engagemanget i Afghanistan trappas ned, och ännu mera har försvunnit från den mediabelysta politikens centrum, så stiger intresset för närområdet. I nordiska länder har detta främjats av att uppfattningen att den nordiska modellen mött 2000-talet framgångsrikt vunnit allt större erkännande även internationellt. Den känsla av att befinna sig i ett stigande motlut som många som engagerade sig för nordiskt samarbete upplevde på 1990-talet har nu ersatts av medvind och en lutning som medger bättre fart för att nå mål om fördjupat nordiskt samarbete.

Ett sentida exempel på internationellt erkännande är årets första februariutgåva av tidningen *The Economist* där förstasidan pryds (?) av en man, en ohistoriskt beklädd, viking och med rubrikerna "The next supermodel, Why the world should look at the Nordic countries". Det är bra för självförtroendet men ger kanske också skäl för hybrisvarning ...

Det är inte lätt att förklara varför de nordiska länderna, var för sig och tillsammans, faktiskt klarar sig väl i jämförelse med omvärlden. I synnerhet är det svårt gentemot omvärlden. Framgången beror inte på att det finns en stor organisation för samordning och styrning via Nordiska ministerrådet. Sekretariatet är inte stort i jämförelse med internationella organisationer och budgeten är allt för liten för att ha någon märkbar effekt på ekonomiernas utveckling.

Jag tillhör dem som hävdar att nordiskt samarbete likväl är en mycket viktig förklaring till de nordiska ländernas relativa framgång. Jag vill påstå att det sammanhänger med vad framtidens statsvetaren Nils Andrén har benämnt som spindelvävsordismen. Den som försöker att rita ett mönster som ska inkludera allt nordiskt politiskt och folkligt organiserat samarbete har ett svårt arbete. Det finns tusentals organiserade samarbeten. En grafisk avbildning av alla dessa samsamarbetsrelationer kommer att innehålla ett oändligt antal streck och punkter.

Det nordiska samarbetet är effektivt organiserat. Men det är hopplöst svårt att överblicka – så svårt att det knappast låter sig förklaras.

Varje dag utsätts verkligheten i ett nordiskt land för en kritisk granskning av företrädare för verksamheter i andra nordiska länder. De nordiska länderna är tillräckligt lika för att vi ska förstå varandra, och som någon sagt, tillräckligt olika för att vi alltid ska ha något att lära av varandra. Sakkunniga jämförelser leder till förändringar och var och en som deltagit i nordiskt samarbete vet att alla vill vara bäst.

Så drivs förbättringarna ständigt vidare i Norden. Framgången skulle emellertid inte vara möjlig om inte dessa nordiska samsarbetsprocesser kombinerades med att alla nordiska stater dessutom sätter en ära i, och verkligen är, öppna gentemot omvärlden. Det som det nordiska samarbetet erbjuder är en vidgad hemmaarena för nordiska aktörer i stater som strävar efter, och tävlar om, att vara öppnare än andra gentemot en global omvärld.

Den svenske historikern Gunnar Wetterberg påpekar att Norden genom sitt sätt att organisera sig inte kan ta den plats som staterna gemensamt, om de uppträdde som en enhet, kunde göra anspråk på. Det gäller exempelvis i det så kallade G20-samarbetet som kan bli det organ som avgör om världsekonomin ska drabbas av en destruktiv konflikt på valutaområdet – en strid där enskilda stater i fåfång tro på att vinna egna framgångar söker påverka växelkurserna så att de själv gynnas på andras bekostnad.

Möjligen är det nu så att det nordiska konceptet inte heller längre förmår att ge nordiska stater de positioner inom Förenta Nationerna som fram tills nyligen togs som tämligen givna. Sverige misslyckades nyligen att bli invalt i FN:s råd för mänskliga rättigheter. Nära nog i samma tid misslyckades Finland med sin kandidatur till en plats i FN:s säkerhetsråd – ett öde som för inte så länge sedan drabbade också Island.

Det nordiska samarbetet är framgångsrikt när det gäller folklig förankring av politiken – inget annat internationellt samarbete kan hävda sig på detta område. Exemplet på att politiska åtgärder som i ett vidare internationellt sammanhang är mycket ömtåliga utan något rabalder alls låter sig genomföras nordiskt är många. Även här är det spindelvävsnordismen som är förklaringen enligt min mening – de många tusen organiserade mötena bygger ett socialt kapital eller en mellanfolklig tillit som knappast finns någon annanstans.

Och när det gäller ekonomin ger alltså en av världens ledande tidskrifter rådet till sina läsare att studera Norden för att förstå hur framgång nås.

Sättet att organisera det nordiska samarbetet möjliggör alltså bred folklig förankring av politiken och en ekonomisk utveckling som andra eftersträvar men det säkrar inte Norden inflytande i organ för internationellt politiskt samarbete. Med tanke på den globala ekonomiska och politiska utvecklingen är

det inget att förvånas över, eller ens beklaga. Det relativt stora inflytande som nordiska länder har kunnat räkna med i FN under kalla krigets tid berodde till stor del på att världen då var ojämlikare och att de nordiska länderna då var än mera privilegierade.

Men befolkningen i nordiska länder borde i större utsträckning fråga sig om inte mera kunde åstadkommas i nordisk samverkan för att vinna styrka internationellt. Det gäller i alla internationella fora men också på hemmaplan.

Ett bra exempel på ett lyckosamt nordiskt samarbete är arbetet med att främja telekommunikationerna i Norden. Nordiska ministerrådet spelade en roll för den gemensamma standarden NMT och tack vare det försprång som detta gav kunde nordiska aktörer därefter lansera GSM som en standard med stor global räckvidd.

Det skulle behövas något liknande nu. Digital kommunikation spelar en allt större roll men ofta finns det hart när oöverkomliga nationella hinder. Jag sitter själv på Island och här har allmänheten ännu inte tillgång till Spotify. Det är också alltjämt så att e-handel över gränserna i Europa, också inom Norden, försvåras av nationella regleringar.

Här borde mera av politisk kreativitet och handlingskraft komma till stånd för att göra Norden till en gemensam digital arena och en gemensam nordisk digital marknad.

Ett annat område där Norden varit framgångsrikt är elmarknaden. En ytterligare harmonisering är beslutad och målet är att 2015 realisera en gemensam nordisk slutkundsmarknad för el, så att konsumenten fritt ska kunna välja elleverantör. Här spelar nordiska tillsynsmyndigheter för elmarknaderna, NordREG, som är ett för flertalet okänt samarbete i den nordiska spindelvävs-nordismen, en mycket viktig och nyttig roll.

Är det möjligt att åstadkomma något liknande på det digitala området? Ja – om viljan och den politiska handlingsförmågan finns så är det säkert möjligt. Det är kanske inte möjligt enbart inom en nordisk ram. Men nordiska stater har möjlighet att ta sätte och stämma också i ett vidare sammanhang.

Supermodeller har i allmänhet begränsad livslängd som illustrationer på tidskrifters förstasidor men också som föredömen i internationella jämförelser. Det krävs ett målmedvetet samarbete för att undanröja vår tids hinder på områden som har stor betydelse för hur framtiden ska gestalta sig. Att göra Norden till en gemensam digital arena och en gemensam digital marknad borde vara en sak som kunde ena många goda krafter.

Anders Ljunggren

BOKESSÄ

HOVEDSTADSUNIVERSITETET

SKRIVER SITT LIV

I regi av Forum for universitetshistorie ble det utarbeidet et historieverk i ni bind til 200-årsjubileet for Universitetet i Oslo i 2011. Landets første og største universitet blir beskrevet i skiftende detaljrikdom gjennom 200 år i samspill med det norske samfunn og den internasjonale forskningsverden.

Før Norge fikk sin grunnlov, fikk landet sitt eget universitet i 1811. Det var et moderne gjennombrudd på mer enn én måte. For det første var det en anerkjennelse av kunnskapen som kilde til makt og rikdom i en ny verden. For det andre var det en selvstendighets-markering etter den 400-årige natten i forbundet med Danmark, som riktignok ikke alltid hadde vært så mørk. For det tredje var det en spire som raskt vokste til et tuntre i den nasjonale kulturen. Senest fra 1854 var universitetet noe alle som besøkte hovedstaden, måtte få øye på gjennom bygningene på Carl Johans gate. Noe senere ble det klassisistiske tempelfasaden liggende midt imellom slottet og Stortinget, rett overfor Nationaltheatret, slik at Francis Bacons devise om at “kunnskap er makt” manifesterte seg tydelig i bybildet. Vitenskapene og kunsten, folket og kongen ble synliggjort som kjernereferanser for den unge nasjonen.

Litt merkelig var det at en institusjon som i sin struktur går tilbake til middelalderen, da vitenskapenes enhet ble garantert av teologiens sentrale stilling, også kunne symbolisere den moderne verdens kunnskapsforvaltning. Til tross for at vitenskapene både enkeltvis og samlet helt fra 1500-tallet av hadde gjort fremskritt ved å oppdeles og utskille nye spesialiteter, var troen på at alle typer kunnskaper kunne plasseres i én orden, fremdeles sterk i den etterkristne verden. At fremskrittet berodde på rasjonalisering, parsellering og differensiering, gjorde behovet for å holde kunnskapsutviklingen samlet under stramme tøyler desto mer desperat. Nå var det ikke lenger kirkens interesse, men den moderne statens ideologiske behov og kontrollvilje som postulerte at det fantes en enhet bak alle ulike fag og spesialiteter. Både i Norge og ute i Europa fant statens enhetsbehov ryggdekning i samfunnenes nasjonale, romantiske fabuleringer om folkenes karakter og identitet. Først senere ble nye og ferske kunnskaper de moderne statenes viktigste økonomiske fortrinn.

Å skrive hovedstadsuniversitetets historie er derfor å skrive både norgeshistorie og vitenskapshistorie. Det store verket har vært forberedt i snart 20 år. Prosjektet er imponerende, men også litt skremmende. Minervas ugle begynner flukten først i skumringen, hevdet filosofen Hegel – som selv organiserte

kunnskaper som et helt universitet. Historikerne ligner ikke sjelden på begravesagenter som først innfinder seg når en kropp er i ferd med å gå i oppløsning. Betyr den storartede forskeranstrengelsen at hovedstadsuniversitetet ligger i sine siste rykninger?

Jon R. Kyllingstad og *Thor Inge Rørvik* skriver om *Vitenskapenes universitet* i tiden fra 1870 til 1911. Her har vi til nå hatt rimelig elementære oversiktsverker som delvis har vært forfattet i forbindelse med tidligere jubileer, noen viktige forskermonografier og en rekke hovedoppgaver. Men Kyllingstad og Rørvik hever fortellingene til et nytt nivå ved å veve dem sammen til en historie. Her hører vi om universitetet og Darwin-lesningen, om høydepunktet på ekteskapet mellom universitetet og den nasjonale fortellingen, og om universitetets rolle i venstrestatens politiske gjennomslag. Kirkestrid, meteorologi, språkstrid, realfagenes inntog og vitenskapeliggjøringen av medisinen – alt foregikk delvis på universitetets slagfelter. Navnene har fremdeles en god klang: Kristine Bonnevie, Fridtjof Nansen, Vilhelm Bjerknes, Sophus Lie, Yngvar Nielsen og mange andre ble en del av det nasjonale heltegalleriet.

Jorunn Sem Fure skriver om *Universitetet i kamp* i tiden fra 1940 til 1945. Det er påfallende hvor mange politiske stridsemner og nasjonale omveltninger som har grepet inn hovedstadsuniversitetets historie. De som tror eller mener at vitenskapene bare kan være seg selv når de bare har seg selv å tenke på, tar åpenbart feil. En rett forvaltning av forskning og kunnskapsutvikling er også en moralsk oppgave som er nært beslektet med nasjonsbyggingens etikk og lidenskaper. Derfor er krigsbindet så spennende. Var det plass for vitenskaper i SS-uniform? Kunne vitenskapene være et politisk kampmiddel? Sem Fure skriver godt og velavveid om inngrepene i yringsfriheten og forskningsfriheten, om NS-professorer og studentarrestasjoner, om rektor Seips fangenskap i Tyskland og de 644 studentene som ble sendt på brutal omskolering til Det tredje rike.

Fredrik W. Thue og *Kim G. Helsvig* skriver om *Den store transformasjonen* i tiden fra 1945 til 1975. Først forteller de to forfattere om universitetets rolle i gjenoppbygningen etter krigen og om byggingen av campusen på Blindern. Overgangen fra eliteuniversitet til masseuniversitet kunne ikke gjennomføres uten politisk uro både innenfor universitetets murer og på universitetets vegne. Sentralt står den akademiske kulturrevolusjonen fra 1968 og i årene etterpå. For universitetet er jo både studenter og professorer, både skolegård og tempel, både pensumlistene og samfunnsinstitusjonen, både hagebruk og verdensforandring. Thue og Helsvig skriver om professoruniversitetets teppefall og kommisæruniversitetets tilblivelse med høyere utdanning som statlig planleggingsobjekt.

Ingen kan gi en dekkende vurdering av et slikt verk i en knapp anmeldelse. De ni bindene vil ventelig bli en uomgjengelig referanse for alle som i årene som kommer skriver om utviklingen av det norske samfunnet fra 1811 til 2011. Historikermiljøet har jo ellers tradisjonelt vært mer opptatt av materielle forhold og politiske oppgjør enn av idé- og kunnskapsutvikling. Endelig har en yngre generasjon omkring "Forum for universitetshistorie" innsett at vitenskapshistorien, ideologihistorien og teknologihistorien er vel så viktig som variable tømmerpriser, bonderepresentasjonen på Stortinget og svingninger i eksporten av klippfisk. Det viktige historieverket markerer en endelig løsrivelse fra de eldre historikerens betong- og veterinærmaterialisme. Verket tegner bildet av en liten og avsidesliggende nasjon som konstituerer seg, og som i løpet av mirakuløst kort tid innhenter det forspranget som den øvrige, siviliserte verden har vunnet på den, og som endelig – etter 200 år – har erobret sin fortjente plass i det globale forskerfellesskapet.

Neste gang man skal markere universitetsjubileet, kunne det være en interessant oppgave å presentere, adjunkt ved Christiansands Latinskole, Nikolai Wergelands "Mnemosyne" (1810) som var programerklæringen for det første norske universitetets opprettelse i 1811, M.J. Monrads "Det kongelige norske Frederiks Universitets stiftelse" (1861) 50 år etter, Bredo von Morgenstjerne og andres festskrift "Det kongelige Frederiks universitet 1811-1911" (1911) altså 50 år senere, Leiv Amundsen og fleres "Universitetet i Oslo 1911-1961" (to bind, 1961) etter ytterligere 50 år og herværende storsatsing av *John Peter Collett* og flere: *Universitetet i Oslo* (9 bind, 2011). Da vil man lett se at universitetet ikke har vært en enkel institusjon, men har samlet i seg en rekke forskjellige ideer både i sin historiske utvikling og på ethvert gitt tidspunkt. Jubileumsfeiringene hyller ikke den samme, uforanderlige, helstøpte institusjonen, men langt på vei ganske forskjellige institusjoner.

Det er ikke enkelt å orientere seg i denne drøye hyllemeteren med papirmasse. Men. Alt ligger allerede i anslaget. I første bind, *Universitetet i nasjonen*, som er mer enn alminnelig vellykket, forteller *John Peter Collett* skapelseshistorien nok en gang. Allerede før det norske universitetet forelå, var det bundet opp til en rekke forskjellige ideologiske begrunnelser. Paradoksalt nok ble institusjonen kalt "Det Kongelige Fredriks" nettopp fordi det ikke var kongens initiativ eller idé. Danskekongen bremsset så godt han kunne, for eneveldet betydde også at Danmark-Norge var ett, udelelig rike, ikke bare at makthaveren var én.

Men monarken måtte ikke fornærmes, derav navnet. Nordmennenes flørt med svenskene i universitetssaken gav ingen oppmuntring. De ville bare ha Norge inn i sitt enevelde. Noen av pådriverne la vekten på opplysningsidea-lene, noen la vekten på den nasjonal-patriotiske frigjøringen, mens andre la

vekten på at den nye institusjonen skulle være demokratisk inkluderende og ikke lenger elitært avlukket. Nikolai Wergelands suksess skyldtes at han greidde å balansere de forskjellige hensynene med sin hyllest til musenes mor, Mnemosyne.

Det som virkelig antente luntene var ikke universitetsideen, men lokaliseringsspørsmålet. Slike debatter representerer alltid et demokratisk veiskille, fordi de er noe alle kan forstå i en ellers komplisert verden. Christiania, Tønsberg, Hamar, Kongsberg, Christiansand eller Trondhjem? Det var plasseringen som fikk borgerne til virkelig å engasjere seg. Senere spilte det klassiske oppgjøret mellom lokaliseringen på Tøyen eller Blindern en lignende rolle – et oppgjør mellom østkant og vestkant, mellom demokratiske og elitære krefter. Slike debatter viser at stedsbestemmelsen i seg selv var en stor symbolsak.

Ny for meg i John Peter Colletts første bind var opplysningen om at det siste norske universitetet, nemlig det i Agder og Kristiansand, var blant dem som var først påtenkt. Colletts redegjørelser for universitetets tilblivelse er på alle måter bedre og mer dekkende enn M. J. Monrads fra 1861. Collett behandler den heroiske tiden, selve skapelsesberetningen om det første hundreåret, da universitetets forskere fremdeles kunne bli spist av kannibaler når de var i felten. I de uheroiske, byråkratiske labyrinter nå til dags, tygger de snarere hverandre, langsomt og uten begeistring.

Colletts opphavshistorie forteller hvor mye som skal til for å få et universitet, om det skal fortjene navnet, opp og stå: bibliotek, laboratorier, botaniske hager, museer og samlinger, fonds og forskningsmidler, egnede lokaliteter og studentboliger. Det er lett nok å opprette universitets- og høyskoleinstitusjoner i navnet, etter plutselige politiske innfall, på hver melkerampe. Men det er ikke like lett å få dem til å fungere etter sin idé, hvis man da i det hele tatt synes at institusjonen trenger noen idé. En sosial kontekstualisering av universitetsinstitusjonen, slik historikerne i verket har satt seg fore, betyr jo ikke bare oppmerksomhet om universitetets innflytelse på omverdenen, men også oppmerksomhet om de forutsetningene som samfunnet må levere for at institusjonen skal fungere etter hensikten.

Tidligere var studentene blitt sendt til København fra 1479. For mange var det en stasjon på veien ut i verden. Etter reformasjonen i 1536 måtte studentene gjennom København for å komme videre. Studenten var rimeligvis ikke bare en beundringsverdig skikkelse. Holbergs Erasmus Montanus – eller Rasmus Berg som han het hjemme i stuen – viser at allerede 1700-tallet, til tross for sin opplysningsentusiasme, nærte skepsis til sjargongen og retorikken som omgav universitetene. Derfor var det ingen selvsagt sak å betrakte universitetene som et gode.

Collett tar kanskje noe lett på de idémessige og europeiske forutsetningene for et norsk universitet. Her er det knapt nok tale om den flodbølgen av traktater som gikk forut for det nye Universitetet i Berlin i 1809: Kant, Fichte, Schleiermacher, Schelling, Henrich Steffens og Wilhelm von Humboldt. Mange av de alternativer som fremdeles er under debatt, hadde sine talsmenn den gangen: allsidighet eller spesialisering, teori eller praktisk nytte, dannelse eller ferdigheter, nasjonalt våpen eller middel til internasjonalisering, forskning eller yrkesutdanning. Og selvsagt konkurransen mellom de to kulturene, humaniora og naturvitenskap, som i løpet av 200 år er parsellert og differensiert til kamper mellom minst like mange kulturer som det finnes fag.

Jorunn Sem Fure skriver kyndig, løst og ledig om perioden 1911-1940. *Kim G. Helsvig* drøfter, noe nærsynt, muligheten for en ny samfunnskontrakt mellom universitetet og myndighetene uten noen gang å stille spørsmålet om institusjonens plassering mellom samfunnet og staten. Er universitetet bare en statstjener eller også en samfunnstjener? Er pliktene overfor staten og samfunnet motsetningsfylte eller sammenfallende? *Eirinn Larsen*, *Peder Anker*, *Bent Sofus Tranøy*, *Magnus Gulbrandsen*, *Johannes W. Løvhaug* drøfter – som et lite bibliotek for seg – nye studentgrupper, den økologiske veknelsen, overflods-samfunnet som faglig problem, forholdet mellom teknologi og vitenskap og endelig universitetet i mediasamfunnet. *Jan Eivind Myhre* skriver sammenfattende om akademikernes roller og de intellektuelles funksjoner gjennom 200 år. Poengtert og med det store overblikket er det et bind som alene ville ha rettfærdiggjort prosjektet. Bindet bør straks – i likhet med Colletts åpningsfanfare og *Sem Fures* krigsbind – gjøres tilgjengelig for studenter i form av en billigutgave. *Studenthyblene* er ennå ikke så store at de har plass til hele verket. *Tor Ivar Hansen* leverer et lite kulturhistorisk mesterverk i antologien over “Studentminner”.

Collett og hans kumpaner snakker løst og uforpliktende om “kontekstualisering” av institusjonshistorien. Men ikke noe sted drøfter de det prinsipielle forholdet mellom universitetsfagenes indre historie, som følger forskningens logikk, og universitetets ytre historie som følger av samfunnsutviklingens logikk. Jeg hadde også håpet å finne et tydeligere verdivalg for forskningens og forskernes frihet. For institusjonen har beveget seg fra kirkens til statens like dødelige omfavelse, fra elitens til massenes like destruktive nærvær, men også: fra tradisjonsbundet lærdom til fremtidsrettet forskning, fra Tøyenbekken til Gaustadbekken.

Alt i alt er det blitt en svært høflig historiefremstilling hvor det meste tas i beste mening. Her er det lite snakk om den intellektuelle som innbilsk, ærekjær og irritabel kranglefant. Det kunne ha vært et gjennomgangstema. I den folkelige fantasien er en professor en realitetsfremmed ekspert på det

som rommes i hans eller hennes utpekte fingerbøl. En “kontekstualisering” av universitetshistorien burde kanskje også ha tematisert de utbredte og skiftende bilder av oss som er tjenere i Minervas tempel. Myhre skriver om de bildene av akademikerne som ble utsendt, ikke om bildene slik de ble mottatt.

For noen finnes det bare to epoker i historien – før og nå. Jo verre noe utvikler seg i forhold til gamle, hederskronede standarder, desto bedre var alt før. Verket gjør det tydelig nok at det ikke er slik at en gang fantes et virkelig universitet som fortjente navnet, men som nå går mot undergangen. Universitetsideen har vært minst like foranderlig som de ideene institusjonen har klekket ut innenfor sine rammer. Utskifting av standarder, kunnskapsbegreper, dannelsesidealer, institusjoner, roller, læringsteknikker og faginformasjoner har skjedd kontinuerlig siden 1811.

Endringstempoet har nok akselerert i siste halvdel av det 20. århundre, men død og nytt liv er en og samme sak. Innovasjonshastigheten og musealiseringshastigheten vil alltid avhenge av hverandre. Det nye som skjer, avviker uvegerlig det gamle. Og det gamle som avvikes, gir uvegerlig plass til noe nytt. Ingen vil være enige i alle endringer, men en universitetsinstitusjon som ikke hadde krefter til å forvandles uten stans, ville ha vært en ubrukelig ramme omkring forskningen som jo gjør nettopp det.

Trond Berg Eriksen

Universitetet i Oslo 1811-2011 – bind 1-9. Utarbeidet av Forum for universitetshistorie ved Universitetet i Oslo v/ John Peter Collett m.fl. Oslo, Unipub forlag, 2012.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

GUSTAV AF HÄLLSTRÖM IN MEMORIAM

Pohjola-Nordens tidigare verkställande direktör Gustav af Hällström dog i sviterna av en svår sjukdom 6.10.2012. Han blev 79 år gammal. En sann nordist av den gamla stammen är borta.

Första kontakten med de nordiska länderna fick Gustav som krigsbarn i södra Sverige. Under studietiden intresserade han sig för nordiska frågor och hela sitt vuxna liv var han knuten till Norden och Pohjola-Norden. Han var med och grundade Pohjola-Nordens Ungdomsförbund och Tjaldur, venskapsföreningen Finland – Färöarna.

Gustav utförde ett långt dagsverke för den nordiska gemenskapen genom engagemanget i Pohjola-Norden vars vd han var i två decennier. Han gick i pension vid 65 års ålder 1998. Som pensionär deltog Gustav flitigt i Pohjola-Nordens seminarieverksamhet och han delade gärna med sig av sin breda nordiska erfarenhet.

Gustav fick år 2000 ta emot Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj ur talman Riitta Uosukainens hand vid en ceremoni i riksdagshuset. Den motive- ring som huvudstyrelsen givit för att tilldela honom medaljen löd:

”Gustav af Hällström har under hela sitt yrkesverksamma liv med initiativ- rikedom och envishet främjat folkbildningens och folkrörelsernas betydelse i det nordiska samarbetet”.

Henrik Wilén

NORDISKT SÄKERHETSPOLITISKT SAMARBETE: FRAMGÅNGSVÄG ELLER ÅTERVÄNDSGRÄND?

Åren 1809-1814 förändrades radikalt den nordiska politiska kartan. I stället för en mer eller mindre permanent kamp om hegemonin mellan de två nordiska staterna Danmark och Sverige, berövades både Danmark och Sverige stora delar av sitt territorium, med Norge som ett eget kungarike i union med Sverige och vårt lands fem östliga län plus Åland förvandlade till ett autonomt, ryskt storfurstendöme. För svensk del ersattes 200 års europeisk närvaro av embryot till en mera isolationistisk neutralitetspolitik. För dansk del var detta inte ännu möjligt eftersom den danske kungen också var hertig av tyskspråkiga Holstein (och Lauenburg) och därmed medlem av den tyska riksdagen.

Det var denna situation som innebar de första stegen mot ett säkerhetspolitiskt samarbete, i stället för konflikt, mellan Köpenhamn och Stockholm 1848-1849, när Sverige-Norge förde över 4.000 man till Danmark för att

bistå landet mot ett preussiskt försök att beröva landet Schleswig-Holstein. Det är också här som *Fredrik Doeser*, *Magnus Petersson*, *Jacob Westberg* och deras kollegor tar sitt avstamp i antologin *Norden mellan stormakter och fredsförbund*, en samling studier ägnade att belysa nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete under dryga 150 år. Det är ingen systematisk genomgång, utan ett antal nedslag i historiskt viktiga sammanhang, där tydliga steg mot nordiskt samarbete tagits eller misslyckats.

Doesers och hans kollegors bok är både nyttig och aktuell. Det nordiska säkerhetspolitiska samarbetet har under senare år debatterats flitigt. Den svenska riksdagen har till och med byggt på EU:s solidaritetsklausul med en egen sådan avseende våra grannländer.

Boken ställer inledningsvis två frågor: finns det någon nordisk säkerhetspolitisk modell, någon samsyn om den internationella politikens natur och grundläggande strategier för att hantera problemen? Den andra frågan rör vilka internationella och nationella faktorer som påverkat vägvalen i enskilda situationer, om småstatsrealism, småstatsidealism eller rent inrikespolitiska faktorer dikterat vägvalen i olika internationella strukturer.

Svaret på den första frågan blir att det under långa tider, under 1800-talets senare del och 1900-talet, funnits ett stort mått av nordisk samsyn på den internationella politiken, men att denna samsyn också delats av andra europeiska småstater som stått för kollektiv säkerhet, reglering av krigets lagar och obligatorisk domstolsbehandling av tvister m.m. Både i NF, FN och ESK har de nordiska länderna, och i det senare fallet kanske främst Sverige och Finland, kunnat agera medlare och med en anglicism, ”facilitator” och därmed kunnat uppnå kompromisslösningar som varit svårare för stormakterna.

Men småstatsidealismen har ju, särskilt under 1900-talets andra hälft, helt kommit i skymundan för småstatsrealismen, då nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete varit begränsat eller i alla fall bedrivits i största hemlighet. Sverige ville t.ex. efter det kalla krigets utbrott 1948-1949 undersöka förutsättningarna för ett skandinaviskt försvarsförbund, i syfte att söka dra undan Norden från de direkta stormaktsmotsättningarna och därmed också underlätta Finlands efter 1944 mycket pressade situation. Men både Danmark och framför allt Norge, som styrdes av politiker med erfarenheter från exilåren i London eller tysk fångenskap, hade upplevt småstatsidealismens kollaps och ville anknypa ett eventuellt försvarsförbund västerut – vilket skulle motverkat syftet med den svenska politiken.

I själva verket var den svenska politiken en blandning av de två tendenserna. Utrikesminister Östen Undén stod för småstatsidealismen (med ibland, som ifråga om Tysklandsutspelet 1952 och de kärnvapenfria ländernas klubb 1961, aningen verklighetsfrämmande inslag) medan försvarsministrarna och

statsminister Tage Erlander, som alla starkt upplevt Sveriges totala utsatthet 1940-1941, svarade för småstatsrealismen och sanktionerade långtgående försvarskontakter med särskilt Norge, Storbritannien och USA.

Sedan det kalla kriget upphört ändrades förutsättningarna för en närmare säkerhetspolitisk samverkan. Därtill kom att krympande försvarsbudgetar, de allt dyrare vapensystemen också styrde mot samarbetsprojekt, antingen i form av gemensamma materielprojekt eller som utrikesminister Carl Bildt och försvarsminister Karin Enström skrev i *Dagens Nyheter* (13 januari 2013) gemensamt utnyttjande av nationellt anskaffad materiel. Under de senaste åren har samarbetet resulterat i den s.k. Stoltenbergrapporten 2009 och Nordefco-samarbetet som inleddes samma år.

Samtidigt som detta sker, förblir den institutionella uppdelningen i NATO-länder (Danmark, Island, Norge) och icke-NATO-länder (Sverige och Finland) oförändrad. Det finns för dagen inga skäl att anta att de båda utanförstående nordiska staterna kommer att söka medlemskap i Atlantpakten utan nöja sig med det utvecklade praktiska samarbete som finns inom ramen för partnerskapsrelationen. Man kan också fråga sig vilket bistånd NATO faktiskt skulle kunna tillhandahålla om något nordiskt eller baltiskt land utsätts för någon form av territoriell kränkning?

Sätter allianstillhörigheten eller -friheten en gräns för naturen eller vidden av nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete? Det finns de som menar att det aldrig blir någon substantiell samverkan innan Sverige och Finland går med i NATO, medan andra pekar på vad som faktiskt uppnåtts bara under senare år och som i motsats till NATO-medlemskap har ett solitt politiskt och folkligt stöd.

Fredrik Doeser och hans medförfattare vill inte döma av denna debatt, utan nöjer sig med att på ett mycket förtjänstfullt sätt analysera vad som skett och varför. Magnus Christiansson kommer i sin analys av danskt och svenskt säkerhetspolitiskt tänkande kanske närmast när han påpekar skillnaderna mellan de båda länderna. Danmark har, trots den s.k. asteriskpolitiken och undantaget från EU:s gemensamma försvarspolitik, helt kopplat sin försvarspolitik till NATO och USA, vilket också förklarar frånvaron av debatt kring insatsen i Afghanistan som redan resulterat i 40 stupade danska soldater. Sverige däremot vill gärna sätta in vår insats i samma land både i en småstatsrealistisk (det är bl.a. där hoten mot internationell säkerhet finns) och i en småstatsidealisk (deltagande i fredsbevarande och nationsbyggande operationer) tradition. Det är nog mycket sannolikt att dessa skillnader i strategisk kultur ibland sätter gränser för samverkan.

Så är nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete en väg ut ur de problem allt dyrare och färre militära styrkor och samtidigt minskad folklig förståelse för

försvarspolitiska krav innebär för oss och våra grannländer, eller kommer det att visa sig vara en återvändsgränd, politiskt välsignad men utan djupare innehåll, dvs. ett slags upprepning av 1948-1949? Det är självfallet svårt eller omöjligt att offentligt motsätta sig nordiskt samarbete på det försvarspolitiska fältet. Men man måste nog förbereda sig på att avkastningen kan bli magrare än många idag hoppas.

Mats Bergquist

Doeser, F., Petersson, M. & Westberg, J. (red.), *Norden mellan stormakter och fredsförbund. Nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete i det gamla och nya Europa*. Santérus Academic Press, Stockholm 2012.

PRESIDENTEN MARTTI AHTISAARI – FLYKTINGEN SOM FICK NOBELS FREDSPRIS

Biografin över Finlands tidigare president, Nobelpristagaren Martti Ahtisaari, har två skribenter och historien följer två spår. Dels får läsaren ta del av den joviale och världsvane fredsmäklaren som aldrig tycks tappa fattningen, dels får man stifta bekantskap med en smått besviken pensionerad president som har svårt att förstå den missunnsamhet som han mött på hemmaplan.

Världens sannolikt mest kända nu levande finländare har gått en lång väg sedan han som 2-åring tvingades på flykt från hemstaden Viborg 1939. Omvärldens erkänsla för hans insatser freden till fromma fick han i Rådhuset i Oslo 2008. Mellan de episoderna ryms en hel del.

Boken *Matkalla – Martti Ahtisaaren tarina* (På resa – Martti Ahtisaaris historia) är skriven av *Katri Merikallio* (journalist på veckotidningen *Suomen Kuvalehti*) och *Tapani Ruokanen* (chefredaktör för nämnda tidning). Merikallio tar sig an Ahtisaaris barndom och uppväxt, karriären inom utrikesförvaltningen och fredsmäklandet, medan Ruokanen skriver om Ahtisaaris period som Finlands president (1994-2000).

Från Viborg till Windhoek

Ahtisaari hävdar själv att han är ett konkret resultat av nordiskt samarbete. Hans farfars farfar Adolf Jakobsen (1829-82) och farfars far Julius (1855-1914) flyttade hösten 1872 från norska Tistedal till Kotka där det fanns efterfrågan på kunnigt folk inom skogsindustrin som körde igång på orten. Farfar Frank Adolfsen (1886-1966) slog sig ner på Karelska näset. Kort före Marttis födelse bytte pappa Oiva (1908-76) sitt efternamn till Ahtisaari.

Martti Ahtisaari föddes i Viborg nära gränsen till Sovjetunionen och tvingades på flykt hösten 1939 när Sovjetunionen anföll Finland och Vinterkriget började. I boken lyfter Ahtisaari flera gånger fram sin karelska bakgrund

och det glada och optimistiska lynne som anses var typiskt för karelarna. Han är övertygad om att flykten från Viborg gett honom större förståelse för mänskors lidande i alla världens krishärdar. Efter Vinterkriget slut återvände familjen till Viborg, men tvingades än en gång på flykt 1944. Till en början bodde familjen i Kuopio där Martti inledde sin skolgång och sedan vidare till Uleåborg, som han betraktar som sin hemstad.

Men frågan är om han känner sig hemma någonstans. I boken karaktäriserar han sig själv som eternally displaced.

Efter avslutad skolgång fortsatte han med lärarstudier och som nybliven lärare fattade han ett beslut som skulle få avgörande betydelse för hans framtid. Ahtisaari sökte och fick en tjänst som lärare i Karachi. Skolan upprätthölls med hjälp av ett svenskt biståndsprogram. Den vägen lärde sig Ahtisaari svenska och blev övertygad nordist. Ahtisaari framhåller i flera sammanhang vikten av nordiskt samarbete och den betydelse det haft och fortfarande har för Finland. Den nordiska värdegemenskapen är vår viktigaste referensram, säger han i boken.

Efter tre år i Karachi återvände Ahtisaari 1963 till Finland mången erfarenhet rikare och tiotals kilogram tyngre! Småningom fick han anställning på Utrikesministeriet (UM) tack vare sin vän Jaakko Itoniemi. Erfarenheterna från Pakistan kom väl till pass när UM byggde upp sin biståndsavdelning. Samarbetet med Sverige var intensivt och mötena i Stockholm många. Sverige låg ett, eller snarare två steg före Finland i biståndsfrågor och delade gärna med sig av sina erfarenheter. Enligt Ahtisaari frågade sig svenska kollegor om det är den långa (Itoniemi) eller den tjocke (Ahtisaari) som deltar i mötet.

Det var inte helt lätt att bygga upp biståndsavdelningen eftersom sådana nymodigheter stötte på stort motstånd bland det äldre gardet. Bistånd var inte riktig diplomati ansåg de och dessutom hade de unga tjänstemännen rekryterats direkt från gatan utan att ha gått behövliga kurser. Denna motsättning präglade praktiskt taget hela Ahtisaaris karriär inom UM. Även när han beträdde höga poster hördes mummel i korridoren och en och annan äldre koryfé hade gärna sett att han flyttat till FN för gott. Ahtisaaris diplomatkarriär varvades som bekant med långa sejourer i FN:s tjänst.

1973 utnämndes Ahtisaari, 36 år gammal, till Finlands ambassadör i Tanzania och tre år senare fick hans ansvar för Namibia-frågan och flyttade till FN-skrapan i New York. Tio år senare återkom han som understatssekreterare för biståndsfrågor och bodde i Helsingfors 1984-87 innan det var dags att återvända till FN för att bli undergeneralsekreterare med ekonomi och administration som ansvarsområde. Två år senare flyttade han till Windhoek som FN:s specialsändebud för att lotsa fram Namibias självständighet. Ett arbete

som Ahtisaari hade förberett sig på i 11 år. Han var något av en vicekung och de många turerna i den unika processen är spännande läsning. Ahtisaari hade en förmåga att umgås med alla inblandade. Långtifrån alla blev hans vänner, men han lyckades med uppdraget.

Merikallio ger gott om utrymme åt fru Eeva Ahtisaari och det med all orsak. Martti och Eeva träffades första gången redan under skoltiden, men var över 30 när de gifte sig. Själva bröllopsdagen ville Ahtisaari skjuta upp eftersom han fått en lunchinbjudan av president Kekkonen med anledning av Zambias president Kenneth Kaundas statsbesök. Men bruden stod på sig och bröllopet hölls enligt planerna. Det skulle bli många middagar framöver med afrikanska makthavare.

Statssekreteraren som folket valde till president

Efter avslutat värv i Namibia utnämnde president Koivisto, på rekommendation av regeringen Holkeri (som bestod av både konservativa och socialdemokrater), Ahtisaari till statssekreterare 1991. Stora förändringar var på gång i europeisk och finsk politik. Sovjetunionen rasade ihop, VSB-pakten sades upp och Finland lämnade in ansökan om EU-medlemskap.

Inför presidentvalet 1994, som blev det första där väljarna fick rösta direkt på kandidaterna utan elektoror som mellanhänder, hade folket tröttnat på proffspolitiker och lyfte fram opolitiska favoriter i galluparna. Ahtisaari var en av dem. Finlands mesta statsminister Kalevi Sorsa var säker på att bli utsedd till socialdemokraternas kandidat och tog lätt på gallupfavoriterna. Ahtisaari hävdar att han aldrig ställt upp i valet om Sorsa bett honom låta bli.

Socialdemokraterna valde av någon outgrundlig anledning att öppna upp sitt primärval för alla intresserade, man behövde inte ens vara partimedlem för att rösta fram partiets kandidat! Och så gick det som det gick. Ahtisaari, som var medlem i sd, valde att ställa upp i primärvalet och blev vald. Han var inte speciellt känd bland finländare eftersom han bott och jobbat utomlands en stor del av sitt liv, men han hade ett gott rykte. Det bar hela vägen fram, i finalrundan vann Ahtisaari över Svenska Folkpartiets Elisabeth Rehn.

Själva presidentperioden (1994-2000) blev inte riktigt som han hade tänkt sig. Ahtisaari hamnade mitt i ett politiskt spel som han inte kände till, än mindre behärskade. Han var en ny sorts president som satsade på öppenhet, exportfrämjande resor till fjärran länder och så kallade landskapsresor runt om i Finland.

Ahtisaaris globala bakgrund gav presidentämbetet en ny roll samtidigt som Finlands internationella ställning stärktes. Hans för finska förhållanden udda ledarstil, som påminner om den amerikanska, föll inte alla på läppen. Huvudstadspressen var mycket mer kritisk än landsortspressen. Själv säger

Ahtisaari att det hela handlade om att många i etablissemangent ansåg att fel person valdes till president. ”Men det var tur att det fanns folk inom sdp som såg till att det bara blev en period så kunde jag ägna mig åt internationella uppdrag”, tillägger han syrligt.

Fredsmäklandet i Kosovo, Aceh, Mellanöstern och Nord-Irland hade inte blivit av om han valts till president för en andra sexårsperiod. Och då hade han inte fått Nobels fredpris. Skribenterna har intervjuat tiotals personer för att skapa en mångsidig bild av huvudpersonen. Gemensamt för dem alla är att de lyfter fram Ahtisaaris lugn i kritiska lägen och hans oändliga tålmod, samtidigt som han har förmågan att säga svåra saker på ett rättframt men respektfullt sätt. Han är långt ifrån så mjuk som han ser ut.

Tidigare brittiska statsministern Tony Blairs omdöme säger en hel del. ”Både inom politiken och privat är Martti Ahtisaari lika anspråkslös som kompetent. Och han är en mycket anspråkslös person.”

Boken är en diger lunta på 655 sidor. Intressant, ställvis till och med spännande, men historien hade vunnit på en stramare redigering. Boken ges ut på engelska inom kort. En svensk version av nordisten Martti Ahtisaari skulle också fylla sin funktion.

Henrik Wilén

Katri Merikallio, och Tapani Ruokanen: *Matkalla – Martti Ahtisaaren tarina* (På resa – Martti Ahtisaaris historia). Otava, 2011.

MARGOT WALLSTRÖM – INTE DEN ENDA SYMPATISKA POLITIKERN

Författaren och journalisten *Bengt Ohlsson* har skrivit, ja vad är det egentligen? En biografi över Margot Wallström? Nej, det är boken alltför ytlig för att kallas. Ett vänporträtt kommer sanningen närmare. Kanske det slag av bok som partier själva ibland har bekostat för att skapa en idoliserad bild av en ledare inför ett val, även om Bengt Ohlssons bok redovisar en något öppnare bild av hur Margot Wallström är och hur hon tänker än som skulle varit möjligt under åren som minister och EU-kommissionär, eftersom hon idag kan vara mer frispråkig än när hon hade tunga maktpositioner inom Socialdemokraterna, regeringen och EU.

Boken heter *Margot*. Det är ingen slump, en del kvinnliga politiker har via mediernas spegling och kanske också sitt eget öppna förhållningssätt blivit så kända och exponerade att de ofta omnämns med bara förnamnet. Mona, Margot och Maud, ja ni vet direkt vilka som avses.

Beror det på att vi och medierna ser annorlunda på kvinnliga politiker, att

vi gör dem lättviktigare genom att förknippa dem med enbart förnamnet? Jag tror inte det, snarare tror jag det beror på att det handlar om kvinnliga politiker som mer än andra bjudit på sin privata person i offentligheten. Anna Lindh blev aldrig Anna med svenska folket eller Anne Wibble Anne, för att ta två kända kvinnor som var försiktiga med att intimiseras via medierna.

På rak arm är det också svårt komma på någon manlig toppolitiker i dag som så självklart förknippas enbart med sitt förnamn, snarast får man söka sig bakåt i tiden. Per Albin förstås. Tage möjligen. Men knappast Olof, Thorbjörn, Ingvar, Carl, Göran eller Fredrik utan att man i samma mening också använder efternamnet. Kanske bryter Jimmie igenom något slags intimiseringsgräns i dag.

Hur kom boken till? Var Bengt Ohlsson sedan tidigare vän med Margot Wallström och kände ett behov av att skriva denna hyllningsbok? Eller var det bara förlaget Brombergs som anade att boken skulle kunna vara en välsäljande biografi över en av vårt lands mest kända och folkkära politiker?

Jag har själv mött Margot Wallström några gånger och charmats av hennes sympatiska utstrålning. Med tanke på de politiska positioner som hon har haft är hon av allt att döma också en kompetent politiker. Dessutom, som det verkar, rätt oförstörd av den politiska karriären.

Men glorifiering räcker hennes insatser inte riktigt till för.

Bengt Ohlsson har författat ett väl okritiskt porträtt av Margot Wallström. Hennes politiska gärningar går han inte särskilt mycket in på, kanske för att facit blivit relativt magert. Något slags balanserad rättvisa uppstår därmed med tanke på att den erfarna EU-journalisten Emily von Sydow i sin av Margot Wallström icke auktoriserade biografi "Margot Wallström – den svenska modellen", enligt min mening var väl bitsk i sina omdömen, nästan som om hon hade någon privat konflikt att ta ut via boken, och beskrev Wallström som en kvinnlig teflonpolitiker.

Bengt Ohlsson har följt Margot Wallström i hämlarna både i FN i New York och på hemmaplan, bland annat till Jössegatan 15 i västerbottniska Kåge där hon växte upp. Det blir förstås stora kontraster mellan tillvaron på den storpolitiska arenan och den enkla arbetarklassmiljö där Margot Wallström växte upp. Ändå framstår hon i Bengt Ohlssons text som oförstörd av de många åren i maktens korridorer och slutna sammanträdesrum.

Hon är så vanlig, ja nästan som en av oss, tror jag är den bild som Bengt Ohlsson vill förmedla. Jag får uppfattningen att han är offer för sina egna fördomar av politikens makthavare, att det handlar om hårdföra cyniska framförallt män som distanserat sig från de från början rätt enkla människor som de varit. Medan Wallström glorifieras upprepas bilderna av Göran Persson som den buffel som han ofta beskrivits som, inte minst genom det gnisslande sam-

arbetet mellan honom och Margot Wallström. Var det bara manlig härskarteknik? Eller handlade det kanske om att han ansåg henne för politiskt lättviktig?

Jag tror Bengt Ohlssons problem är att han blivit ett offer för sina egna fördomar om hur makt korrumpierar. Även toppolitiker som vant sig vid makt och positioner låter sällan makten stiga dem åt huvudet. Innerst inne förblir de samma personer som de en gång var innan de beträdde de första pinnarna på karriärstegen.

Ibland skriver jag texter där jag försöker polemisera mot vad jag tycker är ett av vårt demokratiska samhälles största problem, det djupa politikerförakt som gror ute i väljarkåren. Jag hävdar att politiker är ungefär som vi andra människor, bara lite hederligare och mer engagerade för att göra vår samhälle bättre än de flesta av oss som sitter bekvämt på åskådarläktaren, vilket tyvärr ofta möter oförståelse hos en allmänhet som alltför mycket låtit sig färgas av mediernas skandalrubriker.

Jag har genom åren hunnit träffa otaliga av vårt lands ledande toppolitiker och faktiskt gillat nästan dem alla, när jag vunnit deras förtroende och kunnat föra samtal vid sidan av den politiska agendan.

Tyvärr är det en bok som aldrig fick stor spridning, men om man skall förstå av vilket virke våra toppolitiker är rekommenderar jag boken "Trygghetsmakarna" av Annica Öhman som kom ut redan 1991 och skildrar några av våra mest kända politikers bakgrund och förmänskligar dem på samma sätt som Bengt Ohlsson gör utan att det blir med så insmickrande och förvånande attityd som i hans bok.

Lars J. Eriksson

Bengt Ohlsson. *Margot*. Brombergs förlag, Stockholm 2012.

"HÄRLIG ÄR NORDEN" –

REPORTERN BENGT LINDROTHS UPPENBARELSER

Härlig är Norden är titeln på journalisten *Bengt Lindroths* samlade intryck av 50 års bevakning av Norden och Baltikum som Sveriges Radios mångårige Nordenkorrespondent i Helsingfors och tidigare ledarskribent på Expressen. Bengt Lindroth kallar sina intryck uppenbarelser. Han är tillsammans med Sture Näslund de mest initierade Nordenbevakarna i vårt land.

"Härlig är Norden" hoppas jag blir en oundgänglig bok inte bara för oss nordister utan lika mycket eller mer för den unga generationen av nordbor. Bengt Lindroth säger det också rakt ut i inledningen av boken att syftet med boken är just att övertyga yngre generationer om vikten av att känna till det nordiska samarbetet och den nordiska samhörigheten.

Ty som Lindroth skriver finns en bild i media att "Norden är mossigt och

att Norden är något historien lagt bakom sig i en tid, då EU och Europa och globaliseringen tar över”. Den bilden finner Lindroth missvisande. Han ger i boken kängor åt två utpekade DN-medarbetare, som tycker att Norden är lite som Skansen. Bengt Lindroths slutsats är i stället att det moderna, anpassningsbara och utåtriktade Norden har en viktig mission att fylla i 2000-talets Europa och inom ett allt mer sönderfallande EU.

Lindroth beklagar att svenska och nordiska politiker inte bryr sig mer om det nordiska. Samma ointresse enligt Lindroth råder inom media med några få undantag.

Om den bristfälliga mediebevakningen får han i boken stöd av professorn vid Göteborgs universitet Kent Asp, som skriver att Norden i ett 30-årigt perspektiv fått stryka rejält på foten. Norden passar inte den logik som tillämpas inom medierna. Norden är inte lika konfliktfyllt, lika dramatiskt och vi har för dålig baskunskap för att göra Norden intressant.

Nyhetsjournalister har, enligt Lindroth, en grundföreställning att läsarna inte tycker att Norden är intressant. Detta är inte sant. Över 70 procent av alla nordbor ställer sig positiva eller mycket positiva till nordiskt samarbete, enligt en undersökning från Oxford research. Svenska United minds har för något år sedan kommit fram till ett liknande resultat.

På tal om ointresse inom media för Norden kan nämnas att väldigt få svenska journalister var anmälda till senaste Nordiska rådssessionen i Helsingfors. Utöver de Helsingforsbaserade korrespondenterna kunde de anmälda svenska journalisterna räknas på ena handens första fingrar. Lindroths välskrivna bok har såvitt jag kunnat se endast uppmärksammats i ett fåtal svenska dagstidningar. Varför inte anmälan på dagstidningarnas kultur- och ledarsidor frågar jag mig?

Samma undran har jag till bokhandlarnas presentation av boken "Härlig är Norden". I några centrala bokaffärer i Stockholm har jag inte kunnat finna boken bland nyutkomna böcker. Vems är felet – bokförlagets eller bokhandlarnas – jag bara undrar.

Föreningen Norden har utsett boken till årsbok att användas som presentbok och i den breda folkbildningsverksamhet som föreningen bedriver. Kanske är det lite förvånande att Bengt Lindroth i boken inte närmare beskriver Föreningen Nordens arbete. Han konstaterar kort (sid. 163) att Föreningen Norden bildades 1919.

Däremot har Lindroth förtjänstfullt och med ett ovanligt grepp porträtterat de nordiska länderna via ett antal portalgestalter som CG Mannerheim, Fridtjof Nansen, NFS Grundtvig, Halldór Laxness och Astrid Lindgren. Ett kapitel handlar om den nordiska tanken under trycket av Hitler-Tyskland. Frågan om det finns nordiska särdrag i konst och litteratur besvaras av författaren med ett rungande ja. Lindroth urskiljer också en nordisk kosmopolitism.

Omslagsbilden på boken är tagen från författaren Rosa Liksoms Burka-projekt. En kvinna i blå burka sitter på en klippa i åländska skärgården. Bara det omslaget borde locka till inköp av boken.

Förre riksdagsledamoten, numera rektor i Madrid, Mauricio Rojas myntade för några år sedan begreppet ett slags Nordic Light, en ”lätt nordism”, en mental tillhörighet. Rojas menar, inte minst med tanke på att allt fler invånare i Norden kommer från icke-nordiska kulturer, bättre skulle känna igen sig. Ja, varför inte?

I insiktsfulla boken ”Härlig är Norden” om det nordiska samarbetet och dess brister pekas vidare på de möjligheter som bättre borde tas till vara för de nordiska länder, som ingår i EU. Utrikespolitiska institutet i Helsingfors har i en skrift konstaterat att ny energi bör föras in i umgänget nordiska EU-länder emellan. De nordiska länderna måste göra mer motstånd, när de vid EU-beslut stöter på problem för små stater. Enligt rapporten från Helsingfors har de nordiska EU-länderna varit dåliga på att verkligen fånga upp egna regionala fördelar man kunnat vinna genom ett nordiskt ”förarbete”.

Ja, mycket kan säkert göras bättre och mer effektivt i det nordiska samarbetet. I en ABF-debatt om Lindroths bok menade dock vår svenske Reykjavik-ambassadör Anders Ljunggren att vardagsnordismen aldrig varit bättre än nu. Över 700 nordiska institutioner och föreningar sägs arbeta nordiskt.

Detta är något för Sverige att ta tag i då vi i år är ordförandeland i det nordiska regeringssamarbetet. Vår Norden-minister Ewa Björling sade vid presentationen av programmet i Helsingfors att nu skall det snackas mindre – nu skall det bli mer verkstad. Låt oss hoppas att det blir så!

Kan inte låta bli att som slutkommentar citera en mening i Bengt Lindroths bok som Halldór Laxness, lär ha sagt: ”Vi alla nordbor är i behov av att fara bortåt i världen för att sedan längta hem och förstå hur vi kan härda ut i vår periferi”.

Bertil Jobeus

Bengt Lindroth. *Härlig är Norden. En reporters uppenbarelser*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2012.

TRE HUVUDVÄRKAR FÖR TAGE ERLANDER.

Några nedslag i dagböckerna 1963-64.

Med äldste sonen *Sven Erlander* som utgivare är publiceringen av f.d. statsminister Tage Erlanders dagböcker nu uppe i hela 13 volymer. Den senaste utgåvan omfattar de – inte minst inrikespolitiskt – händelserika och för den svenske regeringschefen så omtumlande åren 1963-64. Då hade Erlander varit statsminister i mer än ett och ett halvt decennium.

Tre frågor åsamkade Tage Erlander stora bekymmer eller kanske rent av huvudvärk. Det var spionaffären Wennerström, den av Rickard Sandler (miss)ledda Författningsutredningen och den försvunne diplomaten Raoul Wallenbergs öde.

Men dagböckerna inleds med ett besök som Tage Erlander gjorde i Paris hos president de Gaulle. Den svenske statsministern gästade den franske statschefen kort efter det att generalen vid en uppmärksammas presskonferens uttryckt sina starka betänkligheter mot ett brittiskt inträde i EEC. Förutom Storbritannien hade även Danmark och Norge ansökt om medlemskap i den dåvarande sexstatsmarknaden. Sverige nöjde sig i denna ansökningsomgång med att ansöka om associering. Skälen till detta hade Tage Erlander utvecklat i sitt mycket uppmärksammade och EEC-kritiska s.k. Metall-tal på sensommaren 1961. Sammanträffandet med de Gaulle var en upplevelse av enorma mått, antecknar Erlander i dagboken den 15 januari 1963. På franskt håll hyste man stor förståelse för varför Danmark ansökt om medlemskap i EEC – det var jordbruket som tvingade vårt södra grannland till detta – men utrikesminister Couve de Murville kunde för sin del alls inte begripa varför Norge envisades med EEC-medlemskapet. I flygplanet hem till Stockholm noterar Erlander i dagboken:

”Presidenten var en ytterst intressant upplevelse. Vänlig, genomtänkt, med starka moraliska bindningar, angelägen om att göra ett gott intryck som kunde uppfattas som en strävan att låta gästen känna trivsel och sin egen betydelse.”

1954 hade Författningsutredningen tillsatts med den socialdemokratiska veteranpolitikern Rickard Sandler som ordförande och statsvetarprofessorn Jörgen Westerståhl som sekreterare. Författningsfrågan kom att bli ett slags grus i skon för Erlander. I takt med att det långdragna utredandet började närma sig sitt slut återkommer Sändlers namn allt oftare i dagböckerna. Den 1 mars 1963 konstaterar statsministern att författningsförslaget inte skulle bli färdigt så att det kunde tas upp av riksdagen före valet 1964. Sveriges grundlag ändras med stöd av två på varandra följande riksdagsbeslut och ett mellanliggande val. Erlander förefaller missnöjd med och överraskad över att utredningen i sista stund kastat fram förslag om ett nytt valsystem för de föreslagna 60 regionvalda riksdagsledamöterna. ”I sista stund frågar Sandler mej för första gången om utformningen av ett av utredningens förslag”, suckar Erlander. Vid en socialdemokratisk distriktskonferens i Gävle några veckor senare håller Erlander och Sandler var sitt tal – statsministern om de Gaulle och jordbrukspriserna medan Sandler talade i en halv timme om författningsfrågan. ”Mer lysande kunde det inte göras, när det gäller ett så egendomligt förslag”, morrar Erlander som nu kommit fram till att det kommunala sambandet borde återspeglas i författningen. När det stundade partiöverläggningar om författningen 1964 förelåg det flera olika alternativ.

Erlander återkommer av och till i sina anteckningar till grundlagsfrågorna vars lösning alls inte kom att följa Författningsutredningens och Rickard Sandlers intentioner. Den senare avled för övrigt på hösten 1964. Den efterföljande Grundlagberedningen fick i stället kratsa de författningspolitiska kastanjerna ur elden. Den lade i sinom tid fram förslag om enkammarriksdag och gemensam valdag för riksdagen, landstingen och kommunerna. Erlander fick gehör för sin syn på sambandet mellan rikspolitik och kommunalpolitik. De tre borgerliga partierna med folkpartiledaren Bertil Ohlin i spetsen kunde glädja sig åt en vid ett och samma tillfälle vald enkammarriksdag med en fyraprocentig mandatspärr. 310 fasta mandat och 40 (sedermera 39) utjämningsmandat var det som svenska folket i val vart tredje år skulle bekläda för perioden 1971-1994. Sedan övergick Sverige till fyraåriga mandatperioder.

Vid midsommartid 1963 briserade den s.k. Wennerström-affären. Den svenske flygöversten Stig Wennerström greps då misstänkt för spioneri för Sovjetunionens räkning. Jag gjorde värnplikten på Svea Livgarde och minns hur kompanichefen kapten Bagge ställde upp oss på kaserngården och berättade om det dramatiska avslöjandet. ”Jag skäms som svensk officer över det landsförräderi som överste Wennerström gjort sig skyldig till”, dundrade kapten Bagge.

Tage Erlander befann sig på semester på Riva del Sol sedan närmare fjorton dagar tillbaka när spionaffären briserade. Först den 23 juni dvs. dagen efter midsommardagen fick den svenske statsministern kännedom om spionskandalen. Det var utrikesminister Torsten Nilsson som ringde honom på semesterorten i Italien. Spionskandalen kom att sätta Tage Erlander hårt på prov. Gång på gång frågar han sig varför man inte underrättat honom om de misstankar som sedan länge funnits mot den svenske flygöversten Wennerström. En månad efter avslöjandet oroar sig Erlander ute på Harpsund för hur han ska kunna klara Wennerström-affären. Den 18 juli skriver han i dagboken:

”Den blir för mej en så stor belastning att jag inte kan utöva mitt ledarskap. Det är möjligt att jag överdriver här ute, men nog förefaller det mej helt obegripligt att man från de berörda kollegernas sida inte ansett sej behöva vid något tillfälle inhämta min mening.”

Den 10 augusti 1963 samtalar Erlander med inrikesminister Rune Johansson. Han noterar två dagar senare i dagboken: ”Jag avslöjade hur pass djupt kollegernas uppträdande i Wennerström-affären skakat mej och jag vidhåller min avsikt att gå senast under 1964 års kongress om inte Wennerström-stormen då fortsätter”. Den som för Erlander framstår som mest lämplig att ta över statsministerposten är vid denna tid finansminister Gunnar Sträng. Den 11 september 1963 ställer Erlander frågan i dagboken: ”Kan jag avgå vid partikongressen. Ja, om vi är beredda, att satsa på Sträng som är den ende i

gänget som har den ställning, att han blir accepterad som ledare. Med Palme och Wickman vid sin sida som inspiratörer, blir Sträng en bra partiledare och statsminister. Trots sin liberala grundåskådning”.

Några månader senare träder Olof Palme in i regeringen som konsultativt statsråd. Men Erlander rider ut stormen kring spionskandalen och sitter kvar som statsminister i ytterligare sex år. När valet av efterträdare sker vid partikongressen på hösten 1969 står det mellan Olof Palme och Gunnar Sträng. Den myndige finansministern avsåg sig kandidaturen och då kunde Olof Palme enhälligt väljas till ny partiledare.

En annan fråga som upptog mycket tid för Erlander var den försvunne svenske diplomaten Raoul Wallenbergs öde. Frågan togs upp när Sovjetunionens ledare Nikita Chrustjov kom på besök i Sverige vid midsommartid 1964. Erlander uttrycker i dagboken sitt missnöje med Chrustjovs uppträdande när Raoul Wallenbergs öde fördes på tal under överläggningarna mellan den svenska och sovjetiska statsledningen. Erlander anser till en början att Chrustjov uppträder lögnaktigt, men ändrar sig och får intrycket att Chrustjov blivit lurad av sina medarbetare. Den svenska regeringen önskade fortsatta driva sin efterforskningslinje som Chrustjov dock ställde sig avvisande till.

På det nordiska planet kvarstår Tage Erlanders kritiska inställning till Nordiska rådet (NR). Han deltar pliktskyldigt i rådssessionen i Oslo i februari 1963 men är relativt nöjd med sitt tal inför plenarförsamlingen som han dock finner väl mångordigt. Han erbjuder svenskt bistånd till Danmark när det gäller förhandlingarna med EEC om jordbruksvarorna. På tåget hem från Oslo antecknar han: ”Nordiska rådet är naturligtvis en misslyckad institution i nästan alla avseenden. Men att rikta någon särskild kritik mot årets session vore orättvist.” Han harangerar både trätobrodern Bertil Ohlin och statsministerkollegan Einar Gerhardsen för deras utmärkta tal i samband med den norska regeringens middag. Instämmer gör han i partibrodern K A Fagerholms kritik mot de många experternas närvaro vid rådssessionen. Han noterar i förbigående att tjänstemännens ställning är långt starkare i Norge än i Sverige. Det är väl ett arv från den danska och den svenska tiden, konkluderar han.

Inte heller rådssessionen i Stockholm 1964 faller Erlander i smaken. ”Vad tjänar Nordiska rådet till?” frågar han i en dagboksanteckning den 16 februari 1964. För egen del har jag mitt allra första minne från det officiella nordiska samarbetet just från rådssessionen i Stockholm 1964. Jag satt på läktaren och hörde statsrådet Ulla Lindström tala om ”purfinnar”. Det var ett illa valt uttryck som Ulla Lindström fick äta upp många gånger i efterhand. Den lika skoningslöse som briljante talaren, finlandssvensken K A Fagerholm häcklade henne vid en journalistmiddag i slutet av rådssessionen just för detta uttryck.

Den 347 sidor långa 13:e dagboksvolymen bjuder på lika intressant

politisk läsning som de föregående. Man slås än en gång av hur mångsidiga Erlanders intressen var. Han ser ”Kuppern” Johannesen beseгра Jonny Nilsson på 5.000 meter vid EM på skridsko i Göteborg 1963. Han är med och hejar fram löparen S O Larsson när denne sätter svenskt rekord på 3.000 meter på Stockholms Stadion. Han läser och förfasar sig över Herbert Tingstens tredje memoardel *Mitt liv. Tidningen 1946-52*. Han retar sig på vad stora och små svenska dagstidningar skriver om det politiska skeendet. En nagel i ögat på honom är den frisinnade *Västerbottens-Kuriren* (VK) som utkommer i Umeå. Gång på gång irriteras han över VK:s skrivelser. Dess politiske redaktör Matts Balgård anser han till och med vara sällsynt tarvlig. Men även de egna partiorganens redaktörer får sina fiskar varma. *Ny Tids* fd chefredaktör Kaj Björk hade uppenbarligen inte fullt ut förstått Erlanders snillrika tankar om det kommunala sambandet i författningsfrågan. Vid en debatt i Göteborg i september 1964 konstaterar Erlander nöjt att Björk till slut stod ensam om sin uppfattning i författningsfrågan trots att han sått många ”giftblomsterfrön” tidigare.

Fem år återstår nu att offentliggöra av Tage Erlanders dagboksskrivande från statsministertiden 1946-69. Förhoppningsvis kommer den intressanta och unika dagbokssviten att kunna föras till ett slut. Den saknar motsvarigheter i svensk och nordisk politik.

Claes Wiklund

Tage Erlander. Dagböcker 1963-1964. Utgivna av Sven Erlander. Gidlunds förlag, Hedemora 2012.

KRIMINALGÅTE FRA VIRKELIGHETEN

Brannen om bord på Scandinavian Star natten til 7. april 1990 er fremdeles en gåte. 159 mennesker omkom i brannen som må ha vært påtent. Tragedien rammet tyngst i Norge, men er på mange måter et felles skandinavisk anliggende. Gåten gjelder ikke bare hvem som tente på skipet, men hvordan brannen kunne få så katastrofale følger. Det er også klart at brannen blusset opp eller på uforklarlig vis fikk ny næring etter at dødsbrannen var slukket.

Eierforholdene til skipet er også kompliserte, om ikke fullt så gåtefulle. Konspirasjonsteoriene florerer mer enn 20 år etter ulykken, og det er kanskje ikke så merkelig når så mange etterlatte ble påført slik enorm lidelse og aldri har fått svar på sine mange spørsmål. Det synes helt opplagt at skipet aldri skulle ha lagt fra kai i Oslo ulykkesnatten – det alene er mer enn nok til å kalles kriminelt. Den som sitter med det endelige ansvaret for alt som skjedde – ikke pyromanen eller brannstifteren – men den som eide eller disponerte skipet og sørget for at det la ut på denne turen, må kunne beskrives som Norgeshistoriens største masse-morder. Den ansvarlige reder var dansk,

men hvem eide skipet? Hvem fikk forsikringsoppjøret? Og hvordan fungerte ansvarsdelingen mellom norske og danske myndigheter? Nektet gåtene å la seg løse, eller har vi her et ekstremt eksempel på at man i alle fall kommer nærmere en løsning eller i det minste en godt begrunnet antagelse for hendelsesforløp og ansvarsfordeling ved å følge pengesporet minst like tett som politietterforskning og bevis knyttet til den første brannen?

Den norske krimforfatteren *Kjell Ola Dahl* har skrevet de to første bøkene i en planlagt trilogi fra moderne norsk nærlingslivshistorie. Han ble derfor forespurt om å ta for seg Scandinavian Star-ulykken som i 2010 var blitt 20 år gammel, men ikke på noe vis var lagt død eller falt til ro i det offentlige rom. Spekulasjoner og rykter om forsikringssvindel og dårlig etterforskning var de mest fremtredende trekk, uten at vesentlig ny informasjon var kommet på bordet. Noen sørget hele tiden for å holde saken varm og nektet å slippe den. Til det var altfor mye uklart; til det var sorgen og fortvilelsen etter så mange og så store tap umulig å glemme. Denne situasjonen – at så mange nektet å gi slipp på saken og alt det uopplarte rundt den – ga forfatteren store utfordringer, men også gode muligheter til å trekke på innsamlet, lagret, systematisert og analysert materiale fra dem som virkelig kjente saken fra innsiden og nektet å godta forklaringene som de ble avspist med.

For Kjell Ola Dahl ble utfordringen ikke bare å samle inn og ordne et stort materiale som pekte i mange retninger, men å sortere vekk konspirasjonsteorier og beskyldninger som like gjerne ble skapt ut fra behovet for hevn som for rettferdighet. Det ble ingen lett oppgave – forfatteren presenterer seg selv tidlig i boken som en av dem i hele landet som visste minst om ulykken. Det gjorde jobben enda større, men gjorde også at han nærmest uholdt kunne gå inn i virvaret av selskapsstrukturer, skatteparadiser, eierforhold, politirapporter, øyenvitneskildringer.

Resultatet ble en dokumentarisk roman der undersøkeren og den prosess han går gjennom, strukturerer hele fremstillingen. Det kan virke litt omstendelig og gammelmodig – nesten slik man gjorde på 1970-tallet – men det har den fordel at forfatteren spiller med åpne kort og at vi som lesere hele tiden ser hva som blir sagt, tenkt og gjort. Det som kan etableres som fakta får stå for seg selv, før det blir gjenstand for analyse og satt inn i den større sammenheng – og da kan vi følge argumentasjonen og se om slutningene som nås er rimelige i forhold til det faktamaterialet som er lagt fram. Det er også redegjort godt og grundig for en serie naturlige og mindre opplagte gjetninger omkring selve ildspåsettelsen, og det Dahl til slutt kommer fram til, virker ganske overbevisende. Spørsmålet om han til slutt har løst gåtene omkring Scandinavian Star og den dødelige seilassen i 1990, er avhengig av hvilke ”gater” vi vil ha svar på.

Her er det åpenbart at det å lete seg fram gjennom et svært materiale og en rekke intervjuer med mennesker som har lidd og sørget og bearbeidet opplevelsene sine i to tiår, fører undersøkeren på sporet av helt andre og helt avgjørende spørsmål enn akkurat hvem som tente på og helt direkte kan tilskrives skyld. Med en brannstifter om bord, ville mange dødd og mye gått galt uansett. Men med en båt som var under ombygging og hvor det meste av sikkerhet og redningsutstyr var mangelfullt – bl.a. en utrent besetning som knapt kunne kommunisere seg imellom eller med andre – kommer alle de andre spørsmålene som etter alt å dømme bare kan gis antydningssvare ved å følge kjøp og salg, spekulativ forretningsdrift, skatteregler, forsikringsoppgjør – kort sagt ved å følge økonomiske transaksjoner så langt dokumentasjonen gjør det mulig.

Scandinavian Star ble overdratt fra det amerikanske selskapet SeaEscape 30. mars 1990, men da det kom i brann, var det ennå ikke betalt. Deler av mannskapet var ansatt i SeaEscape, og forsikringsoppjøret gikk til dette selskapet. Brannene som oppsto lang tid etter selve dødsbrannen finnes det i følge boken ikke forklaring på om de ikke ble påsatt med vitende og vilje for å skade skipet mest mulig – nettopp med tanke på bedre forsikringsoppgjør om skipet måtte kondemneres.

Svaret på de enkleste gåtene er altså en pyroman som antenner dødsbrannen, og så en rekke påsatte branner i ettertid uten beviselig tilknytning til første brannen. Sannsynligheten for at en pyroman – som selv omkom i brannen – tente på, er overveiende stor. Det er også svært vanskelig å forklare brannene etterpå uten nettopp å ty til forklaringer som dem Kjell Ola Dahl har sannsynliggjort i sin dokumentariske spenningsbok. Den vil kanskje kunne katalogiseres under det som kalles "true crime", men er mer en dokumentarroman der selve den lange prosessen som fører til konklusjonene gir boken dens struktur. Vi følger en forfatter som vet lite til å begynne med, men som til slutt har samlet så mye materiale at det knapt er mulig å komme særlig videre i jakten på begrunnelser og forklaringer.

Alt som skrives om Scandinavian Star, også 20 år etterpå, er vondt å lese. Samtidig er det befriende at forfatteren har holdt seg til saken, og dermed unngått både konspirasjonsteorier og enkeltskjebner som ville få tårene til å stenge for leserens innsyn i en dramatisk og tragisk historie.

Hans H. Skei

Kjell Ola Dahl. *Dødens seilas. Scandinavian Star og gåtene*. Pax Forlag, Oslo 2012.

KONG OSCAR II OG ANTON CHR. BANG
– EN NORSK-SVENSK FORBINDELSE PÅ HØYT NIVÅ

I forbindelse med et arbeid om en glemt og tidlig død norsk forfatter måtte jeg lese Biskop *Anton Chr. Bangs* selvbiografi, *Erindringer* fra 1909. Denne boken er berømt for sine mange indiskresjoner; Bang unnlater aldri å karakterisere og dømme alle de mennesker han kom i kontakt med – helt fra sine unge år og gjennom periodene som prest, professor, statsråd og biskop – stadier i liv og karriere som selvbiografien er disponert etter. Bang (1840-1913) var for unionen, og fikk det rimelig nok ikke enkelt da den gikk i oppløsning og han måtte holde talen da en norsk konge skulle krones i Nidarosdomen. Kanskje var det spesielt vanskelig fordi han faktisk ikke bare hadde truffet Kong Oscar II ved flere anledninger, men var en varm beundrer av ham og langt på vei en venn. Fra små kår i en fisker- og bondeslekt på kysten av Helgeland hadde Bang nådd høyere enn noen kunne drømme om, og ikke skal vi vel i dag vurdere det som svikt at han vokste ut av den stand og klasse han var født inn i og helt ut kom til å tenke som embetsmenn flest. Som statsråd i en Høyre-regjering på 1890-tallet – med opphold på Statsrådshotellet i Stockholm – var det lett å agere med største selvfølghet ut fra den makt han hadde fått og som han hadde gjort seg fortjent til.

Bang møtte Kong Oscar II første gang omkring 1880 – nøyaktig datering mangler i selvbiografien. Bang hadde publisert et foredrag om «Voluspå» fra *Den eldre Edda*, og fikk via en kammerherre beskjed om at kongen ønsket å få et eksemplar av dette skriftet. Det ble overrakt i audiens hos kongen. Når Bang slik var blitt kjent med kongen, sendte han sitt skriftstykke om Keiser Julian – *Julian den frafalne* – til kongen. Dette skriftet kom ut til jul i 1881, så det må være like etter dette tidspunkt at Kong Oscar II fikk det i hende. Og kongen må ha lest skriftet – for det kom tydelig til uttrykk neste gang Bang møtte kongen:

Kong Oscar og Dronning Sophie er i Kristiania, det kan ikke ha vært lenge etter, og dronningen står i spissen for en basar som besøktes av så mange at det var som «en Folkevandring fra Byen toger opp over Slotsbakken.» Bang med frue går også der, og da kongen får øye på Bang, «stevner han lige mod mig, tager mig under Armen og fører mig til en Sofa, hvor han tager Plads og beder mig sætte mig ved Siden av sig.» Kongen har med interesse lest boken om Keiser Julian, og prater nå med Bang i over en halv time – Bang som ennå ikke er kommet lenger frem enn til å være sykehusprest på Gaustad! At mennesker som ikke har brydd seg om Bang før, nå viser ham velvilje og oppmerksomhet fordi Kongen har talt med ham, styrker den selvbiografiske Bang i sin menneskeforakt!

Senere i livet, av hensyn til unionen som Bang har vært en varm forsvarer

av, blir han kirkestatsråd i det andre stangske ministerium i 1893 (Emil Stang er statsminister), og oppholder seg som nevnt en tid i Stockholm. Men hans statsrådstid blir kort, regjeringen går av i 1895, Bang og de andre statsrådene i Stockholm reiser hjem i all hast. Kongen kommer til Kristiania et par dager senere; Bang hadde ikke engang fått tid til å ta avskjed med ham før hjemreisen. Men det blir gjort opp for i rikt monn ved avgangen som statsråd. Slik skriver Bang om dette:

«Det var vemodigt at tage Afsked med Kong Oscar, som jeg havde faaet mere og mere kjær, og som havde givet mig saa mange Beviser paa Yndest og kongelig Naade. Efterat jeg havde faaet min Afsked som Statsraad, viste han mig den særlige Opmærksomhed at dekorere mig med sin Belønningsmedalje for Videnskab og Kunst; han oversendte mig den ledsaget af en egenhændig Skrivelse, hvori han i anerkjendende Ordslag takkede mig for den Tid, jeg havde været Medlem av hans Raad, og endte med at betegne sig som min stedse oprigtige Ven.»

Deretter følger lange beskrivelser av mange og lange samtaler med kongen, og mange argumenter for at han hadde vært like mye norsk som svensk konge. Offentlig blir Kong Oscar beskrevet som en tiltalende skikkelse, i privat omgang som en riktig «Tjusare».

Anton Chr. Bang ble som nevnt senere biskop (fra 1896 til 1912), og ble en av de mest dekorerte personer i Norge gjennom alle tider. Men vi gjør sikkert klokt i å tro at hedersbevisningene nettopp fra unionskongen Oscar II var noe av det han satte aller mest pris på.

Hans H. Skei

TOBLERONE-AFFÄR OCH ANDRA INTRIGER – SVENSK SOCIALDEMOKRATI INIFRÅN

Att det Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP) rymmer konkurrerande falanger och skilda politiska vägval vet alla som följer politiken. Att dessa fraktioner företräds av starka personligheter med maktambitioner är knappast någon hemlighet. Liksom inte heller att partitopparna då och då tar strid för sin sak.

I två böcker utkomna 2012 och båda författade av tidigare pressekreterare till två av Socialdemokratiska partiets främsta kvinnliga politiker, bekräftas bilden med råge.

Mikael Romero var Mona Sahlins pressekreterare under den så kallade Toblerone-affären, och *Eva Franchell* arbetade på samma post hos miljöminister Anna Lindh 1994-98. Bägge ger sin personligt färgade bild av historiska skeenden i svensk politik och väjer inte för att lämna ut de individer som de finner misshagliga.

Franchells bok är journalistisk med ett feministiskt grundackord och hoppar mellan decennierna; barndom, ungdomstid, studieår och yrkeserfarenheter, samt givetvis de år hon deltagit i politiken eller bevakat den som journalist. Romero föredrar en personlig stil med mycket av känslor och upplevelser. Han berättar i strikt kronologisk ordning.

För mig är det särskilt intressant att följa skildringarna av de skeenden där massmedia bevakat statsråden explicit. Under 1992-1993 hade jag förmånen att arbeta som pressekreterare åt arbetsmarknadsminister Börje Hörnlund, en av Centerpartiets ministrar i Bildt-ministären.

Hörnlund gavs ett av de svåraste fögderierna i regeringen, Arbetsmarknadsdepartementet, då det borgerliga styret sammanföll med finans- och arbetslöshetskrisen på 90-talet. Jag glömmer aldrig känslan som infann sig när jag bara några dagar gammal på posten som informationssekreterare måste störa ministern i ett möte och lämna fram en lapp med texten ”Räntan 500 procent”. De turbulenta veckor som sedan följde blev något av en pärs för alla inblandade. Många drabbades svårt av arbetslöshet och räntechock.

Reflektionerna kring pressekreterarens roll i båda böckerna är högingtressanta för en läsare som själv sprungit på posten. För stillasittande blir det inte mycket av i det jobbet. Eva Franchell beräknar att hon och Anna Lindh genomförde 800 resor tillsammans. Pressekreteraren blir ministerns ständiga följeslagare och i bästa fall bollplank och vän. Under resorna hinner man prata och mötena med människor berikar.

Börje Hörnlund hade knep för att hantera media. ”Jag vill se dem i ögen” kunde han säga på sin oefterhärmliga norrländska de gånger jag undrade om det inte gick bra med en telefonintervju. När han var missnöjd med en artikel stegade han själv upp på redaktionen (oftast *Aftonbladet*) och talade med chefredaktören mellan fyra ögon. Oftast med avsett resultat. Dementi och till och med stoppande av artikel som redan låg klar för publicering hörde till framgångarna.

Närheten till ministern kan vara mer eller mindre vänskaplig. Den bidrar hur som helst till att en skildrare av skeendena senare kan krydda avgörande historiska och politiska händelser med sina egna känslor och upplevelser, samt anekdoter och kvalificerat skvaller. Och det gör både Franchell och Romero.

Ett bra exempel är Eva Franchells konsekvensanalys av dåvarande utrikesministerns för tidiga bortgång. ”Anna Lindhs död förändrade den politiska bilden i Sverige, Europa och världen. För mig innebar den att hon aldrig mer skulle ringa och säga: *Hej det är bara jag*. Tänk att hon alltid inledde våra samtal med de orden.”

Skribenterna hyllar sina tidigare chefer och båda tar det för självklart att de bägge toppolitikernas väg mot toppen var utstakad. Om bara inte det ödesdigra

hade hänt. I Mona Sahlins fall Toblerone-affären 1995, enligt Romero som en följd av illvilliga politiska motståndares agerande i kulisserna och läckor till media. Och i Anna Lindhs fall till följd av en galnings meningslösa våld.

I båda skildringarna framträder den tidigare partiordföranden Göran Perssons närmaste man Pär Nuder – statssekreterare, samordningsminister och finansminister – som en av många arga konkurrenter till partiledarskapet. Varken Mona Sahlin eller Anna Lindh tycks ha hyst några varmare känslor för Nuder och de frostiga relationerna var sannolikt ömsesidiga. När Mona Sahlin 2007 äntligen når partiledarposten, efter Göran Perssons avgång, dröjer det inte lång tid förrän hon avlägsnar Nuder från posten som ekonomisk-politisk talesman i opposition och förpassar honom till ”gubbhyllan”, som han själv uttryckte det.

Gubbväldet återkommer som tema i båda böckerna, mest hos Franchell. Hon kritiserar Göran Perssons behandling av Margot Wallström i valrörelsen 1998. Persson tog över presskonferenserna och när Wallström fick ordet mot slutet ”vände han sig bort, fingrade på mikrofonen, suckade, trutade med läpparna och gjorde uttråkade miner”.

Även Anna Lindh hade sina duster med Göran Persson. Enligt Franchell låg hon ”i ständigt strid” med honom. Kompromissandet slet på Anna Lindh, menar författaren, som är väl medveten om den beundran som många hyst för Göran Persson. Hon tycks dock inte dela den.

En bild från valrörelsen 1994: ”Socialdemokraterna kontrade med Mona Sahlin som turnerade i jeans och hennad punkfrisyr. Hon fick regera en sommar, men sedan kom hösten. Valdagen närmade sig och tungviktaren Göran Persson klev in på scenen. Det knakade i golvtilljorna och hela den etablerade medie- och marknadsvärlden backade undan ett steg i stum beundran för en riktig karl.” Den sortens bitska sammanfattningar finns det gott om i boken och de ger färg och krydda åt anrättningen, oavsett om man håller med i sak eller inte.

Mikael Romeros skildring tillför en hittills förbisedd dimension i historieskrivningen: den för mediedrevet utsattes position och upplevelser. Omslagstexten kallar Toblerone-affären en stark inifrån-skildring av ett av de mest uppseendeväckande mediala dreven i modern svensk historia. ”En av svensk journalistiks mörkaste stunder”. I bakgrunden agerade ”rädda och anonyma män i partiets översta skikt.”

Den som är intresserad av initierade skildringar från politikens innersta rum får här sitt lystmäte tillfredsställt. Romeros styrka är just de personliga skildringarna och reflektionerna; vrede, besvikelser och gråt, liksom triumfer och segrar (dock inte den slutgiltiga segern). Leenden, skratt, vardagshändelser och vänskap finns mellan de förbundna. Fienden lurar bland politiska motståndare och kanske mest i rörelsens led...

Ibland tar lovorden överhanden. Och i nästa andetag besvikelsen över att Sverige – på grund av Toblerone-affären – aldrig fick sin första kvinnliga statsminister (Mona Sahlin). Därmed missades en historisk chans och landet gick miste om de stordåd som en kvinnlig ledare hade kunnat uträtta för jämställdhetens, fredens och rättvisans sak.

En rad då ledande journalister, politiker och topptjänstemän passerar revy – inte alltid i så smickrande dager. Men att min gamle chef Börje Hörnlund i riksdagens plenisal ger Mona Sahlin en tröstande klapp på axeln mitt under Toblerone-affärens värsta dagar, noterar jag med ett leende.

Vissa reportrar bad om ursäkt eller framförde ett beklagade när krutröken lagt sig över Mona Sahlin tagit timeout. Den samlade kraften i ett mediedrev, närmast att likna vid en medial tsunamivåg, är det som Romero skildrar och tänkvärt reflekterar över. Som ”biljakterna, skvallret, läckorna, foto-graferna som fotar in genom fönstren, konfrontationen med Monas barn. Proportionerna. Det smutsiga eller omfattningen av bevakningen som inte liknar något annat.”

Men inte enbart media agerade då affären skenade. ”Jag sitter ensam kvar sent på jobbet som vanligt. Och funderar. Vem är vän? Vem är fiende? Det läcker hela tiden. Media fortsätter att publicera saker som inte stämmer. Ingen vill kolla fakta med mig. Knivar i ryggen från partivänner.”

Uttrycket ”det blåser hårt på toppen” besannas. Vinden piskar inte bara utifrån. Långt inne i maktens korridorer förnims iskylan.

Bo Högländer

Mikael Romero. *Tobleroneaffären – varför Sverige inte fick sin första kvinnliga statsminister*. Norstedts, Stockholm 2012.

Eva Franchell. *Partiet – En olycklig kärlekshistoria*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2012.

EKONOMI ÄR ATT VÄLJA

Assar Lindbecks memoarer

I Maud Nycanders och Kristina Lindströms uppmärksammade film *Palme* intervjuas ett antal personer, som under årens lopp hade kontakt med Olof Palme. Bland dessa saknas dock en viktig person. Det är nationalekonomiprofessorn *Assar Lindbeck*, som under många år stod Palme nära. Detta framgår av Lindbecks intressanta memoarbok *Ekonomi är att välja*. Där får man till och med veta att Lindbeck förmedlade kontakten mellan Tage Erlander och Olof Palme. Erlander hade i samband med studentriksdagen i maj 1953 frågat Lindbeck om denne skulle kunna tänka sig att arbeta för honom. Hans tilltänkte medarbetare avböjde med hänvisning till att han snart skulle rycka in i det militära. Som alternativ föreslog han Olof Palme, varpå Erlander replikerade:

”Å fan, är han socialdemokrat”. Därmed inleddes ett långvarigt samarbete mellan Erlander och Palme, som senare ledde till att Palme blev Erlanders efterträdare som såväl partiordförande som statsminister.

Olof Palme och Assar Lindbeck hade träffats inom Sveriges Förenade Studentkårer, där Palme var ordförande. De kom sedan att hålla kontakten på olika sätt under drygt tjugo år. Familjerna blev grannar i Vällingby och umgicks privat. Kontakterna bröts dock hösten 1977, sedan Assar Lindbeck med kraft hade kritiserat förslaget om löntagarfonder. Bakom brytningen låg deras olika syn på samhällsorganisation. Medan Palme brann för politiken, var och är valfriheten Lindbecks grundidé. Lindbeck understryker denna skillnad redan i titeln på sina memoarer, ”Ekonomi är att välja”, en parafraas på Olof Palmes ”politik är att vilja”.

Samtidigt är det uppenbart att Lindbeck på olika sätt deltagit i svensk politik. Under några år på 1950-talet var han medarbetare i Finansdepartementet, där han bland annat kunde genomföra en offentlig utredning som 1956 blev hans licentiatavhandling *Statsbudgetens verkningar på konjunkturutvecklingen*. Senare kom han också att spela stor roll för den ekonomiska politiken på 1970-talet som ledamot i Bjurel-kommissionen och på 1990-talet som ordförande i den kommission som kom att bära hans namn. Han har också i olika sammanhang genom skrifter och föredrag pläderat för system som präglas av mångfald, konkurrens och decentralisering. Tidiga exempel på detta är hans kritik på 1960-talet av bostadspolitiken och jordbrukspolitiken i Sverige. Lindbeck har således inte bara verkat som forskare och lärare utan har under hela sitt verksamma liv tagit den tredje uppgiften på största allvar.

Mot den här bakgrunden förefaller det väl blygsamt när Lindbeck i bokens epilog skriver att han inte tror sig ha haft ”något större direkt inflytande på svensk ekonomisk politik” men att han möjligen haft en indirekt effekt via undervisning, forskning och offentliga utredningar. Att han som lärare, forskare och utredare haft betydande påverkan är uppenbart, men han tycks också ha haft ett avsevärt direkt inflytande på svensk ekonomisk politik. Vid ett seminarium ett år efter det att Lindbeck-kommissionen publicerat sin rapport hade nära hälften av dess förslag genomförts och senare bedömningar pekar på att två tredjedelar verkstälts. Dessutom har Lindbeck sannolikt påverkat genom sina ibland drastiska formuleringar t.ex. då han kritiserade det dåvarande svenska skattesystemet för att det stimulerade ”läkare att operera sina segelbåtar snarare än sina patienter, och tandläkare [...] att borra brunn på sommartorpet i stället för att borra tänder”. Det ligger därför nära till hands att ställa sig frågan om inte dagens finansminister Anders Borg, som i världen framstår som en mycket skicklig ekonom, borde sända en tacksamhetens tanke till Assar Lindbeck och hans kommission för de förändringar som genomförts på deras förslag.

Om det är svårt att fastställa graden av Lindbecks direkta inverkan på svensk ekonomisk politik, är det betydligt lättare att konstatera hans betydelse för svensk nationalekonomi. Där har han, förutom genom sin egen forskning, spelat en mycket stor roll för att utveckla en ny generation av nationalekonomer. Av hans bok framgår att han som doktorand hade få professorer att vända sig till och att forskarstudierna var outvecklade. Sedan dess har visserligen systemet i sin helhet tillväxt och fått en fastare struktur, men för nationalekonomi i allmänhet och Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet i synnerhet har moderniseringen och internationaliseringen varit starkare än på många andra ställen. Institutet, som grundats 1962 med Gunnar Myrdal som förste ledare, var relativt litet då Lindbeck tog över. Sedan dess har det vuxit betydligt och har producerat en rad internationellt framstående nationalekonomer. Bakom denna utveckling ligger Lindbecks förmåga att skapa både betydande resursförstärkningar och ett stimulerande intellektuellt klimat. Institutet har därmed blivit en viktig aktör inom det internationella nationalekonomiska fältet som också påverkat forskningen vid andra lärosäten på ett positivt sätt. Att Assar Lindbeck under ett kvartssekel var ordförande i kommittén för beredningen av besluten rörande Sveriges Riksbanks pris till Alfred Nobels minne, har förstås inte varit någon nackdel för institutet, som under åren sett många prominenta gäster passera.

Lindbecks många publikationer över åren gör att han i stor utsträckning kan basera sin framställning på dessa. I jämförelse med konventionella memoarer innehåller hans bok därmed mindre av skildringar av sammanträffanden med berömda personer. Visserligen omnämns ett stort antal kända politiker och ekonomer i boken, men tyngdpunkten ligger på olika slag av ekonomiska skeenden. På så sätt är "Ekonomi är att välja" en mycket läsvärd sammanfattning av svensk ekonomisk politik under efterkrigstiden. Därutöver ger Lindbeck även internationella utblickar. Särskilt värd att beakta är hans analys av olika ekonomiska system. Som gästforskare i slutet av 1960-talet i ett USA präglad av studentprotester analyserade han den nya vänsterns ideologi och förde fram sina resultat i föredrag. De resulterade i en publikation 1971 med titeln *The Political Economy of the New Left*, som fick stor internationell uppmärksamhet och spridning.

Som bör ha framgått präglas Lindbecks bok genomgående av samspelet mellan ekonomi och politik. På så sätt kan författaren anses ha envetet tillämpat en forskningsansats som under en del år kommit i skymundan för mer renodlade ekonomiska resonemang. Numer upplever emellertid det som på engelska benämns *political economy* en renässans. Assar Lindbeck behöver då inte anpassa sig utan är idag modern genom att han, som han säger i prologen, sedan länge hämtat sina "forskningsämnen direkt från verkligheten snarare

än från forskningslitteraturen”. På så sätt har han blivit en brobyggare mellan ekonomi och politik men också mellan Stockholmsskolans nationalekonomer och den internationella forskningen inom ämnet. Till detta kan läggas att han med sin bok har lyckats bygga broar till en bredare publik genom att han på ett läsvärt sätt, med viss självkritik i efterhand, har kunnat sammanfatta sin forskning under mer än femtio år.

Lars Engwall

Assar Lindbeck. *Ekonomi är att välja*. Stockholm, Bonniers 2012.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Berg Eriksen, Trond, professor i idéhistoria, Oslo
Bergquist, Mats, docent och fd ambassadör, Stockholm
Engwall, Lars, prof. em. i företagsekonomi, Stockholm
Eriksson, Lars J., chefredaktör för Skånska Dagbladet, Malmö
Höglander, Bo, redaktör, Oxelösund
Jobeus, Bertil, fd ambassadör, Stockholm
Skei, Hans H., NT:s norske redaktör, Oslo
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta
Wilén, Henrik, Pohjola-Nordens generalsekreterare, Helsingfors

SAMMANFATTNING

Det första numret under 2013 har ett varierat innehåll med tonvikten lagd på konst och litteratur vad artikeldelen beträffar. NT:s danske redaktör Henrik Wivel inleder med en presentation av Sven-Harrys (Konstmuseum) som öppnades relativt nyligen. Ole Nørlyng förmedlar en ny syn på romantiken i dansk konst. Om hur Strindbergs ”Röda rummet” och Ibsens ”Kjærlighetens komedie” påverkat den polske författaren Stanislaw Przybyszewskis roman-skrivande skriver Knut Brynhildsvoll. Poul Houe har tagit sig an några böcker om förhållandet mellan Danmark och Sverige. Torben Weirup presenterar Fuglsang kunstmuseum på Lolland. Marianne Krogh Andersen har gjort en NT-intervju den uppmärksammade författaren Kim Leine som skriver om Grönland i romanform.

För egen räkning är signerad Jan-Erik Enestam som är Nordiska rådets direktör. Enestam drar en lans för nordiskt försvarssamarbete. Anders Ljunggren uppmanar i sin *nordiska krönika* Norden till att bli en gemensam digital arena och marknad.

Trond Berg Eriksen recenserar i sin *bokessä* ett niobandsverk om det tvåhundraårs-jubilerande Oslo universitet.

Kring böcker och människor består av tio bidrag. Mats Bergquist uppmärksammar en nyutkommen antologi om nordisk säkerhetspolitik. Pohjola-Nordens generalsekreterare Henrik Wilén skriver om sin bortgångne företrädare i ämbetet Gustav af Hällström. Sistnämnda skribent anmäler också en biografi om Finlands fd president Martti Ahtisaari. Skånska Dagbladets chefredaktör Lars J. Eriksson har läst Bengt Ohlssons svårbestämbara bok om den socialdemokratiska politikern Margot Wallström.

Fd diplomaten Bertil Jobeus tar upp Norden-korrespondenten Bengt Lindroths ”Härlig är Norden”. NT:s huvudredaktör tar sig an den 13:e volymen – som avser åren 1963-64 – i Tage Erlanders mäktiga dagbokssvit. Den olösta gåtan om den brunna färjan Scandinavian Star har deckarförfattaren Kjell Ola Dahl skrivit en bok om. NT:s norske redaktör Hans H. Skei anmäler. Samme skribent reflekterar också kring kung Oscar II:s förbindelse med den norska biskopen Anton Chr. Bang med utgångspunkt från självbiografiskt material. Bo Högländer skriver en dubbelrecension av Mikael Romeros bok om den s.k. Toblerone-affären (som hade Mona Sahlin som huvudperson) och Eva Franchells bok om Socialdemokratiska partiets inre liv. Lars Engwall anmäler nationalekonomen Assar Lindbecks memoarer.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Vuoden 2013 ensimmäisen numeron artikkeleissa pääpaino on taiteessa ja kirjallisuudessa, mutta lehden sisältö on moninainen. NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel aloittaa esittelemällä Sven-Harryn taidemuseon, joka avattiin aika hiljattain. Ole Nørlyng välittää uuden näkemyksen romantiikasta Tanskan taiteessa. Knut Brynhildsvoll kirjoittaa, miten Strindbergin *Punainen huone* ja Ibsenin *Rakkauden komedia* ovat vaikuttaneet puolalaisen kirjailijan Stanislaw Przybyszewskin romaaneihin. Poul Houe on tutustunut muutamaaan Tanskan ja Ruotsin suhdetta käsittelevään kirjaan. Torben Weirup esittelee Lollandissa sijaitsevan Fuglsangin taidemuseon. Marianne Krogh Andersen on haastatellut suurta huomiota saanutta kirjailijaa Kim Leinea, joka kirjoittaa Grönlannista romaanimuodossa.

För egen räkning -palstan on signeerannut Jan-Erik Enestam, joka on Pohjoismaiden neuvoston johtaja. Enestam taittaa peistä pohjoismaisen puolustusyhteistyön puolesta. Anders Ljunggrenin *nordiska krönika* kehottaa Pohjoismaita yhteiseen digitaaliseen areenaan ja markkinoihin.

Trond Berg Eriksen arvostelee *kirjaesseessään* yhdeksänniteisen teoksen kaksisataa vuotta täyttävästä Oslon yliopistosta.

Kring böcker och människor käsittää kymmenen artikkelia. Mats Bergquist ottaa esille äskettäin ilmestyneen antologian pohjoismaisesta turvallisuuspolitiikasta. Pohjola-Nordenin pääsihteeri Henrik Wilén kirjoittaa aikaisemmasta viranhaltijasta Gustav af Hällströmistä, joka on kuollut. Wilén ilmoittaa myös Suomen entisen presidentin Martti Ahtisaaren elämäkerran. Skånska Dagbladetin päätoimittaja Lars J. Eriksson on lukenut Bengt Ohlssonin vaikeasti määriteltävän kirjan sosiaalidemokraattisesta poliitikosta Margot Wallströmistä.

Entinen diplomaatti Bertil Jobeus ottaa esille Pohjolan-kirjeenvaihtajan Bengt Lindrothin kirjan *Härlig är Norden*. NT:n päätoimittaja on tutustunut Tage Erlanderin valtavan päiväkirjasarjan 13. osaan, joka käsittää vuodet 1963-64. Dekkarikirjailija Kjell Ola Dahl on kirjoittanut kirjan palaneen Scandinavian Star -aluksen ratkaisemattomasta arvoituksesta. Sen ilmoittaa NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei. Hän pohtii myös kuningas Oskar II:n yhteyttä norjalaiseen piispaan Anton Chr. Bangiin omaelämäkerrallisen aineiston pohjalta. Bo Högländer päättää palstan kaksinkertaisella arvostelulla; esillä ovat Mikael Romeron kirja ns. Toblerone-jupakasta (jossa päähenkilönä Mona Sahlin), ja Eva Franchellin kirja sosiaalidemokraattisen puolueen sisäisestä elämästä. Lars Engwall ilmoittaa kansantaloustieteilijä Assar Lindbeckin muistelmat.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2013 sin hundratrettiosjätte årgång, den åttiononde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2013 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2013 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Box 22 087, SE -104 22 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Slåttervägen 10, SE-646 34 Gnesta

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsvej 26, 3. tv., DK-2100 København Ø.

Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no